

Bilge

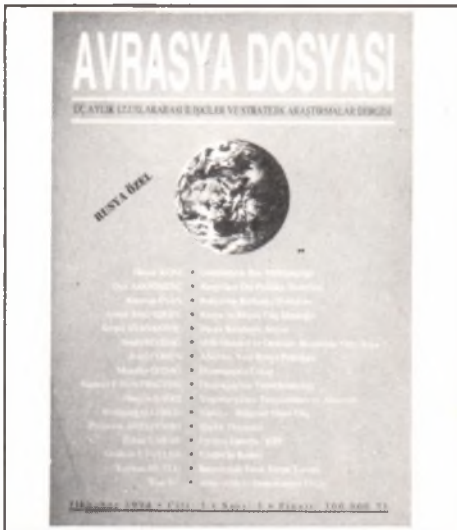

EKİM 94

GÜZ 2

AVRASYA DOSYASI

ÜÇ AYLIK ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Galata Rasathanesinde Astronomlar, Şehinşahname, Seyyid Lokman, 1581, İst. Üniv. Kütüphanesi

Yönetim Yeri

Atatürk Bulvarı 225
06680 - Kavaklıdere / ANKARA
Telefonlar
Santral : 468 42 85
Yazı İşleri : 468 42 85 / 106
Abone İşleri : 468 42 85 / 149 / 154
Belgegeçer (Faks) : 426 93 30

Abone Şartları

Yıllığı 100.000, altı aylığı 50.000;
öğretmen ve öğrencilere
yıllığı 80.000, altı aylığı
40.000 lira, dış ülkeler için
yıllığı 50 \$
Posta Çeki no : 212938

ISSN 1300 - 283X

Bilge, Türkiye Halk Bankası Genel Müdürlüğünün maddî ve manevî desteğiyle yayımlanmaktadır.

Bilge

EKİM 1994, Güz/2

Atatürk Kültür Merkezi
Başkanlığı
Adına Sahibi

Prof. Dr. Sadık TURAL

Yazı İşleri Müdürü
İmran BABA
(Merkez Sekreteri)

Yayın Kurulu
Başkan : Prof. Dr. İlder UZEL
Dr. Müjgân CUNBUR
Prof. Dr. Cihat ÖZÖNDER

Teknik Kurul
İdris KARAKUŞ
Mesut ÇETİNTAŞ - Ejder ÇELİK
Atilla BAŞÇUHADAR
Tayyar AKSOY

Yurtdışı Temsilciliği
Azerbaycan : **Prof. Dr. Kâmil VELİYEV**
Türkmenistan : **Dr. Cebbarmehmet GÖKLENOV**
Romanya : **Prof. Dr. Enver MAHMUT**

Bu Sayıda

Devlet Bakanı Sayın Ayvaz GÖKDEMİR'in Dil Bayramı Münasebetiyle Yaptıkları Konuşma
Sadık TURAL ..... Çok Mutluyuz

MAKALELER

Rahim SAĞ ..... Türk Aydını ve Türk Dili /7

KİTAPLAR

- Nejat MUALLİMOĞLU ..... Durant'lar Bugün Hayatta Olsalardı... /9
Kâzım YETİŞ ..... "Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı ve Silâh" /15
Hasan KÖNİ ..... "Studies on Ottoman Transformation" /18
Hidayet ÖZCAN ..... "Türke Doğru" İçin /22
Pakize ERCİŞ AYTAÇ ..... "Beyazsu Köyü" /25
Muhammet APAYDIN ..... "Ne Mutlu Bana ki Türk Yaratıldım" /27
Metin ERGUN ..... "Türkiye Dışındaki Türkler Bibliyografyası" Üzerine - I /31
Saim SAKAOĞLU - A.Osman ÖZTÜRK ..... "Es War Einmal Es War Keinmal" 39
Oktay ASLANAPA ..... "Die Mamlukische Architectur in Agypten und Syrien" /43
Nevzat GÖZAYDIN ..... "Chorason Türkisch Vörterlisten Kuregrammatiken Indices" /45
Oktay ASLANAPA ..... "Die Bauten Von Hadım Sulaiman Pascha" 48
Ali ATALAY ..... "Şahsiyetler ve Eserler" Üzerine 50
Ejder ÇELİK ..... Takvim-i Vekayi, "Belgeler" /52
M. Ali HACIGÖKMEN ..... "Eski Türklerde Şehircilik" /54
Ogün A. BUDAK ..... "Türk Halk Musikisinde Çeşitli Görüşler" /56
Muallâ Murat NUHOĞLU ..... "Akabi Hikayesi" /59

DERGİLER

- İlber ORTAYLI ..... Osmanlı Etüdlерinin Ümit Vaadeden Yeni Bir Organı: "Anatolia Moderna" /61
Sevim KARABELA ..... "İlk yaz" /63
Şebnem ERCEBECİ ..... "Vakıflar Dergisi - I" /65
Sevay OKAY ..... "Vakıflar Dergisi - II" 67

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİLER

Mesut ÇETİNTAŞ ..... Terim Sorunları ve "İletişim Sözlüğü" 70

DERS KİTAPLARI

İdris KARAKUŞ ..... Ders Kitaplarında Şair, Yazar ve Metin Seçimi Üzerine /73

ÇOCUK KİTAPLARI

Zeki GÜREL ..... Çocuk Kitapları Kılavuzuna İhtiyacımız Var. /77

DEVLET BAKANI SAYIN AYVAZ GÖKDEMİR'İN DİL BAYRAMI MÜNASEBETİYLE YAPTIKLARI KONUŞMA

Değerli erkân, aziz misafirler,

Önlerinde ders okumak bahtıyarlığına erdiğim ve feyzlerinin ebedî minneti içinde bulunduğum aziz hocalarım,

Türkçe sevgisini, Türkçeye hizmeti bir bayram hâline getirenler; hepimizi sevgiyle, saygıyla selâmlıyor ve "Dil Bayramınız kutlu olsun!" diyorum.

Millî kültürümüzün, milliyetimizin ve millî birlik ve beraberliğimizin en mühim unsuru olan dilimiz devlet dili olarak; ilim, kültür, edebiyat dili olarak dünyanın hiç şüphe yok ki en büyük dillerinden biridir. Dünya dilleri arasında ana dili olarak konuşan nüfus bakımından Japonca ile Almanca arasında 10'uncu sırada bulunmaktadır. Bu sıra, daha sağlıklı ve güvenilir nüfus sayımlarının sonuçlarına bağılı olarak Türkçe lehine değişebilir de: Avrupa kıt'asında da Romence ile Flâmanca arasında 10'uncu, Asya kıt'asında ise 5'incidir.

Alman asıllı büyük Rus Türkoloğu Wilhelm Radloff'un da belirttiği gibi, vatan edinilmiş topraklarda Türkçe kadar yayılmış başka bir dil yoktur. Büyük Macar Türkoloğu Wambery'nin 1885'te çıkan Türk Dili kitabı da dahil olmak üzere, bir çok ilmî, edebî, turistik kitap, makale ve yazılarda "Balkanlar'dan Çin'e kadar olan sahada yalnız Türkçe konuşarak rahatça seyahat edilebileceği" ehemmiyetle belirtilmiş, ifade edilmiştir. Ve çok dikkat çekici bir şekilde, dünyanın her tarafına dağılan Türkler, değişen bütün şartlara rağmen çok uzun bir süre aynı yazı dilini kullanmışlardır. Yazı dilindeki bu birlik, çok dağınık Türk zümreleri arasında asırlarca en kuvvetli bağı teşkil etmiştir. Bugün de yapılması gereken, Türk zümreleri arasında yazı ve yazı dili birliğini sağlamaktır.

XII'nci yüzyıldan itibaren/bugünkü Türkiye topraklarından fıskırarak yepyeni bir inkişafa mazhar olan Türk dili, rakipsiz bir cihan imparatorluğunun dili olarak, medenî cihanda muazzam bir yer ayırmış ve bugün de devam eden muazzam tesirler meydana getirmiştir.

Özetle ifade etmek gerekirse; Türkçe, bizim Avrupa ortalarından Büyük Okyanus'a, Adriyatik'ten Çin'e, Sibiry'a'dan Arabistan ve Hindistan'a kadar olan çok geniş bir arz parçasında dalgalanan "ses bayrağımız"dır. VIII'inci yüzyılda "benğü taş"a kazınmış 1200 yıllık edebiyat, ilim ve devlet dilidir. Çince ile Hindçe ile, Farsça ile, Arapça ile rekabet etmiş ve yitmemiş, bitmemiş, dipdiri yaşayıp gelmiş... Sakalar, Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Karahanlılar, Selçuklular, Timurular, Osmanlılar armağanı kültür beşiğimizdir, mânevî vatanımızdır.

Aşkımızı, sevdâmızı, sevincimizi, yasımızı, kederimizi, hasretimizi söyledikimiz, el açıp Allah'a yalvardığımız, "Adı güzel, kendi güzel Muhammed"e na'tler düzüp koştduğumuz dildir. Yalnız büyük Fuzûlî'nin sözü-şiri değil târihî emsallerini aratmayacak güzellikteki günümüz şairlerinin yazdıkları dahil olmak üzere, en büyük peygambere yazılan en güzel şiir-

lerin dili olan Türkçe'nin kendisi bir güher, bütün Türkçe şaheser bir inci olmuştur. Analarımız bize bu dille ninni, ninelerimiz masal söyler; biz anamıza atamıza bu dille mevlid okuturuz...

Orhun Âbideleri'nde yalın ve kunt devlet dili, Kutadgubilig'de hikmetli, Nevâî'de birlik bayrağı, Bâkî'de Kanûnî orduları kadar ihtişamlı ve heybetli, Yunus'da dervişçe mahviyetli, Fuzûlî'de yanık ve yakıcı, Nefî'de ok gibi delici, Nedim'de, şuh ve çapkın, Şeyh Galib'de gurub kadar renkli ve içlidir... Köroğlu'nda, Dadaloğlu'nda yiğit, Karacaoğlu'nda sevdalı, iskân türkülerinde dertli, çilelidir... Sevincimize tercüman, acıya, kedere tesellîdir dilimiz. Onunla över, onunla sever, hattâ onunla söveriz! Dilimizle de kardeşiz biz. Dilimiz olmasa bişşemezdik, birleşemezdik, sevişemezdik, tanışamaz ve kardeş olamazdık.

1000 yıldır Türkiye denilen vatan toprağımızı elimizle olduğu kadar dilimizle de işledik: Adriyanos Edirne, Kostantinopolis İstanbul, İkonyum Konya, Kotiaeiön Kütahya, Smirna İzmir oldu... Bunların yanına Karahisar'ı, Akhisar'ı, Kızılhisar'ı; Akşehir'i, Alaşehir'i, Kırşehir'i, Beyşehir'i, Eskişehir'i, Yenişehir'i; Çanakkale'yi, Toprakkale'yi; Aladağ'ı, Karadağ'ı, Bozdağ'ı, Uludağ'ı, Elmadağ'ı, Emirdağ'ı, Sultandağ'ı, Çiçekdağ'ı, Ahırdağ'ı kattık; kimi yaylasına Uzun, ovasına Çukur dedik; ırmağının kimini Kızıl gördük, kimini Yeşil... Bu topraklar böylece Türkiye oldu...

Bugün çatısı altında dil bayramı yaptığımız Atatürk vâdigârı Türk Dil Kurumu'nun bahçesindeki taştâ ebedî bir vasiyet ve deâişmez bir görev emri olarak Aziz Atatürk'ün 1930'da Merhum Sadri Maksûdî Bey'in kitabının üstüne yazdığı cümle var: "Ülkesini, yüksek istiklâlîni korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır." Bu vasiyet hepimizindir. Bu görev devlet olarak, millet olarak, kişiler ve kurumlar olarak hepimizindir.

Dil mes'elesi, Atatürk'ün dâhiyâne idrakinden yansıdığı gibi, elbette bir millî kültür, millî tefekkür, millî istikbâl mes'elesidir. Bu ehemmiyetle ele alınmalı ve kesintisiz bir şekilde gereken yapılmalıdır.

Bilge Tonyukuk'tan Yolluğ Tigin'den bugüne kadar Türkçeyi bir bayrak gibi dalgalandıran edibleri, şairleri, yazarları, Kaşgarlı Mahmud'dan bugüne kadar gelmiş geçmiş dil bilginlerimizi ve diğer bilginlerimizi, Karamanoğlu Mehmet Beğ'den Aziz Atatürk'e kadar Türkçeye şuurla sahip çıkmış devlet adamlarımızı, hasılı milliyetimizi XXI'inci yüzyılın eşğine eriştiren bütün büyüklerimizi, şühedamızla birlikte rahmetle, minnetle, şükranla anıyor, aziz hatıraları ve yüksek şahsiyetleri önünde tâzimle eğiliyorum. Yaşayanlara sağlıklı ve bahtiyar uzun ömürler diliyorum.

Teşekkür ve saygılarımla.

Ayvaz GÖKDEMİR
Devlet Bakanı

ÇOK MUTLUYUZ

İnsanımızın kendine güven ve başarıma gücü anlamındaki değil, bedeni tatmin ve hurs anlamındaki benliğinin devamlı tahrik edildiği; milli benliğin uyumaya itildiği bir toplum olmaktan nasıl kurtulabiliriz?

Ferdi kimliğin bazı basın organları ve televizyon kanalları yoluyla olumsuz yönde etkilendiğini; Türk insanının kimlik konusunda resmî eğitim kurumlarınca yeteri kadar bilgilendirilmediğini, uyarılıp desteklenmediğini kim reddedebilir?

"Türk milletinin kimliğiyle ilgili ilk oniki göstergeyi yazınız" denilse, ortaya çıkacak mutaba-katsızlık, Talim Terbiye'nin tarih, edebiyat, dil ve sosyoloji ders kitapları konusundaki çalışmalarının yetersizliğini ortaya çıkarmış olmaz mı? Mutabakat ve ortak ölçülerin peşinde olmayan bir eğitim ve öğretim plânlaması...

Uzlaşma... Mutabakatlar etrafında uzlaşma... Uzlaşma anlayışının benimsenmediği toplumlarda fitne, haset, felâket tellâllığı, şarlatanlık ve intihalcilik ön plâna çıkar. Yararlı, yapıcı ve insaflı tenkit... Uzlaşmaya giden yol, birbirini tanımak ve tanıtmak ile yapıcı tenkitten geçer. Devlet'i kuran, milleti bütünleştiren temel doğrulardan ve Kuva-yı Milliye'nin başı, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk başkanının gösterdiği hedeflerden taviz vermeden yapıcı tenkide açık olmak...

Batılı ülkelerde, tanıtma ve tahlil ile tenkit yazıları, bilimi de, edebiyatı da, sanatı da geliştiren önemli bir etkidir.

Ansiklopedi maddesinden, orta öğretim veya yüksek öğrenimde okutulan ders kitaplarından tutunuz, ilim ve fikir adına basılan eserlere kadar her türlü yayın, ülkemizde yeterince tanıtılmıyor, tahlil edilmiyor, eleştirilmiyorsa okuyucu ne yapar?

Bilim ve fikir dünyasında, kavram karmaşasının, metot karmaşasının, bilgi anarşisinin hattâ intihal (hırsızlık)'in yaygınlaşması, kişi ve toplum düzeyinde benlik ve kimlik sıkıntısına yol açmaktadır.

BİLGE ile bilim ve fikir dünyasındaki kavram, metot, bilgi karmaşasının önlenmesiyle ilgili çalışmalara küçük bir katkı sağlamak arzusunu gerçekleştirdik; çok mutluyuz.

"Marifet iltifata tabidir." demiş atalarımız. Süreli yayın çıkarmış olanların hiç birisi, henüz çıkmamış bir dergiye yirmiye yakın abone olma isteğini belirten, tebrik eden mektup almamıştır. Bizler aldık, çok mutluyuz.

Şu anda dosyamızda kırktan fazla yazı var. Bunlardan bir kısmı şiir, roman, hikâye, tiyatro eserlerinin tahlil ve eleştirisine ayrılmış yazılar... Maalesef bunları yayımlayamayacağız; çünkü, BİLGE bilim ve fikir eserlerinin tanıtılması, tahlili ve eleştirilmesi konusundaki ihtiyacı karşılamak üzere yayımlanıyor. Ancak, bu kadar çok yazı gönderilmiş olması, bizleri gerçekten mutlu etti. Yazı gönderenlere teşekkür etmekten de mutluyuz. Gelecek sayıda yer alacak yazılardan bazılarını ise, şimdiden duyurmayı uygun bulduk.

Millî Kütüphane tarafından yayımlanan "Türkiye Makaleler Bibliyografyası"na girecek olmamız da, her halde haklı bir mutluluktur.

Özellikle genç bilim adamları ile yayınevlerinin BİLGE'ye ilgi göstermesi de bizleri mutlu etmiştir.

Atatürk, "Fikri hür, vicdânî hür" bir nesil isterken, milli ufuklarda doğan, insanlığın ufkundan görülmeyi hak eden bir ilim ve sanat dünyası kurulmasını düşünüyordu. Bizler bu arzu yolunda hizmet etmekten mutluyuz.

BİLGE'nin bu sayısını seksensekiz sayfa olarak yayımlanmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

BİLGE'nin doğmasına ısrarlarıyla sebep olan, isim babalığı yapan, kapağını düzenleyen İlder Uzel Hoca'ya, İmran Baba, İdris Karakuş, Atilla Başçuhadar, Ejder Çelik ve Mesut Çetintaş kardeşlerimin gayretlerine alenen teşekkür etmekten de şahsen mutluyum.

Bizi kutlayan bir mektupta "iyi ki, üç ayda bir çıkarıyorsunuz, bir haftada, bir ayda okunup bitirilecek dergilerden değil BİLGE, tekrar tekrar üç ay okunur." ifadeleri yer alıyor. Bu iltifatlar bizleri gerçekten mutlu etti.

5 Ocak 1995 günü ellerinizle buluşmak üzere mutlu olun, esen kalın.

Sadık TURAL

TEŞEKKÜR

BİLGE'nin yayın hayatına girişiyle, gerek mektup ve telefonla arayarak ve gerekse bizzat gelerek bizleri tebrik eden, yol gösterici önerilerde bulunan, yazılarıyla destekleyen ve başarılar dileyen;

Gümüşhane Valisi Ayhan Çevik, Kırıkkale Valisi Şahabettin Harput, İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Dr. Burhan Özhatura, Kırıkkale Belediye Başkanı Cemalettin Akdoğan, Türk Metal ve Avrasya Metal İşçileri Federasyonu Genel Başkanı Mustafa Özbek, Prof. Dr. Eyüp İspir, Prof. Dr. Fikret Türkmen, Prof. Dr. Nadir Devlet, Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Prof. Dr. Emine Gürsoy - Naskali, Prof. Dr. Şükrü Elçin, Prof. Dr. Tuncer Baykara, Prof. Dr. İsenbike Togan, Prof. Dr. Kazım Yetiş, Prof. Dr. Mertol Tulum, Prof. Dr. Ural Ülkü, Prof. Dr. Yunus Kışkılı, Prof. Dr. Zeynep Kerem, Prof. Dr. İnci Enginün, Doç. Dr. Osman Durmuş, Doç. Dr. Süleyman Tülüçü, Dr. Halil F. Alasyalı, Gazi Üniv. Gen. Sek. Satılmış Erdal, Fırat Üniv. Gen. Sek. Gazi Özcan, Yrd. Doç. Dr. Rasik Erkul ve Taha Mühtüoğlu ile bütün okuyucularımıza teşekkür ederiz.

BİLGE, yayın dünyasında hakettiği yere sizlerin yoğun ilgi ve desteğiyle gelecektir. Buna inanıyor, yol gösterici öneri ve desteklerinizin devamını bekliyoruz.

İmran BABA
BİLGE Yazı İşleri Müdürü

TÜRK AYDINI ve TÜRK DİLİ

Rahim SAĞ

Bilim Uzmanı

Gündelik hayatın yaşanılan meselelerine, özellikle son günlerde çözüm olarak üretilen öyle dahiyane bir yol var ki, dilimiz söylemeye, kulağımız da duymaya pek alıştı. Az ya da çok meseleye taraftar olan herkesin sorumluluğu üzerinden çabucak atıverdiği, çözümüne de katkıda bulunduğu dair vicdanî rahatlamayı beraberinde getiren dahiyane, zahmetsiz ve kestirme bir yol bu. Sanıyorum "yetkilileri" her vesileyle "bu konuda bir şeyler yapmaya" davet eden kalıplaşmış bir cümle ile buna ilâve edilmiş "vakit kaybetmeden, bir an önce" ihtarının da vurgulandığı ikinci bir cümleden bahsettiğim hemen hatırlanacaktır. Nihayetinde bu sözlerin gerekli gereksiz her yerde ve sık sık söylenmesinin insana "ben söylemiştim" türünden bir haklılık ve gurur payı çıkartan bir rahatlama ve rahatlatma payı da var.

"Söz toplumu" olduğumuz gerçeğine bir de etkisi her gün daha artan medya" yahut uzaktan kumandalı, ama; kimin kimi kumanda ettiği pek belli olmayan yeni hayat tarzı eklenince ortaya böyle bir düşünce rehaveti çıkıyor. Bir-birimizin fikirlerine katılmakla oluşturduğumuz düşünce genişliği ve zenginliğinin bize dokunmamak kaydıyla bin yıl yaşama şansı olan yılından daha az tehlikeli olmadığını düşünüyorum. (Gazetelerin köşelerini kapmış dilcilik heveslileri de aynı!).

"Dilimize sahip çıkıyoruz" parolasıyla başlayan son dil hareketi örneğin işyeri adlarının Batı dillerinden özentî ile alınışından tutun da, popüler/pop şarkılarının sözlerine, anlaşılmayı değil anlaşılmamayı esas alan politik ve ekonomik kaynaklı kelimelere, imlâmızdaki karmaşaya, modası geçene kadar dilimizden düşmeyen eğreti kelimelere kadar ve daha ilâvesi mümkün pek çok meselesi, dilimizin şikâyet kutusunda birikmiş hatta tozlanmaya bile başlamıştı. Aradan geçen zaman kısadır gerçi, tohumlarının yeşermesi için daha zamana ve sabra ihtiyaç vardır. Ancak şikâyet etmekten ve bunun tam zıddında yer alan ve şikâyetten pek farklı olmayan sa-

dece takdir etmekten öte yapılması gereken daha farklı ve yapıcı bir şeyler olmalı diye düşünüyorum.

Bu ülke aydınının dilini "öz-üvey" kavramları etrafında tartıştığı 70'li ve 80'li yılların başını yaşayabilme/hatırlayabilme şansına sahip son kuşaktan biri olarak, dilimize sahipliğin ne anlama geldiğini bir kaç ay önceye kadar unutmuştuk neredeyse. Aşağıdaki satırları okuyana kadar : "... Son zamanlarda dilimize karşı genel bir duyarsızlık ve umursamazlık gözlenmektedir. İmlâ ve dil yanlışları telâffuz hataları her gün gözlerimize batmakta, kulaklarımızı tırmalamaktadır. Bunlar yetmiyormuş gibi Batı dillerinden giren kelimeler dilimizi yaban otu gibi sarmakta, dilimizin güzel kelimelerini unutturmakta ve kovmaktadır. Gün geçmiyor ki, Batı'nın yeni bir kelimesi radyolarımızda, televizyonlarımızda, gazete ve dergilerimizde arzı endam etmesin. Oralardan insanlarımızı ve özellikle gençlerimize sirayet eden bu kelimeler salgın bir hastalık gibi her tarafı sarmakta, bir yandan dilimizi zayıflatırken, bir yandan da onun güzelliğini bozmaktadır."¹ Bu duruma çözüm bulmak amacı ile **Türk Dil Kurumu** bünyesinde "yabancı kelimelere karşılık bulma komisyonu" kurulduğu aynı yazıda

dile getiriliyordu.

"Yabancı Kelimelere Karşılıklar" başlıklı bu yazıda iki hususu belirtmeden geçemeyeceğim. İlki dilimizin son yıllarda maruz kaldığı yabancı istilâsından "özellikle gençlerimiz" in korunmasının amaçlanması. Bu "dilimize sahip çıkıyoruz" hareketinin Türkçe'nin daha çok uzun vadeli geleceğine atıf yaptığını gösteriyor. Türkçe'nin son yıllarda maruz kaldığı yabancı kelime istilâsının kaynağında "özentî" unsurunun yattığı hatırlanırsa teşhisin sağlamlığı daha iyi anlaşılacaktır. Sadece son yıllarda değil bütün tarihi boyunca neredeyse özentinin dilimize nelere malolduğunu bilmem hatırlatmama gerek var mı? Yazının devamında zikredilen, önemle altının

Türkçenin son yıllarda maruz kaldığı yabancı kelime istilâsının kaynağında "özentî" unsurunun yattığı hatırlanırsa teşhisin sağlamlığı daha iyi anlaşılacaktır.

çizilmesi zaruretine inandığım ikinci husus ise, söylenenlerin ve kurulan komisyonun "kâğıt üzerinde" kalmadığını, kurumun bu konudaki kararlılığını gösteren bir kelimeler listesinin varlığı.

Yabancı kelimelere karşılık bulmak amacıyla kurulduğu belirtilen komisyon, yabancı kelimeler, bunların kaynağı olan diller, yapıları, Türkçe karşılıkları ve örnek cümlelerde kullanılmasını ihtiva eden bir kelimeler listesini her ay **Türk Dili**'nde yayımlıyor. Bu hareketin son yıllarda Türkçe adına yapılmış -geç de olsa- en doğru hareket olduğuna inanıyorum.

Edebiyat Biliminde Metod adlı yüksek lisans derslerinde, Sayın Prof. Dr. S. Tural "fictiv" için "gerçeğimsili", fiction için ise "gerçeğimsi" karşılıklarını kullanır ve kullanır idi. Türk Dil Kurumu'nun faaliyeti ise sistemli ve devamlı olacaktır.

Şubat ayından bu yana devam eden bu faaliyetin heyecan ve sevinciyle yazılmış satırlarımda bugün de inandığım şekliyle "zihniyet değişmesi olarak" nitelendirmiştim:" 'Yazı' tarihi vareden konumundan, görsellikle eşit olmayan şartlarda yarışmak zorunda kaldığı 'medya' çağında, sadece yaşatmak adına değil, yaşamak adına bir savaş veriyor bugün.... Belki bu yazıyı daha da kıymetlendiriyor ama, medya gün be gün yazının (ve dilin) hayal sınırlarını daraltmakla kalmıyor, elini attığı her

şeyi kendi üslûbu içerisinde, içini boşaltarak 'tanınmazlaştırıyor'. Korkarım çok değil, bir süre sonra güzelliğini tarife kelime bulamadığımız pek çok şeyi, lâtife olmaksızın 'yani'li cümlelerle, kıt, daha acısı 'medya'nın dayattığı kelimelerle anlatabilecek, mümkünse ifade etmeye mecbur olacağız.

Belki erken bir kötümserlik bu. Hatta gönlüm, bu ülkede çalışan bir kurumun var olduğunu işaret eden, o, gazetenin en izbe köşesine sıkıştırılmış haberi okuduğumdan beri kötümserliğe 'gereksiz' bile demeye başladı. Türk Dil Kurumu durumun öneminin farkında olarak -bence bir zihniyet değişimi ifadesi olan- yabancı dillerden kitle haberleşme araçlarının (medya dedikleri) dayatımıyla dilimize giren bazı kelimeler için, ayakları yere basan ve hemen Sakallı Celâl'in 'ilân-ı ciddiyeti'ni hatırlatan karşılıklar türetmek için girişimlere başlamış. Haber güzeldi, şaşırtıcı olduğu kadar. Hele bu işe 'medya' kelimesinden başlamak...²

Şu an yapılması gereken kanaatimce "dilimize sahip çıkıyoruz" hareketine Türk aydınının sahip çıkmasını sağlamak olmalıdır.

Dipnotlar

1 **Türk Dili**, Şubat 1994, S.506, s.153

2 **İlk yaz**, Şubat 1994, S.20, s.1

DURANT'LAR BUGÜN HAYATTA OLSALARDI, ACABA BOZKURT GÜVENÇ'E NE DERLERDİ?

Nejat MUALLİMOĞLU

Gazeteci - Yazar

Önümde, Prof. Dr. Bozkurt Güvenç'in Türkçeleştirdiği bir kitap var : **Tarihten Dersler**. (*) Kitabın İngilizce aslı, Amerikalı karı-koca tarihçi Will ve Ariel Durant'lara ait.

Bu Amerikan tarihçileri, her biri 900-1.000 sayfa olan on ciltlik "The Story of Civilization" (Medeniyetin Hikâyesi) adlı -tamamlanması otuzbeş yıl süren - âbidî eserin son cildi de yayımlandıktan sonra, bütün bu yazdıklarından neler öğrendiklerini, binlerce yıllık tarihten ne gibi dersler çıkarılabileceğini "The Lessons of History" adlı küçük bir kitapta toplamışlar. Prof. Dr. Bozkurt Güvenç'in İngilizce aslının 1968 baskısından Türkçeleştirdiği bu eserin, yine, 1968 tarihli beşinci baskısının bir kopyası da şu anda önümde. Prof. Dr. Bozkurt Güvenç'in "Tarihten Dersler'i, birinci bölümün ilk satırından son bölümün satırına kadar, aslâ affedilemeyecek fahiş hatâlarla dolu.

Ben, yabancı dillerden yapılan pek çok çevirinin affedilemeyecek kadar yanlış olduğunu pek çoklarından iyi biliyorum. İki sene kadar önce "Genç Akademi" dergisinde yayımlanan "Tercüme Kepazelikleri" başlıklı makalede, İngiliz şair ve yazarı Rudyard Kipling'in "If" (Eğer) başlıklı şiirinin kimler tarafından nasıl yanlış tercüme edildiğini şiirin İngilizce aslını da vererek göstermiştim. Şiiri yanlış ve eksik Türkçeleştirenler arasında Bülent Ecevit de vardı.

Bozkurt Güvenç'in çevirisindeki fahiş hatâları belirtmeden önce, diğerlerinin fikir ve düşüncelerini yanlış aksettirmenin entellektüel ciddiyetle aslâ bağdaşamayacağını söylemek isterim. Allah şahittir; ben, gerek tercüme gerekse telif kitaplarımda bu altın kurala sadık kal-

maya çalıştım. Bu arada, eserinden alıntı yaptığım bir yazar, belirli cümleyi veya kelimeleri italik harflerle yazmış ise, iktibasın sonuna, köşeli parantez içinde, "italikler yazarındır" kelimelerini eklerim. Yok, yazar italikle belirtmediği halde ben italikle yazarsam, "italikler eklendi" veya "italikler benimdir" cümlelerini eklerim. Bu gibi ilâvelerde köşeli parantez şart, zira normal parantez kullanılırsa, onu, yazarın kendisinin koyduğu anlaşılır.

Diyelim, bir yazar, meselâ, benim, içinde "mebus" kelimesi geçen bir cümlemiyi iktibas etti. O, "mebus"u aynen almaya mecburdur. İsterse, kelimenin yanına, köşeli parantez içinde, "milletvekili" kelimesini ekleyebilir : [milletvekili]. Ama mutlaka köşeli parantez içinde, çünkü normal bir parantez içinde (milletvekili) diye alırsa, o parantezi benim koyduğum anlaşılır. Demek oluyor ki, bir yazarın noktalama işaretlerini de iyi bilmesi gerekir.

Bozkurt Güvenç'in "çeviri"sinden örnekler

Her ne ise, Bozkurt Güvenç'in baştanbaşa yanlış tercümelerle dolu "çeviri"sinden örnekler verelim. Hatâ, daha birinci bölümün başlığında başlıyor (İngilizce aslında s.11; Bozkurt Güvenç'in çevisinde s.13) : GİRİŞ : BİLDİK KONULAR, ÇETİN SORULAR. B. ve Bn. Durant'ın bu başlığa verdikleri ad ise, Hesitations yâni "Tereddütler."

Bunu böylece belirttikten sonra, tarihçi Durant'ların niçin "tereddütler" içinde bulduklarını kendi kalemlerinden okuyalım :

As his studies come to a close the historian faces the challenge: Of what use have your studies been?

Türkiye'deki çeviri kitaplarındaki en büyük hatalardan biri, sadece çevirdikleri dili değil Türkçe'yi de iyi bilmeyen çevirmenlerin uzun bir cümleye rastladıkları zaman, parçalayıp küçük cümleler halinde göstermeleridir ki, bu da, yazarın dilini basitleştirdiği gibi zaman zaman mânâyı da altüst ediyor.

Have you found in your work only the amusement of re-counting the rise and fall of nations and ideas, and re-telling "sad stories of the death of kings"? Have you learned more about human nature than the man in the street can learn without so much as opening a book? Have you derived from history any illumination of our present condition, and guidance for our judgements and policies, any guard agninst the rebufs of surprise or the vicissitudes of change? Have you found such regularities in the sequence of past evants that you can predict the future actions of mankind or the fate of states? Is it possible that, after all, "history has no sense,"¹ that it teaches us nothing, that the immense past was only the weary rehearsals of the mistakes that the future is destined to make on a larger stage and scale?

Bozkurt Güvenç, kitabın bu ilk paragrafını şöyle Türkçeleştirmiş (s.13) :

Yazıp çizdiklerinin sonuna gelen tarihçi kişi şu soruları cevaplamaktan kaçınamaz. Yazdığı tarih sanki ne işe yarayacak? Tarihte, sadece yükselen ya da çöken milletlerle türlü düşünce akımlarının serüvenini mi buldun; yoksa "geçip-gitmiş kralların acıklı öyküsünü mü" anlattın? İnsan-oğlu'nun yazgısını, hiç kitap yüzü görmemiş bir kimseden daha iyi anladın mı? Yazdığı tarihten, bugünü anlamamıza yarayacak, inanç ve politikalarımızı yönlendirecek, toplumu istenmeyen sürprizlerden sakınacak [kitaptan aynen aktarıyorum], değişmenin sürekliliğini (veya kaçınılmazlığını) ortaya koyacak hangi sonuçları çıkardın? Geçmişteki olayların ardışıklığından insanlığın geleceğini ve devletlerin yazgı-sını söylemeye yarayacak ne gibi düzenlilikler (yasalar) buldun? "Tarihte bir anlam bulunmadığı, tarihin bize hiçbir şey öğretmediği, öncesiz geçmişle sonsuz geleceğin, aslında, daha geniş bir sahnede yinecek hatâların bir provası olduğu" görüşü acaba gerçek mi?

Yanışları düzeltmeye nereden başlayacağımı bilemiyorum. Yazının İngilizce aslındaki **human nature** kelimeleri, "insanoğlunun yazgısı" diye Türkçeleştirilmiş! İbaredeki **nature** kelimesi, "tabiat, mizaç, yaratılış, maya" mânâsınadır; **yazgı** ise, "kader, kismet, mukadderat, alınyazısı" demektir ki, çevirmen, "devletlerin yazgısını söylemeye" kelimeleri ile **nature** kelimesini "alınyazısı" anlamında kullanmış. Ama o zaman sor-mak gerekecek : "tabiat, mizaç, yaratılış" ve "yazgı" kelimeleri anlamdaş kelimeler midir?

Çevirmen Bozkurt Güvenç, daha aşağıda, "düzenlilikler" kelimesinden sonra parantez içine aldığı "ya-

salar" kelimesini kullanmış. Burada, mutlaka köşeli pa-rantez kullanmak gerek, zira yukarıda söylediğim gibi, parantez, onu Durant'ların koyduğu hissini uyandırıyor. Evet, bir yazarın, bilhassa üniversitelerde ders veren bir akademisyenin noktalama işaretlerini iyi bilmesi şarttır.

Şimdi, Amerikalı tarihçilerin satırlarının, nasıl Türkçeleştirilmesi gerektiğini gösterelim :

İncelemeleri sona eren tarihçi bir meydan okuma ile karşı karşıya : Bütün bu çalışmalarının ne faydası oldu? Çalışmanızda, sadece milletlerin ve fikirlerin yükseliş ve düşüşlerini nakletmenin, ve "kralların ölümlerinin acıklı hikâyeleri"ni yeniden anlatmanın zevkini mi tattınız? İnsan tabiatı hakkında, sokaktaki adamın hemen hemen hiç kitap açmaksızın öğrenebileceğinden fazlasını mı öğrendiniz? Tarihten, bugün içinde bulunduğumuz şartları aydınlatılabilecek herhangi bir ışık, hükümlerimiz ve takip edeceğimiz politikalar için bir rehber, sürprizlerin ret ve tersliklerine veya değişmenin iniş ve çıkışlarına karşı herhangi bir korunma çıkarabildiniz mi? Mazinin, birbirini takip eden hâdiselerinde, beşeriyetin istikbalde nasıl hareket edeceğinde veya devletlerin kaderlerinin nasıl tecelli edeceğinde kehanette bulunabileceğimiz muntazamlıklar buldunuz mu? Nasıl olsa, "Tarihin hissi yoktur,"¹ sözü doğru mudur, yâni tarih bize bir şey öğretmez, yâni vâsi mazi, istikbalin, daha büyük bir sahnede ve daha büyük ölçüde tekrarlanması kaderinde yazılı hatâları bikkın provalardan başka bir şey değil midir?

İngilizce bilenlerinizin daha iyi göreceklere üzere, eksik tercüme var. Mesalâ, **weary rehearsals** kelimelerindeki "weary"nin ne olduğu belirtilmemiş. Sonra, **immense past**, "vâsi, muazzam mazi" demektir. Yine **predict** kelimesi "söylemek" değildir; "bir şeyin vukuunu önceden haber vermek, kehanette bulunmak" demektir. Yıllardan beri tekrarlayageldiğim bir sözüm var : Dağarcıklarında bir kaç yüz "öz Türkçe" kelimedenden fazla kelime bulunmayanlar, kim olurlarsa olsunlar, meselâ İngilizce'den doğru bir tercüme yapamazlar. Bozkurt Güvenç, bu "çeviri"si ile benim bu sözümü doğruluyor.

Kitabın, İngilizce aslının onbirinci sayfasında başlayan ve onikincide de devam eden, ikinci paragrafta şu cümleler de var :

At times, we feel so, and a multitude of doubts assail our enterprise. To begin with, do we really know what the past was, what actually happened, or is history "a fable" not quite agreed upon? Our knowledge of any

past event is always incomplete, probably inaccurate, beclouded by ambivalent evidence and biased historians, and perhaps distorted by our own patriotic or religious partisanship.

Bozkurt Güvenç, Durant'ların cümlelerini, çok kötü bir dille şöyle Türkçeleştirmiş :

Giriştiğimiz tarih (yazma) serüveninin şüpheli ve kuşku çıkmazlarıyla dolu olduğunu duyumsar dururuz. Söz gelişi, geçmişin öyküsünü, tarihte neler olup bittiğini, tarihin bir öykü (masal) ya da tartışılmaz verilerden kurulu olmadığını biliyor muyuz? Geçmişe ait bilgilerimiz, güvenilmez ya da şüpheli kanıtlara ve önyargılı yazarların tarihlerine dayanırılmış, dinî inançlar ve millî duygularla çarpıtılmış olabileceği gibi, çok kez eksiktir de.

Amerikalı tarihçilerin, hakikî Türkçe ile söyledikleri şöyle :

Zaman zaman biz de böyle hissediyoruz ve çok sayıda şüpheler teşebbüsümüzü engellemeğe çalışıyor. ilkin, mazinin ne olduğunu, nelerin vuku bulunduğunu, veya tarihin, üzerinde henüz bir "anlaşmaya varılmamış bir masal" olup olmadığını gerçekten biliyor muyuz? Mazide vuku bulmuş herhangi bir hâdiseye hakkındaki bilgimiz daima eksik olduğundan, ve kesin olmayan delillerle ve tek taraflı tarihçilerle karartıldığından muhtemelen yanlış, ve belki de kendimizin millî ve dinî partizanlığımızla tahrif edilmiştir.

Durant'ların kitabının ikinci bölümünün başlığı şöyle : **History and the Earth**. Bozkurt Güvenç'in başlığı ise şu : **TARİH VE DÜNYAMIZ**. Ben, sayın profesörün "earth" ve "world" kelimelerinin tıpatıp aynı şeyler olmadıklarını bildiğini sanıyorum. Şu halde, yazarın "earth" kelimesini "yeryüzü" kelimesi ile niye Türkçeleştirmede?

Bu bölümdeki yanlış çeviriler de, tıpkı birinci bölümde olduğu gibi, bölümün ilk paragrafının birinci cümlesinde başlıyor : "geçmiş olayları, geçmişin belgelerini 'tarih' olarak görmek tartışmaya açık bir eğilimdir."

B. ve Bn. Durant'ın cümlesi şöyle : "Let us define history, in its troublesome duplexity, as the events or record of the past."

Hayret etmemek elde değil : Sayın Bozkurt Güvenç, bu cümlelerin yukarıya aldığı Türkçesini rüyasında mı buldu? Cümlelerin Türkçesini müsaadenizle ben söyleyeyim : **"Tarihi, aynı zamanda veya aynı şekilde işleyen iki ayrı kısmı bulunduğu, güçlük verse de, mazinin hâdiseleri veya kayıtları diye tarif edelim."**

Aşağıda, kitabın İngiliz aslından alınmış iki cümle göreceksiniz (s.15) :

Geography is the matrix of history, its nourishing mother and disipline's home. Its rivers, lakes, oases, and oceans draw settlers to their shores, for water is the life of organisms and towns, and offers inexpensive roads for transport and trade.

Bozkurt Güvenç'in, bilhassa ilk cümlede buram buram keyfçilik kokan, çok yanlış tercümesi şöyle (s.17) :

Coğrafya, tarihin yuvası, sütannesi, babaocağıdır. Canlılara ve kentlere hayat veren su, alışverişe ve ulaşımaya elverişli su yollarını oluşturur. insanlar, akarsular, göller, denizler kıyısında, vahalarda toplanır.

Aşağıdaki satırlar da benim tercümem :

Coğrafya, tarihi şekillendiren kalıp, tarihin besleyici annesi ve onu disiplin altında tutan evidir. Onun nehirleri, gölleri, vahaları ve okyanusları insanları, yerleşmeleri için kıyılarına çeker, zira organizmaların ve şehirlerin can damarları sudur, taşıt ve ticaret için yollar gösteren de odur.

Amerikan tarihçileri kitabın onaltıncı sayfasında şu cümleyle de yer vermişler :

When the Greeks grew too numerous for their boundaries, they founded colonies along the Mediterranean ("like frogs around a pond," said Plato⁸) and along the Euxine, or Black, Sea.

Önce şunu belirtmek isterim : Çevirmen Güvenç, dikkatlice bakmış olsa idi, tarihçilerin, **Euxine Sea** ile **Black Sea**'nin aynı denizler (yâni Karadeniz) olduğunu göstermek için, cümledeki "or black" kelimelerini -ki "veya Kara" demektir- iki virgül arasında belirttiklerini görecekti. Şunu demek istiyorum : Cümlede "Ege" kelimesi yok.

Türkiye'deki çeviri kitaplarındaki en büyük hatâlardan biri, sadece çevirdikleri dili değil Türkçe'yi de iyi bilmeyen çevirmenlerin uzun bir cümleye rastladıkları zaman, parçalayıp küçük küçük cümleler hâlinde göstermeleridir ki, bu da, yazarın dilini çok basitleştirdiği gibi, zaman zaman mânâyı da altüst ediyor.

Profesör Bozkurt Güvenç, Durant'ların bu bir

cümlesini, iki cümle hâlinde şöyle dilimize aktarmış :

Nüfusu hızla çoğalan Grekler, Akdeniz ve Karadeniz kıyılarında, Ege'de koloniler kurmuştu. Platon (Eflatun) "gölcükte yaşayan kurbağalar"⁸ benzetmesini yapmıştı kendi halkı için.

Söyledim, yine söyleyeceğim : Bilhassa bir çevirmenin noktalama işaretlerini iyi bilmesi gerekir. Parantez içindeki "Eflatun kelimesini, çevirmenin kim olduğunu bilmeseydim, B. ve Bn. Durant'ın koyduklarını sanabilirdim.

Bozkurt Güvenç'in, iki cümlede ifade ettiği cümleyi, ben, İngilizce aslına sadık kalarak bir cümle ile Türkçeleştireyim :

Yunanlar, kendi sınırları dahilinde yaşamayacakları kadar çoğalınca Akdeniz ve Karadeniz sahillerinde (Plato'nun deyişi ile, "gölcük çevresindeki kurbağalar gibi"⁸) koloniler kurdular.

Kitabın üçüncü bölümü : Biyoloji ve Tarih. Önce, kitabın İngilizce aslındaki şu cümleler (s.19) :

The second biological lesson of history is that life is selection. In the competition for food or mates or power some organisms succeed and some fail. In the struggle for existence some individuals are better equipped than others to meet the test of survival. Since Nature (here meaning total reality and its processes) has not read very carefully the American Declaration of Independence or the French Revolutionary Declaration of the Rights of man, we are all born unfree and unequal : Subject to our psychological heredity, and to the customs and traditions of our group; diversely endowed in health and strength, in mental capacity and qualities of character.

Bozkurt Güvenç'in İngilizcesi, bilmiyorum, belki günlük konuşmalar için yeterli, ama bilhassa akademik kitapları Türkçeleştirmek için pek de yeterli olmadığı anlaşılıyor. Buna bir de yıllardan beri kurtulamadığı öz Türkçeciliğini de eklerseniz, yukarıdaki İngilizce cümlelerin Türkçesini -daha doğrusu onun Türkçesini-anlamakta niye güçlük çektiğinizi daha iyi anlayacaksınız (s.25) :

Hayatın bir tür "seçilim" (ayıklanma) olması tarihin ikinci biyoloji dersidir. Aş, eş ve iş için süregelen yarışmada kimi kazanır, kimi yitirir. Hayatta kalma savaşında kimileri ötekilerden daha

güçlüdür. Bütün gerçeklikler ve onların süreçleri anlamındaki doğa, Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ile Fransız İnsan Hakları Beyannamesi'ni hiç dikkate almadı. Bizler, özgür doğmadık ve eşitsizlik içinde büyüdük. Bu durum fizik ve fizyolojik mirasımızla toplumumuzun gelenek ve görenekleriyle doğru; beden ve düşünce gücümüzle ve karakter, (kişilik) niteliklerimizle ters orantılıdır.

Şimdi de, Amerikalı tarihçilerin, hakikî Türkçe ile, ne dediklerini görelim :

Tarihin ikinci biyolojik dersi, hayatın bir seçim, bir ayıklanma olduğudur. Gıda tedarik etmek veya çiftleşmek veya iktidar uğrunda rekabette bazı organizmalar başarılı olur, diğerleri olmaz. Var olabilme mücadelesinde bazı fertler, ayakta kalabilmenin sınavı için diğerlerinden daha iyi teçhiz edilmişlerdir. Tabiat (buradaki mânâsı ile topyekün gerçek ve onun işlemleri) Amerikan İstiklâl Beyannamesi'ni veya Fransız İhtilâli'nin İnsan Hakları Beyannamesi'ni çok dikkatli okumadığından bizler gayri-hür ve gayri-eşit doğarız: hepimiz, fizikî ve psikolojik irsiyetimize ve bağlı olduğumuz grubun adet ve geleneklerine tâbiyiz; hepimize bahşedilen sıhhat ve fizikî güç, zihni kapasite ve karakter özellikleri birbirinden farklıdır.

Gördüğünüz gibi, yazının aslında "fizyolojik miras", "ters" ve "doğru" oranlılar yoktur; anlayan, ve anladıklarını diğerlerine aktarmasını bilenler için gayet derin mânâlı sözler vardır. Bilhassa akademik yazıların tercümesinde keyfiliğe, adamsendeciliğe aslâ yer yoktur.

Kitabın beşinci bölümünün başlığı Character and History, yâni "Karakter ve Tarih." Bozkurt Güvenç ise, "İNSANIN DOĞASI VE TARİH" demiş. Bölüm, İngilizce aslında şu kelimelerle başlıyor :

Society is founded not on the ideals but on the nature of man, and the constitution of man rewrites the constitution of states. But what is the constitution of man?

Amerikalı tarihçilerin bu kelimeleri, Türk çevirmeni Bozkurt Güvenç tarafından, tırnak içinde gösterilen toplum ve ikinci cümle ortasına sıkıştırılan sırtkan bir "ya" edatı ile kitabına şöyle aktarılmış :

"Toplum" adını verdiğimiz varlık-ilkeler, ülküler üstüne değil-insan doğası üzerine kuruludur.

Devletlerin anayasalarını yazan insanın anayasasıdır ya, İnsanın Anayasası nedir?

İngilizcesinin derecesi artık iyiden iyiye anlaşılan Bozkurt Güvenç'e söyleyelim ki, "anayasa" mânâsına gelen **constitution** kelimesinin bir diğer mânâsı da, "vücut yapısı, bünye"dir. "İnsanın anayasası" da ne demek? Çağaloğlu'ndaki hamalların kullanamayacağı bu "söz"ü, koca bir profesör doktor nasıl kitabına alır, benim aklım almıyor. Her ne ise, bir de biz aktaralım :

Cemiyet, idealler üzerine değil, insan tabiatı üzerine kurulur, ve insanın yapısı da, devletlerin anayasalarını yeniden yazar. Peki, insanoğlunun yapısını neler oluşturur?

Bozkurt Güvenç'in bu çevirisindeki akıl almaz yanlışları göstermek için bölümleri dikkatle okumaya gerek yok. Bir bölümün ilk cümlesini ele almak kâfi. Meselâ, Durant'ların, "Din ve Tarih" bölümünün ilk cümlesi şöyle (s.43) :

Even the skeptical historian develops a humble respect for religion, since he sees it functioning, and seemingly indispensable in every land and age.

Bozkurt Güvenç'e göre, Amerikan tarihçileri şunu demek istemişler :

En titiz bir tarihçi bile, işlevine ve evrenselliğine bakarak din konusunda saygılı bir tutum alır.

Kitap boyunca kendini belli eden keyfilik burada da karşımızda. "Titiz" kelimesi de nereden çıktı? Yoksa onun Türkçesinde "şüpheci" ve "titiz" eş anlamlı kelimeler midir? Sonra cümlede "en" sıfat eki de yok.

Bozkurt Güvenç, o cümleyi şöyle tercüme edemez miydi?

Skeptik [şüpheci] bir tarihçi bile, her ülkede ve her çağda işlemini yürüten, ve zahiren kaçınılmayacak müessese olarak gördüğünden, dine, mütevazi bir hürmet geliştirir.

Birinci sayfasından son sayfasına kadar berbat bir Türkçe ile dilimize aktarılmış, akıl almaz yanlışlarla dolu bu kitabın, bir akademisyene aslâ yakışmayacak bir tarafı da, kitabın aslında bulunmayan cümlelerin, yazarların düşünceleri imişçesine eklenmesi. Ne demek istediğimizi anlatmak için, bu "Din ve Tarih" bölümünün birinci paragrafını, yukarıya aldığımız birinci cümleden sonrasını aynen alalım :

To the unhappy, the suffering, the bereaved, the old, it has brought supernatural comforts valued by mil-

lions of souls as more precious than any natural aid. It has helped parents and teachers to discipline the young. It has conferred meaning and dignity upon the lowliest existence, and through its sacraments has made for stability by transforming human covenants into solemn relationship with God. It has kept the poor (said Napoleon) from murdering the rich. For since the natural inequality of men dooms many of us to poverty or defeat, some supernatural hope may be the sole alternative to despair. Destroy that hope, and the class war is intensified. Heaven and utopia are buckets in a well : when one goes down the other goes up; when religion declines Communism grows.

İngilizce'den tercümeler yapan, gazetelerdeki yazıları ve kitaplarıyla ona buna ders vermeye çalışan Prof. Dr. Bozkurt Güvenç, B. ve Bn. Durant'ın bu çok derin mânâlı cümlelerini, yazının aslındaki bir cümleyi tercüme etmeyerek ve her halde kendi politik düşüncelerini aksettirmek için-yazının aslında bulunmayan bir cümle de ekleyerek berbat bir Türkçe ile şöyle aktarmış :

Umudunu yitirene, acı çekene, yoksula, yaşlıya her türlü maddî yardımdan daha etkili gelen, huzur sağlayan dindir. Çocuk eğitiminde anabalarla öğretmenlere yardımcı olan da dindir. Ve yine din değil midir, en düşük yaşama düzeyine anlam ve saygınlık kazandıran, insanoğlunun Tanrı ile ilişkisini kuran, hayatın sürekliliğini kutsal değerler zinciriyle birbirine bağlayan? İnsanlar arasındaki eşitsizlikler, çoğumuzu yoksulluğa ve şaşkınlığa sürüklediği için doğüstü inançlar çaresizliğin ilk seçeneği oluyor. Umutların yitirilmesi sınıf çatışmasını körükler. Cennet ve ütopya bostan kuyusundaki kova çiftine benzer : Biri inerken öteki çıkar! Şu anlamdaki din zayıflayınca komünizm güçlenir--tersi de görülür, toplumculuk zayıflayınca din güçlenir!

İşte, yıllardır Türkçe'den politikaya kadar her türlü konuda ahkâm kesen bir profesörün çevirisi. Yazarların kullanmadığı noktalama işaretlerini ne hakla kullanıyor? Durant'lar, bu paragrafta bir tane dahi nida (!) işareti kullanmazlarken, Prof. Dr. Güvenç iki tane kullanmış. Sonra, "Ve yine din değil midir?" diye başlayan soru cümlesi de ne oluyor? Yazının aslında böylesine yılışık bir söz yok. Sonra, Napoleon'un sözü niye atlandı? Dürüst bir çevirici, kitapta ne varsa çevirmeye mecbur değil midir? Ve hele hele, "--tersi de görülür, toplumculuk zayıflayınca din güçlenir!" cümlesini, kendi politik ve

sosyal düşüncesini, sanki Amerikan tarihçilerin düşünceleri imişçesine kitaba almanın, hangi ahlâk anlayışı ile bağdaşabileceğini Bozkurt Güvenç bana söyleyebilir mi? Aslında olmayan bir şeyi varmış gibi göstermenin adı sizce nedir? Defalarla yazdım : Kendilerini aydın sananlar, gerçek aydınlar olmaya çalışmadıkça, bu ülkenin başı deritten kurtulamayacaktır.

Her ne ise, Prof. Dr. Bozkurt Güvenç'in Türkçeleştiremediği, veya Türkçeleştirmekten utandığı cümleleri biz Türkçeleştirelim :

- Din mutsuzlara, acı ve ızdırap içindekilere, mahrum kalmışlara, yaşlılara, milyonlarca insanın herhangi materyal [maddî] bir yardımdan daha değerli gördüğü tabiat-üstü huzuru getirdi. Din, ebeveynlere ve öğretmenlere, gençlerin disiplininde yardımcı oldu. Cemiyetin en alttaki tabakalarında varlıklarını sürdüren insanlara pâyeye verdi, hayatın bir mânâsı olduğunu gösterdi, ve emirleri ve âyinleriyle beşerî mukaveleleri Allah'la girişilmiş kutsal münasebetler hâline dönüştürerek topluluk-

larda istikrar sağladı. Din, fakirlerin zenginleri öldürmelerini önledi. (Bu Napoleon'un sözü idi.) Zira insanlar ara-sındaki tabii eşitsizlik pek çoğumuzu sefalet veya yenilgiye sürükleyeceğinden, bir tabiatüstü ümit tek alternatif olabilir. O ümidi ortadan kaldırın, sınıf harbi şiddetlenir. Cennet ve ütopya, bir kuyudaki kovalardır : Biri aşağı indiği zaman diğeri yukarı çıkar; din zayıflayınca komünizm yayılır.

Takdir edersiniz ki, Prof. Dr. Bozkurt Güvenç'in "çeviri"sindeki bütün hatâları bu sütunlarda belirtmem imkân yok. Fakat sizi bir defa daha temin edeyim ki, kitap, baştanbaşa yanlış ve eksik tercüme edilmiş. Bozkurt Güvenç ise, bu "çeviri"sinin çok iyi olduğuna inanmış olmalı ki, "Çevirenin Sözbaşı"sında diyor ki: "Okurlarım beğendiklerini başkalarına söyler, eleştirilerini çevirene iletirlerse sevinirim."

(*) Prof. Dr. Bozkurt Güvenç (çev.), *Tarihten Dersler*, Cem Yay., İst., 1992.

DÜZELTME

Dergimizin 1'inci sayısında S. Nazan KIRIMHAN'ın "Rize Yemekleri ve Yemek Kültürü" adlı yazısının son iki dipnotu baskı aşamasındaki teknik bir hatadan dolayı basılamamıştır. Özür dile-
riz.

Basılması gereken dipnotlar aşağıdadır :

² Sadık TURAL, *Sorularla Cevaplarla Kültür, Edebiyat, Dil*, Ankara, 1992, s. 30.

³ Hamit Zübeyir KOŞAY, *Makaleler ve İncelemeler*. Ankara, 1974, s. 44.

"TARİH BOYUNCA TÜRK TOPLUMUNDA SİLÂH KAVRAMI VE OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA KULLANILAN SİLAHLAR" (*)

Prof. Dr. Kâzım YETİŞ

İ.Ü. Edebiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi

Kültür hayatımıza Atatürk Kültür Merkezi'nin kazandırdığı bu kitap, birkaç bakımdan ehemmiyet arz etmektedir.

Silâh, toplumların tarihinde son derece önemli bir yer tutar. Çünkü bir toplum kendini korumak, günümüz ifadesi ile hür ve müstakil kalabilmek için güçlü olmalıdır. Güçlülüğün önde gelen göstergelerinden biri de silâhtır. Silâha sahip olma ve onu kullanabilmedir. Böylece kan dökülmesi de önlenmiş olabilir. Silâhın ve onun sağladığı gücün caydırıcılığı tartışılmaz. İnsanlığın, insanî değerlerin yaşaması da buna bağlıdır. Bunun çarpıcı örnekleri günümüzde yaşamaktadır. Bosnalı Müslümanların silâhı olsa idi Sırp'lar bu kadar kan dökmezdi. Çünkü karşılık göreceklerini bilirlerdi. Bugün Birleşmiş Milletler, Bosnalı Müslümanların elinden silâhı ambargo koyarak almış ve müslümanları kurtların saldırısına maruz bırakmıştır. Birleşmiş Milletler'in buradaki konumu ve görevi adalet, barış, insanlık ve insan hakkı değil; Balkanlarda ve Avrupa'da bir Müslüman devletin varlığını ve yaşamasını önlemektir. Bunun için silâha ve silâhlanmaya düşman olan kişiler, silâhın demokrasinin, insanlığın, milletlerin hür ve müstakil yaşamasının en önde gelen ve vazgeçilmez şartı olduğunu unutmamalıdır. Yer yüzünde her zaman Sırp, Ermeni, Bulgar, Yunan gibi topluluklar bulunacaktır. Hitler, Stalin, Saddam Hüseyin gibi kimseler dünyamızın başına musallat olacaktır. Silâha sahip olunuz, fakat onu, başaramıyorsanız kullanmayınız.

Caydırıcılık noktasından silâhın önemi daha da artar. İşte Türk tarihine bakınca, atalarımızın dönemlerinin en üstün silâhlarını yaptıklarını veya onlara çok çabuk sahip olduklarını görüyoruz. T. Nejat Eralp'in kitabı bu bakımdan önemlidir. Çünkü gerçeği bizim

gözlerimizin önüne sermektedir. Araştırmacı, "İslâmiyetten Önce Türk Toplumunda Silâh"a (s.11-14) bir bölüm ayırmışsa da asıl çalışmasını Osmanlı dönemine hasretmiştir.

"Silâha karşı fert ve toplumların düşüncesi ne olursa olsun gerçek şudur ki insanın dünya üzerindeki faaliyetlerinin başlaması ile birlikte, insan düşüncesi, silâh kavramı ile tanışmıştır. Bu tanışma silâhı; yaşamın, soluk almanın, yaşama kurallarını sağlamanın tartışmasız bir gereği olarak dünya kurulduğundan beri yaşatmış ve insanla birlikte günümüze kadar getirmiştir" (s.2).

Görüldüğü gibi yazar silâhı araştırırken onun yaşama için, hayat için ne kadar lüzumlu olduğunun farkındadır. Bunun Türk tarihindeki çarpıcı örneklerini göstermiştir. Daha M.Ö. büyük Türk hakanı Mete Han, Çin İmparatoruna gönderdiği mektubunda "bütün yay kullanan kavimlerin Hunlar hâline geldiklerini" söyler (s.11).

Bu aynı zamanda şu demektir : Türkler daha iyi yay kullanabilmektedir.

Eski Türklerde at ve silâh kişinin vazgeçilmez varlıklarıdır. Ölüren de beraberinde götürmek ister. "At, avrat, silah" üçlüsü, Türk insanını tamamlar. Bu hep böyle devam etmiştir. Osmanlı dönemindeki üstünlük de böyle sağlanmıştır. Ne zaman ki Batı'da tekniğin süratli gelişmesinin ortaya çıkardığı silâhlara Türkler ulaşamamış, o zaman kayıplar başlamış ve gelişmiş silâhların caydırıcılığı Türk devlet adamlarını hâlâ çekimser yapmıştır. 1970'li yıllarda Ankara Ticaret Odası'nın genel sekreteri olan Dr. Ağâh Oktay Güner, Millî Harp Sanayi Seminerini toplamış ve o başlangıç bizi bugünkü Savunma Sanayii noktasına getirmiştir.

Geçmişte de bugün de silâh en önde gelen

caydırıcı güçtür. Dolayısıyla yaşamanın garantisidir.

Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silâhlar adlı çalışmanın bir diğer önemi, silâhla güzel sanatların kaynaşmasının bu eserde pek çok güzel bir şekilde ortaya konmasıdır. Bu, silâhın sırf kan dökmek gayesi için var olmadığına önemli bir göstergesidir. Eğer atalarımız böyle düşünmüş olmasalardı kullandıkları silâhların estetik tarafına bu kadar dikkat etmezlerdi.

Nejat Eralp, kılıç namlularındaki süsler için şunları söyler : "Namlular üzerindeki süslemeler ise gerçekten devirlerinin süsleme ve bezeme sanatının en mükemmel bir şekilde verebilecek niteliktedir..."

Bu süslemeler balçağın namlu üzerindeki ucundan başlayarak namlunun bazen üst kenar uç kısmına kadar uzanır. Süslemelerde bitkisel ve geometrik motifler, zarif bir hat sanatı ile birleştirilerek namluya engin bir zenginlik kazandırılmıştır." (s.61).

Süsleme sadece kılıçlarda değildir.

"Yaylar da diğer silâhlar gibi süsleme sanatının en ince örnekleriyle süslenmiştir. Lâke bezemeler, rumiler ve çiçek motifleriyle bezenen yayın bir ucuna yapan ustanın adı ve yapım tarihi ile diğer ucuna da sahibinin adı yazılır" (s.81).

Yazar, ok mahfazalarındaki süsleri de şöyle anlatır :

"Bez, kumaş, deri ve ahşaptan yapılan ok ve yay mahfazalarının esas özellikleri üzerindeki işleme ve bezemelerde görülür. Bunların dışı gelen ve görünen yüzeyleri çok ince bir zevkle işlenmiş ve başlıbaşına bir sanat eseri meydana getirilmiştir.

Fildişi kakma, meşin üzerine kilabdem işleme, başa üzerine sedef kakma, ahşap üzerine sedef kakma işçiliği ile çeşitli bitkisel ve geometrik motifler işlenen ok kandilleri vardır. Aynı titizliğin sadaklar üzerinde de gösterildiği görülür. Bugün Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan yeşil kadife üzerine altın ve kıymetli taşlarla süslenmiş murassa sadaklara Türk süsleme sanatının bu alandaki şâheserleridir denilebilir" (s.82).

Aynı süsleme anlayışının tabanca ve tüfeklerde de devam ettiğini görürüz. Yazarın tesbitine göre süslemede çalma, kazıma, kabartma, kalıpla kabartma, delik işi, telkârî, kakma, savatlama, taş yerleştirme, çakma, altın sıvama gibi teknikler yaygın olarak kullanılmaktadır. Yahya Kemal Beyatlı, atalarımızın ölümü munisleştirdiklerini söyler. Türk toplumunda mezarlık; hat,

tezhip, edebiyat gibi sanatların gösteri yeri ve açık hava müzesidir. Mahalle aralarındaki mezarlıklar servileriyle, güzel sanat eserleriyle ölümün değil, başka bir hayatın cazibesinden haberdar eder bizleri.

Aynı hassasiyeti silâhlarda da gösteren atalarımız, harbi bir sanat hâline getirmişler, öldürmeyi değil yaşatmayı gaye edinmişlerdir.

T. Nejat Eralp'in eserinden öğreniyoruz ki Osmanlılar, XVIII'inci hatta XIX'uncu yüzyıla kadar ve bu asır boyunca dünyada kullanılan silâhları hemen almışlardır. Eskiden beri zaman zaman kendime sormuşumdur. Silâh konusundaki bu yakın takip ve gelişmeleri anında uygulama neden diğer alanlarda görülmedi? Yine kendime şöyle cevap vermişimdir. Etraftan öyle bir ateş çemberine alınmıştık ki gözümüzü açmaya fırsatımız olmadı. Öte yandan diğer alanlardaki gelişmeyi biraz da insan yapacaktı. Devlet insanlarını yaratmaya memurdu. Fakat teknik gelişmeyi, yeni anlayışları halk yapacaktı, yapmalıydı, Demokratik anlayışlar bile bize hep tepeden, yukardan yöneticiler-den geliyordu. Onun için de aldığımızı ne tam alabildik ne de aldığımıza sahip olabildik. İdarecilerin verdikleri ile yetindik. O da istediği ölçüde verdi, istediği zaman da geri aldı. Teknik gelişmenin bir bütün olduğunu ve mutlaka belirli alt yapıya dayandığını ilâve edelim.

XIX'uncu yüzyıldaki süratli gelişmeler silâh bakımından Osmanlı Devleti'ni tamamen dışarıya bağımlı hâle getirir. Alman ve Amerikan menfaatleri adeta çarpışır.

Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silâhlar, okuyunca ve Alman Harp Sanayiinin etkisini görünce, yukarıda anılan Millî Harp Sanayii Seminerini düzenleyenlere tekrar teşekkür etmek istiyorum. Zira biliyoruz ki Türk ordusu ancak yakın zamanlarda bütünüyle dışa bağımlılıktan kurtulmuştur. Bunun ordumuza bir hareket serbestisi vereceği muhakkaktır. Bu bakımdan daha da güçlenmeye ihtiyaç vardır.

Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Kullanılan Silâhlar, dil daha doğrusu silâh terimleri bakımından da önemli ve hatta hazine niteliğindedir. Nitekim Atatürk Kültür Merkezi'nin kardeş kuruluşu olan Türk Dil Kurumu Tarih Kolu'nun eserin piyasaya sürülmesinden hemen sonraya rastlayan toplantısında kol başkanı Sayın Prof. Dr. Hamza Zülfikar, söz konusu eseri taratmaya başladığını söylemiştir. Kitapta gerçekten silâh ve silâh teknolojisi ile ilgili pek çok terim vardır. Bunlar elbette eski

metinlerin anlaşılmasında yardımcı olacaktır. Fakat kanaatimce yeni alınan ve kullanılan silâhların adlandırılmasında Türk Dil Kurumu, Terim Kolu'nun bunlardan faydalanması daha önemlidir. Şu terimleri buraya yazmadan geçemeyeceğim : Bozdoğan, topuz, kamçı, doğan, koç başı, kargı, cirit, çatal, tırpan, zıpkın, kılıç, balçak, namlu, kın, yatağan, pala, kama, sapan vb.

Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silâhlar'ın doğrudan öneminden söz ettik. İlgili ve meraklıları için kitabın münderecat ve programından bahsetmek isterim. Kitap üç bölümden meydana gelmiştir. Giriş niteliğindeki birinci bölümde yazar genel olarak silâh üzerinde durur, silâh ve insan, silâhın doğuşu, sanat ile silâh arasındaki ilişki konularını işler. Daha sonra İslâmiyet'ten evvel ve sonra olmak üzere Türk toplumunda silâhın yeri ele alınır. İkinci bölüm Osmanlı İmparatorluğunda kullanılan silâhlara tahsis edilmiştir. Bu bölümde silâhlar, taarruz silâhları ve savunma silâhları olarak iki ana gruba ayrılır. Taarruz silâhları da ateşli ve ateşsiz olmak üzere yine ikiye ayrılır. Bütün bu bölümde araştırmacı, her silâhın tarihçesini verir, gelişmesini gösterir, kullanılış şekillerine işaret eder. Bu arada o silâhla ilgili terimleri sıralar, silâh üzerinde süsleme yapılmışsa onları ayrıntılı bir şekilde anlatır. Yine ele alınan silâhın dünya milletleri içerisindeki yerine dikkati çekerek Türklerin durumunu belirler.

Üçüncü Bölüm, "Osmanlıların Silâhlarda Kullandıkları Madenler ile Silâhlara uygulanan Yapım ve Süsleme Teknikleri" genel başlığını taşımaktadır.

Eserin sonunda zengin bir bibliyografya ve çok daha zengin bir "Resimler" bölümü yer alır. Atatürk Kültür Merkezi bir kısmı da renkli olan resimleri kuşe kâğıda basmakla çok iyi etmiştir.

Bu değerli çalışmayı bize kazandıran T. Nejat Eralp'ı ve eserin basımını yapan **Atatürk Kültür Merkezi**'ni tebrik eder, başarılı çalışmalarının devamını dileriz. Halk tabiri ile "arkası geleğen ola".

(*) T. Nejat ERALP, *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silâhlar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını - Sayı : 68, Ankara, 1993, VIII + 196 s.

"STUDIES ON OTTOMAN TRANSFORMATION"

İlber ORTAYLI, *Studies On Ottoman Transformation, The Isis Press, İstanbul, 1994.*

Prof. Dr. Hasan KÖNİ

A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi
Öğretim Üyesi

İlber Ortaylı'nın, Osmanlı İmparatorluğunda değişimi yansıtan makalelerini topladığı yeni kitabı; "Osmanlı Değişimi Üzerine Etüdler" adı altında bu yıl yayımlanmış bulunuyor. Yazar Osmanlı değişiminin farklı yönlerini, İngilizce, Fransızca ve Almanca makaleler ile ortaya koymuş.

Ortaylı'nın giriş bölümünde belirttiği gibi Osmanlı'nın bulunduğu aynı coğrafya üzerindeki eski iki imparatorluk üzerine Batı'da birçok eser yazılmış olmasına karşın Osmanlı tarihi üzerinde derinlemesine bir araştırmaya rastlamak ve tarihin iyi bir yorumunu bulmak güç. Yapılan araştırmaların çoğu bütün imparatorluk süresini ve tüm imparatorluğun işgâl ettiği coğrafi alanı kapsıyor. Yazar bu eksikliğe karşılık, Avrupa'nın endüstrileşmesi, milliyetçiliği ve büyük şehir ekonomisi ile karşı karşıya gelen İmparatorluğun bu gelişmeler karşısındaki durumunu incelemiştir. Örneğin, 17'nci yüzyıl sonunda Osmanlı İmparatorluğu adlı makalesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu toplumsal ve ekonomik karmaşanın nasıl geliştiği ve Osmanlı kurumlarının nasıl bir yıkım içine girdikleri ele alınmıştır. Tabii devlet kurumlarının bir yıkıntı durumuna gelmesi, Osmanlı kültürünün ortadan kalkması anlamına gelmemekte. Osmanlı toplumu bu yıkım ortamında yeni bir

yaşam biçimi, yeni bir sanat ve toplumsal kültür geliştirmekte. Çöken İmparatorluğun o ekonomik zorluklar içinde II'nci Viyana kuşatmasını yapması ise Köprülü dönemindeki restorasyona ve otuz yıl savaşlarıyla Avrupa'nın yıpranmış olmasına bağlanmıştır.

Ortaylı'nın bu makalede ileri sürdüğü ilginç bir tez, Orta Avrupa'nın ekonomik gerilemesinin Osmanlı'nın bu toprakları işgâli ile değil ancak Batı Avrupa ekonomisinin endüstrileşmesi ve fiyat ihtilali ile birlikte Orta Avrupa'dan tarım ürünleri istemesi olduğunu belirtmesidir. Aynı şekilde Türkiye'nin Avrupa Eyaletleri el işi ürünlerinin pazarını bu endüstrileşme karşısında kaybetmişlerdir. Viyana kuşatmasının getirdiği savaş ekonomisi Osmanlı'da şehir ve köylerin fakirlik ve anarşi içinde kalmasına yol açmıştır. Ortaylı, Anadolu şehir ve köylerinin durumunu mühimme ve ahkâm defterleri üzerinde yaptığı araştırmalara dayandırmıştır.

Ortaylı, Köprülü dönemi reformasyonunun yeni bir yapı oluşturmaktan çok eski kurumları yeniden canlandırmak olduğunu söylüyor. Ancak, herşeye rağmen Viyana'dan geri dönüş çöküşü hızlandırmıştır. Gerçekte, Ortaylı'nın ilk dört makalesi birbirini tamamlar nitelikte. İlk makalede 17'nci yüzyıl sonunda imparatorluğun çöküş nedenlerini orijinal fikirlerle ortaya ko-

yarken, Ortaylı ikinci makalesinde birinci makalesinin sonunda inceleyerek haber verdiği imparatorlukta diğer etnik grupların Viyana çözülmesi sonundaki durumlarını ele alıyor. Üçüncü makalesinde ise bu grupların Osmanlı kurumları içindeki rollerini inceleyen yazar konuyu 1740-1770 yılları arasındaki Osmanlı-Habsburg ilişkilerine getirerek Osmanlı iç yapılanması ve gelişmelerinden, bu ilişkinin Osmanlı'nın uluslararası ilişkilerindeki yapısal değişikliklere getiriyor ve bu dört makale ile Osmanlı sosyo-ekonomik yapısını, etnik yapıyı, idarî yapıyı ve nihayet 17'nci yüzyıl sonunda Osmanlı dış ilişkilerini inceleyerek bütün bir çağı ince bir ağı ile örmüş oluyor.

Ortaylı'ya göre Türk etnik unsurunun yönetimde ve kültür platformunda bulunması ilerideki yüzyılda Türk milliyetçiliğinin doğmasına yol açabilecektir. Ancak, 18'inci yüzyılda, Osmanlı imparatorluğu içinde Türk etnik unsuruna dayanan bir Türk milliyetçiliğinden bahsetmek için henüz vakit erkendir. İlk Türk milliyetçiliğinin örneklerinin 1860'larda Mustafa Celalettin Paşa'nın **Eski ve Yeni Türkler** adlı kitabıyla ortaya çıktığını söylüyor Ortaylı. Celalettin Paşa Polonya asıllı bir Türk yöneticisi. İkinci örnek ise Ahmet Vefik Paşa'nın ilk Osmanlı parlamentosunun Suriyeli Hristiyan üyesine söylediği sözleri : Paşa bu par-

lamento üyesine kendisi için en iyi şeyin Türkçe öğrenmek olduğunu söylüyor. Türkçe hep resmî dil olmasına karşılık ilk resmîliğini 1876 Anayasası ile kazanmış. Aslında, Batının politikaları nedeniyle milliyetçilik Osmanlı İmparatorluğu'nda Balkanlarda gelişmiş. 18'inci yüzyılın önemi ise İmparatorluğun "cosmopolit" yapısını kaybetmekte olması. Yenilgiler, Avrupa'nın baskısı karşısında gelişen fanatik akımlar Anadolu insanını dinî yaşama ve düşünceye yöneltmiş. Ortaylı burada günümüz gelişmelerine tarihten ışık tutuyor. Günümüzde de Avrupa'nın baskısı, ekonomik ve toplumsal çıkmazlar Anadolu'yu gene dinsel yaşam ve düşünceye yöneltmiş bulunuyor. Tarihin tekrarının en güzel örnekleri can alıcı noktalar vurgulanarak Ortaylı'nın "Osmanlı milliyetleri makalesinde" yer almış.

Ortaylı'nın, Osmanlı sanatının etkilenme boyutu konusunda ilginç analizleri var. Örneğin, mimarlıkta merkezi Avrupa'nın Osmanlı İmparatorluğu'na yeni bir barok stili ihraç ettiğine dikkati çekiyor. İstanbul saraylarında, askerî barakalarda ve eyaletlerdeki camilerde bu stili görmek mümkün. Osmanlı resminde yalnızca Avrupa etkisi görülüyor. Yeni stil tüm Balkanları ve Anadolu'yuda kapsıyor. Öte yandan, yazar, Osmanlı klâsik stiline merkezi Avrupa stiline yanında daha rafine olduğunu belirterek bu iki stil kaynaşmasından daha hareketli değişik bir setin ortaya çıktığı bir gerçek. Batı'nın 18'inci yüzyıl Osmanlı resmine katkısı, perspektif, peysaj ve insan şeklinin tasviri olmakla birlikte bu modernleşme ve batılılaşma ile gelen boyutta günlük yaşamın görünümü hiç ele alınmamış. Türk imajı örneğin Avusturya halk sanatında Avrupa uluslarının örnek tiplemelerine yönelmiş. Bu sanatta en kötü tasvir edilen bir türban ve kaf-

tan giyen Türk figürü. Bu tutum Avrupalının Türk'ü tanınamamasından gelmekte. Avrupalı 18'inci yüzyılın ikinci yarısında bu eksikliğini telafi etmeye yönelmiş; Louis-le-Grand lisesinde, Paris'te Türkçe dil dersleri başlatılmış. Aynı gelişmenin Viyana'da Maria Theresia Akademisi'nde de olduğu görülmekte. 18'inci yüzyıl ortasında Orta Avrupa'dan Balkan ve Türkoloji araştırmalarının başladığı görülmektedir. Bu çalışmaların hem Balkan ulusları hem de Türk milliyetçiliği üzerinde etkisi büyük olmuştur. Bu yüzyıl boyunca Avrupa ulusları başkalarının tarihi, dili ve yaşam biçimleri üzerine yaptıkları araştırmaları arttırmışlardır. Bu çaba doğal olarak milliyetçiliğin yükselişi ile elele gitmiştir.

İlber Ortaylı'nın kendine özgü yaklaşımı ile ele aldığı ve biz uluslararası politika üzerine çalışanlara ilginç gelen konulardan biri de Osmanlı diplomasisidir. Ortaylı, Habsburg-Osmanlı etkileşiminin dış politika üzerindeki etkileri konusunda ilginç ve orijinal fikirler sunmuş. 18'inci yüzyıl arşivlerinin düzensizliğini ve klasmanındaki ek-siklikleri dile getiren yazar, Halil İnalçık ve Cengiz Orhonlu'nun bu konudaki çalışmalarını övmektedir. Bu konudaki önemli kaynakları şöyle sıralıyor : Düvel-i Ecnabiye Defterleri, Nemçe Ahkam Defterleri, Ahidname Mecmuaları ve Şeriyye sicilleri.

Ortaylı, Osmanlı ile Avrupa ticaretinin gelişmesinin bir sömürü düzeni getirdiği klâsik olarak söylenen 1838 ticaret sözleşmesine dayanmadığını ve köklerinin daha eskilerde olduğunu belirtiyor. Ortaylı'ya göre 1739 Belgrad Antlaşmasıyla Avusturya, Rusya ve Doğu'daki komşusu İran'la nisbî bir barış sürecine girilmesi ve Maria Theresia döneminde dikkatini Osmanlı ve Balkan topraklarına çeviren Avusturya'nın ılımlı politi-

kalarının Osmanlı siyasi, kültürel ve ekonomik yaşamında önemli izler bırakmış. Yazar, Osmanlı'nın 18'inci yüzyılda artık diplomatik ilişkiler ve uluslararası kuruluşlar açısından Avrupa sisteminde olduğunu belirtiyor. Artık, ticarî ve konsüller ilişkiler kurulmuş, Misyonerlere istedikleri yerde oturma izni verilmiş, deniz ulaşımının güvenliği sağlanmış. Ticari ve ekonomik açıdan en verimli dönemini yaşayan Avusturya, Doğu Akdeniz'e Magreb'e yoğun bir ticaret seferberliğini 1739'da başlatmış. Osmanlı bürokrasisi ve yönetimi bu yeni gelişmelere kendini uydurmuş. Bu gelişme de başlıca bir araştırma konusu. Örneğin, Reis-ül-küttab bu gelişmeler sonunda dış işleri bakanı görevini yüklenir bir duruma gelmiş; yabancı diplomatları dinlemek ve ticarî, konsüller girişimlere karışmak gibi. Gümrük işleriyle meşgul olan mahallî memurlar deniz ulaşımı ve ticarî gözetimle ilgili alışkanlıklarından vazgeçmek zorunda kalmışlardır. Örneğin bir başka, 1727 tarihli deniz ulaşımı sözleşmesi Habsburg İmparatorluğu (Nemçe) gemilerine karşı resmî korsanlığı yasaklamış. Ulaşımın güvenliği ticaretin gelişmesini sağlamış. Habsburg gemileri Osmanlı limanları arasında yolcu taşıma haklarını da elde etmişler. Korsanlığın yasaklanmasından yaşamlarını korsanlık yaparak sürdüren Garb Ocakları yani Cezayir, Tunus ve Tripoli (Libya)'nin ekonomilerinin bunalıma girmesine yol açmış. Osmanlı ekonominin durumu hakkında bence bundan daha çarpıcı bir örnek bulunamazdı. Ortaylı'nın esprili üslûbuna makalelerinde verdiği güzel örneklerde sık sık rastlamak mümkün.

Ortaylı'nın üzerinde durduğu konulardan biri de Osmanlı içindeki 'milletler'. İkinci makalesinde Osmanlı toleransının nasıl

Osmanlıyı çökerttiğini çok yerinde örneklerle ortaya koyuyor. Ortaylı, Balkan milliyetçiliğinde 1789 Fransız inkılabının çok önemli bir rolü olmadığını ileri sürüyor. Balkan halklarının ulusal bilinci daha önceki asırlara dayanan miraslarından ileri geliyor. Bu Balkan mirası Osmanlı döneminde, her toplumun kendi dili, okulu ve ekonomisini yönetecek grubu var kılınarak yaşatılmış. Böylece ulusal kimlik öğretisi Balkanlarda Rönesans'a kadar inen bir boyut taşıyor. Balkanlardaki bu milliyetçiliğe karşı Osmanlılık direnç göstermiş. Yazar burada Osmanlılık ile Osmanlılığı birbirinden ayırmış. Osmanlılığı, Osmanlı kimliğine sahip çıkma, Osmanlılığı ise Osmanlı tarzı, siyasal davranışı olarak ele almış. Ortaylı'nın azınlıklar konusundaki örneği Rum'lar. 11'nci Mehmet (Fatih) tarafından kiliselerine özel ayrıcalıklar verilen Rumların kendi dilleri ve eğitimleri konusunda da tamamen özgür oldukları belirtilen araştırmada, Rumların Osmanlı bürokrasisi ve diplomatik işlerde çalıştırılan yegâne Müslüman olmayan grubu oluşturdukları ortaya çıkıyor.

Rumlar, Osmanlı İmparatorluğu içinde varolan birçok etnik gruptan daha iyi koşullar içinde bulunmuşlar. Bu gruplara Türklerde dahil olmak üzere. 17'nci yüzyıldan itibaren Rum okulları zengin Rum tüccarları tarafından, Pelopones, Epir, Batı Anadolu ve Karadeniz sahilleri olmak üzere her yere açılmışlar. Zengin burjuvazi ise çocuklarını Avrupa'da okutmuş. İyonya adaları adıyla anılan Ege adalarında ise İtalyan ve Ege adalarından Avusturya şehirlerine göç eden Rumlar, kendi kültür ve düşüncelerini Balkanlara aktarmışlar. Milliyetçilik ve aydınlanma kültürü Fransız ihtilalinden çok önceleri buralarda gelişmiş. Slav irredantizmi konusunda da gelişmeler

aynı yönde olmuş. Ortaylı'nın ortaya koyduğu gelişmeler, bize günümüz Yunan lobisinin oynadığı rol ve boyutlar konusunda önemli tarihî örnekler veriyor. Ortaylı; Yunanlılar ve Tanzimat Döneminde Osmanlı Yönetimi adlı makalesinde kültürel açıdan olgunlaşan Yunanlıların isyan etme dönemini ve Tanzimatı ele almış.

Yunan isyanının en önemli sonuçlarından biri, Osmanlı'nın Rum asıllı İmparatorluğun sosyal ve bürokratik yapısından ayıklanması olmuş. Rum diplomasi tercümanlarının yerini İslâma dönmüş Hristiyanlar ve Ermeniler almış. İstisnalar olmasına karşın İmparatorluk içindeki Yunan etkinliği azalmaya yüz tutmuş. Yunan isyanından sonraki dönemlerde Osmanlı idarî mekanizması Yunanlılara reformlar uygulamak ve topluluklarına yeni haklar vermek zorunda kalmış. Örneğin, Sisam adasında isyanın önlenmesi için özel bir imtiyaz fermanı çıkarılmış ve Osmanlı tebası bir Rum, adaya Sisam beyi olarak tayin edilmiş. Adanın ileri gelenlerinden seçilen bir meclis, adada deniz ulaşımı, vergi toplanması, okul inşaatı ve kilise sorunları konusunda yetkili kılınmış. Osmanlı ordusu adayı terk etmiş. Sisam sadece Osmanlıya yıllık bir vergi ödeme bağıyla bağlı kalmış. İlk taşra gazetesi, Vilayet Ceridesi, Yunanca ve Osmanlı Türkçesiyle adada yayımlanmış. Bu tarihi örnekler günümüzde bazı konularda atılmış olan tezlere ne kadar uyuyor. Demek ki insanoğlu devlet kurmakta ve ulus yaratmakta henüz yeni bir model bulamamış. Ortaylı, Yunanlılara verilen bu imtiyazlara karşılık Osmanlı'nın Yunanlı üzerindeki denetimini arttırdığını söylüyor. Ancak, bütün yapısıyla Avrupa'ya bağlı bir duruma gelmiş bir ülkenin denetiminin acaba ne değeri olabilir? Bu sırada yeni kurulmuş bu-

lunan Mekteb-i Tıbbiye, Mekteb-i Mülkiye, Veteriner okullarına %30 gayrimüslim alınmasına karar verilmiş ve Ermeni topluluğun itirazı üzerine Yunanlıların aleyhine Ermeniler tıp okulundaki kotaları arttırılmış. Osmanlı Rumlarının reaksiyonu ise değişik bir karakter göstermiş. Önemli Rum ailesinden gelen Andre Coromeles bir Türk-Yunan imparatorluğu kurulmasını önererek, Sultan'ın lakabının, Türklerin Sultanı, Rumların kralı olarak değiştirilmesini öne sürmüştü. Pitzipios bey ise kitabında Sultan Abdülmecid'in Bizanslıların imparatoru olarak taç giymesini önermiş. Bu sırada (1852) Eteryas eşkiyası adıyla anılan Rumların Selanik ve diğer bölgelerde yarattıkları terör Osmanlıyı sıkı önlemler almaya zorlamış ve 1854'de Rumların yaşadıkları Tatavla ve Pangaltı askerî denetim altında tutulmuştur. İzzet Paşa aynı tarihte Beyoğlu askerî komutanı olarak atanmıştır. Geleceği Ortaylı'nın analizlerinden böylesine okumak mümkün.

Rumların yerine resmî kurumlarda, Musevî, Ermeni ve Maronitlerin yer aldığı görülmektedir. Ortaylı, iki makale ile Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Musevîlerin ve yabancıların İmparatorlukta yaşadıklarını ele almış. Bu konudaki ilk makalesinde Ortaylı ilginç yönleriyle Galata'daki yabancı misyonların günlük yaşamını inceliyor. Ortaylı'nın bir diğer özelliği bu makalesinde çarpıcı bir biçimde ortaya konmuş. Ortaylı Fransızca yazılan makalesinde İtalyan, Alman, Fransız ve Osmanlı kaynaklarından yararlanmış. Rusça da bilen Ortaylı yazılarında bu geniş dil bilgisi sayesinde çok geniş bir alana uzanabilme yeteneğini gösteriyor. Ortaylı'nın bu makalesinden de ilginç şeyler öğrenmek mümkün. Örneğin, Pera'nın en etkin katolik kilisesi San Francesco ya-

nınca (1697) yerine Yeni Cami'nin yapıldığını öğreniyoruz. Kraliçe I'inci Elizabeth'in elçisi Edward Barton'un Tophane'deki evinde çılgin partiler düzenlemesi sonucu mahallede oturanların elçinin evini basarak kendisini mahalleden atmaları gene ilginç bir olay. Yabancı misyonların günlük alışverişleri konusu ise gerçekten ilginç. Örneğin, Galata'da yaşayan Fransız topluluğunun ekmeği ihtiyaçlarının karşılanması için Fransız papazlarının açtığı bir fırın, Pera'da yaşayan diğer yabancı misyonlar tarafından şikayet edilerek kapatılmış. Pera'da yaşayan yabancı misyonlar günümüzde olduğu gibi 17'nci yüzyıl ortalarında da yerli halk arasında baş gösteren tifo, kolera gibi salgın hastalıklardan korkmuşlar. Yabancı misyonların sosyal yaşamından, Ortaylı, Musevîlerin anayasal dönemdeki (1908-1915) sosyal ve siyasal yaşamına geçiyor. Musevîlerin, Türklerle aynı siyasal görüşleri paylaştığını anlatan Ortaylı, Musevi topluluğundan bir kısmının Meşrutiyeti bir kısmının ise Abdülhamit'i desteklediğini söylüyor. Örneğin, Abdülhamit'in tahttan indirilmesi üzerine Başhaham Mose Lei (Halevi)'nin görevinden istifa etmesi gibi. Musevîler, Osmanlı imparatorluğunda en dağılık yaşayan gruplar arasında. Genellikle Anadolu ve Arap eyaletlerinde bulunuyorlar. İlk başlarda İspanya'dan göç eden Sefardim Musevîleri çoğunlukta iken daha sonraları Rusya ve Romanya'dan gelen Yıddiş konuşan Eskenazi toplulukları daha çok güçlenmişler. Musevîler, İmparatorluk içinde çeşitli dilleri konuştukları için ve fizikî dağılım nedeniyle milliyetçilik akımının tesirinde az kalmışlar. Osmanlı Musevîleri modernleşme dönemine Musevî eğitim ve yardım örgütlerinin tesiri altında girmişler. Bunların en tanınmışları bir çok Türk'ün de Fransızca öğrendiği **Alliance**

İsraelite Universelle ve daha sonra kurulan **Hilfsverein der Deutschen Juden** gibi örgütler. Osmanlı İmparatorluğundaki en entelektüel grup olarak Musevîlerin, İzmir, İstanbul gibi şehirlerde pek çok gazete çıkardıkları ve genellikle tıp mesleğine ilgi gösterdikleri biliniyor. Zionism'in ortaya çıkışı ise 1908 gelişmelerinden sonra olmuş. Ancak Osmanlı entelektüelleri Zionist hareketi değişik görmüşler. Osmanlı zihninde ayrılıkçı milliyetçilik, Rumların, Bulgarların, Ermenilerin ve Makedonya'daki etnik grupların milliyetçiliği idi. Bunlar silahlı çeteler kurup mücadele ediyorlardı. Zionist hareketin taraftarları ise hareketlerini diplomatik, siyasal ve ekonomik alanda yürütüyorlardı. Osmanlılar, Zionism'e bazıları-Avrupa baskısı ve Hristiyan kültürü nedeniyle sempatik bakmışlar. Bu nedenle Rus Musevîlerinin Filistin'e göçleri dikkatle gözlenmişse de durdurulmamış. Osmanlı maliyecileri sıkıştıkları zaman Zionist liderlerden borç para almaya devam etmişlerdir. Savaş sırasında Cemal Paşa ve yardımcısı Bahaddin'in Zionist yerleşimcilerle karşı sert bir tavır takınmalarından söz edilse bile, aynı kişiler aynı sert tavrı Araplara karşı da göstermişlerdir. İlginç yanılarıyla, olaylarla ve belgelerle Osmanlı toplumundan bir kesimi daha böyle ortaya koyuyor sayın Ortaylı.

1711 yılındaki Kırım Hanlığı'nın evrensel bir bildirisini inceleyen Ortaylı, ekonomik alanda iki makale ile Osmanlı İmparatorluğunda Arap eyaletleri liman şehirlerini ve Lyon'daki liman kenti Preveze'yi incelemiştir. Arap liman şehirlerinden Basra bu incelemede örnek şehir olarak önemli bir yer tutuyor. Araştırmacının burada göstermek istediği 15'inci yüzyıldan itibaren, Doğu Hindistan Kumpanyasının Basra'ya gelişyle uluslararası ticarete açılan şehir yavaş

yavaş Osmanlı hakimiyetinden kopuyor. Amerikalılar, önce Mezopotamya nehir ulaşımına talip olup daha sonra Basra'ya inmek istiyorlar. Almanlar ise Bağdat Demiryolları Projesini Basra'da bitirmek istiyorlar. Emperyalistlerin limana hakim olma curcunasında kaybeden Osmanlı oluyor. Preveze limanı ile ilgili yazarın üzerinde durduğu konu, Preveze limanının Osmanlı ile Yunanistan ticarî ve coğrafi açıdan kesişme noktasında olması. Özelliği Rum Ortodoks ahalinin Müslüman ahalden daha fazla olması. Nüfusun bu durumu şehir yönetimine yansımış. Liva idare meclisi değişik toplulukların dinî liderlerinden ve seçilen iki Müslüman ve iki Hristiyan üyeden oluşmuş.

Ortaylı'nın üzerinde durduğu konulardan biri de Osmanlı toplumunda aile. Yazar aile yapısının sosyo-ekonomik koşullarda nasıl değiştiğini, Osmanlı aile hukukunun temellerini geniş bir kaynakça ile ortaya koyuyor. Aynı konuya Ortaylı, "Osmanlı Aile Hukuku ve Devlet" ile devam etmiş. Yazar 19'uncu yüzyıldaki bu konuya ilişkin gelişmeleri ortaya koyuyor. Ortaylı Tanzimat'ın çeşitli yönlerini idare ve mistik kuruluşlardan, Almanca olarak yazdığı çocuk edebiyatına kadar bütün boyutlarıyla ortaya koymuş. "Orta Slav ve Türk araştırmaları", "İstanbul Bulgar Basını" bu kitabın içinde yer alan orijinal ve ilginç makaleler. Yazar, kitabın önsözünde Osmanlı tarihçileri Osmanlı gerçeğini henüz belirlemede başarılı olamadılar, araştırmacılar coğrafi farklılıkları ve değişik toplulukları gözardı etmemelidirler diyor. Kendisi bunu başarmış. Yeni araştırmacılara geniş ve üzerinde az durulmuş alanları göstermiş. Lisansüstü çalışma yapanların mutlaka edinmeleri gereken bir kitap.

"TÜRKE DOĞRU" İÇİN

Hidayet ÖZCAN

G.Ü. Fen-Edb. Fak.
Türk Dili ve Edebiyatı Böl.
Öğretim Görevlisi

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi merhum eğitimci İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu (28.2.1886 İstanbul - 1.4.1978 Ankara)'nın¹ Yeni Adam'da² yayımlayıp kitaplaştırdığı **Türke Doğru**³ adlı eserini yayımladı. Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural'ın "**Türke Doğru**'yu Takdim"i dışında, ikinci baskı esas alınarak yayımlanan **Türke Doğru**, 19.5 x 13.5 ebatlarında 398 sayfadır. Hitabet, sohbet ve makale türlerinde 101 yazıdan oluşan **Türke Doğru**'da yer alan yazılardan 23 tanesi tarihsiz, 1913, 1924 ve 1972 tarihli birer yazı dışında kalanlar 1939-1943 tarihleri arasında kaleme alınmış.

Başlıktan sonra yazar konuyla alâkalı vurgu cümlelerinden oluşan paragraflar koymuş. İtalik dizilen bu vurgu cümlelerinin bir kısmı metinden seçilmiş. Bazı yazılarda ise ikinci baskı sırasında yaptığı zeyiller dikkati çekiyor. Bu zeyillerde, iki baskı arasında geçen otuz yıllık bir zaman diliminde görüşlerinin dikkate alınmadığından, meselelerin sürüp gittiğinden, zamanın kendisini haklı çıkardığından bahsediyor (Eğer üçüncü baskı yapılıırken Baltacıoğlu yaşıyor olsaydı herhalde bütün yazılarına zeyiller koyardı).

İkinci Dünya Savaşı'nın en sıcak günlerinde kaleme alınan **Türke Doğru**'daki yazıların muhtevası kıta ad olan yazı başlıklarında kendini göstermektedir. Bunlardan 26 tanesi **Türke Doğru** ibaresi taşımaktadır. "Nelerde **Türke Doğru**" sorusuna cevap olmak üzere bunları sıralayalım : "Ahlâk, Hukuk, Muaşeret, Dil, Mimik, Edebiyat, Roman, Tiyatro, Mimarî, Ev, Bahçe, Mobilya, Resim, Dekor, Şehircilik, Heykel, Moda, Müzik, Dans, Teknik, Felsefe, Devlet, Terbiye, Pedagoji ve Marifet **Türke Doğru**."

Tanzimatla başlayıp İkinci Meşrutiyet ile devam eden Osmanlı aydınının kimlik ve rejim arayışı, Türkler için Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile sonuçlanmış gibi gözükmesine rağmen, Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra değişik amaçta ve değişik boyutta yenden şekillenir. 1938'den sonra İsmet Paşa'nın devletin başına geçmesiyle iş başına gelen ve gelmek is-

teyenler arasında edebî, siyasî ve sosyal yapının şekillenmesiyle ve inkılâpların yorumuyla alâkalı bazen açıktan, bazen de gizli sürdürülen bir mücadele başlar. İfrat ve tefrit arasında gidip gelen Türk aydını, uzlaşmacı ve mutedil bir yol bulmak yerine kadrolaşarak mücadele etmeyi benimser. Asıl büyük kavga da "kültür" kavramı etrafında cereyan eder. Çüşkü rejimi de inkılâpları da insanı da şekillendirecek olan kültürdür. Kültürün tanımlanması hem devlet anlayışını hem de insanı yeniden şekillendirecektir.

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu da çeşitli türde ve konuda ilmî ve edebî eserleriyle ve Yeni Adam'da yazılarıyla bu mücadeleye katılır. Milliyetçilikten ve millî kültürden yana tavır koyar. Batılılaşmak konusunda ölçü "Türk kalmak, Türk Kalarak"tır. Geçmişle bugünü uzlaştırarak geleceği sağlam temeller üzerine kurmak şeklinde özetlenebilecek olan görüş ve düşüncelerini **Türke Doğru**'da toplar.

Bu cümlelerden onun rejimin tek partisyle ve Millî Şef ile ihtilâfa düşüp mücadeleye girdiği anlaşılmalıdır. Bilakis partiye de, Millî Şef'e de, inkılâplara da bağlıdır. Bunu **Yeni Adam**'da her fırsatta belirtir. Kaldı ki o, 1942 Afyon,

1946 Kırşehir Millet Vekili olarak tek partide görev yapmıştır.

Baltacıoğlu, kültür konusunda teslimiyetçilere karşı direnir. "Mazisiz hal, halsiz istikbâl yoktur" (s.117) görüşünü Türk aydınına kabul ettirmek isteyen Baltacıoğlunu takip edelim.

"Benim dâvam basit bir medeniyet dâvasından çok yüksektir. Ben medeniyet ışıkları içinde vicdanı karanlıkta kalmak ve her gün biraz daha benliği örselenmek tehlikesi gösteren asil bir milletin manevî istiklâl dâvasını güdüyorum. Aydınların kulağı bu sesi işitiyor mu?"

Avrupa medeniyeti, topları, tankları, uçakları, denizaltıları, bütün ticaret, ziraat, endüstri tekniğiyle Avrupa medeniyeti! Bundan hiç kimsenin şüphesi yok. Fakat ahlâk, hukuk, edebiyat, mimarî, tezyinî sanatlar, tiyatro, mûsiki, felsefe, terbiye. Bakın burada duruyorum.

Türk Dil Kurumunun üyeliğini de yapan Baltacıoğlu dilde özleşmeden yanadır. O dönemde dilde tasfiyecilik ve özleşmecilik Türk Dil Kurumu'nun aslî politikasını oluşturmaktadır.

İşin şakası yok : Bunlar değerleri bakımından hep vicdan işidir; bunları Avrupa'dan, Asya'dan, Amerika'dan alamayız. Kendimizden almak zorundayız. Almazsak kendimizi kaybederiz. Zira kültürün Avrupalısı olmaz; yalnız millîsi olur. Medeniyet alınır; fakat vicdan alınmaz. (.....) Bahis çetindir. Fakat kimsenin içinde şüphesi yok ki, şu öğüt doğrudur : 'Kendine dön!'

"Kendimize nasıl döneceğiz? Burada kendine dönmesi istenen halk değil, hep aydınlardır. Aydın gerçi hiç de soysuz değil, fakat hastadır. Gerçek cemiyetten kopan her insan gibi, o da hastadır. Artık onu kurtarmak gerekir. Aydını hasta eden, halktan kopması, yabancı kültüre aşılması, kendi kültürünü yetici ve üstün görmemesidir" (s.19-20). Bu uzun alıntıdan da anlaşılacağı üzere kültür ve medeniyeti birbirine karıştıran aydının hasta olduğunu bu hastalığın tedavisinin de halka gitmekte ve onun değerlerini paylaşmakta olduğunu belirten Baltacıoğlu "Problemler" başlıklı yazısında da Kültürün yapıcısı aydınlar değil, halktır. Aydınlar yalnız medeniyeti yaparlar ve medeniyeti getirirler. Millet fikri medeniyet fikri değil, kültür fikridir. Millet birliği halka gitmekle, medeniyeti halka götürmekle olur. Dil, ahlâk, zevk, muaşeret, pedagoji, felsefe gözünü halka çevirmelidir; Türkleşmelidir." der (s.23). Aydına bu kadar yüklenme sebebi yalnız halkla arasındaki bağları kopmasından ve kendine yabancılaşmasından kaynaklanmamaktadır. Ona göre aydın yanlış yapmakta, ancak bu yanlışını doğru telâkki ederek yanlışta ısrar etmektedir. İkinci yanlış, birincisinden daha büyüktür. Halbuki aydın kendine dönse, halkıyla ve geleneğiyle barışsa, bir Türk medeniyeti doğurabilecektir. Bunun için her fırsatta gelenekten ve İslâm medeniyetine vurulan Türk damgasından bahseder. Biraz daha ileri gider ve Türklerin İslâmiyeti Türkleştirdiklerinden bahseder. "Türklerin müslümanlık anlayışı ne Arabın, ne Acemin, ne de Afrikalı aşiretlerinki değildir. Din millî vicdanlara girerken ya düşüyor, ya yükseliyor. Türkler müslümanlığı basma kalıp bir din olarak almamışlar, onu kendi kültür ve medeniyet menşurundan geçirmişlerdir. Türk mimarları, Türk tezyinatçıları, Türk hattatları, Türk mütasavvıfları, Türk şairleri, Türk hatipleri ve Türk tarikat pirleri bu dini Türkleştirerek ulaştırmışlardır" (s.181). Dün bir medeniyete damgasını vuran millet bugün de başka bir medeniyete damgasını vurabilir, vurmalıdır, bunu da ancak o medeniyeti yükselten üretim araçlarını kendimiz üreterek ve ona damgamızı vurarak yapabiliriz diyen Baltacıoğlu'ndan bir alıntı daha yapalım : "Her millet elinden, yahut fabrikasından çıkan eşyaya benliğinin damgasını ister istemez vuruyor; onları bir soy millîleştiriyor. Öyleyse Türk uçağı, Türk denizaltısı ve Türk tankı yapılıncaya Türk kafasına göre yapılacaktır. Bunlar yapılmadıkça başkalarından aldıklarımızı milliyetleriyle birlikte almış olacağız. Bu bir zarardır. Çok

umarız ki haksız yere milletlerarası dediğimiz aletlerin bir gün millîlerini yapacağız ve o zaman büsbütün müstakil olacağız" (s.175-176). Kaldı ki Avrupa medeniyeti dediğimiz ve herşeyini kabullenmek için çalıştığımız medeniyetten birçok bakımdan zaten üstünüz. Bizim eksikimiz kendimize dönüp bakmayışımızdır. Türk evi, Türk bahçesi, Türk mimarîsi, Türk şehirciliği v.b. Avrupa'dan üstünlüğü olan, eksik olmayan medeniyet verileridir, Türk Aydınına düşen insanıyla ve mazisiyle barışmak, kendine dönmek, geleceği geleneğin üzerine kurmaktır. Aydından istediği modern ile geleneği birleştirip yeni bir terkibe gitmesidir. Halbuki aydınlar arasında bir gelenek düşmanlığı vardır ve şuursuz bir şekilde bu düşmanlık körüklenmektedir. Bu hususta şöyle der : "Aydınlarımızda şuursuz bir gelenek düşmanlığı vardır. İrtica muhafazakârlıktan yılan aydınlarımız gelenek düşmanı kesilmiştir. O derece ki 'gelenek' fikri 'irtica' fikriyle eş olmuştur" (s.30). "Ananeler devrim konusu değildirler ve hiç bozulmadan saklanacak şeylerdir" (s.19). "Medeniyete gitmek, maddece, maddî oluşça ilerlemektir, doğru; fakat kültüründen öğrenmek, kültüründen ayrılmak mutlaka soy-suzlaşmaktır" (s.45).

Millî kültürün korunması hususunda bu kadar ısrar eden Baltacıoğlu'nun milliyetçilik anlayışı, ırkçı düşünce sahipleriyle de ayrılık gösterir. Çok dinli, çok dilli bir karakter arzeden imparatorluklar kadar millete dayalı millî devletlerin de saf ırk devletleri olmadığı, dünyanın hiçbir devletinin yalnız bir ırka dayalı olmayacağını şu cümlelerle ifade eder : "İrk biyolojik bir gerçektir. İrkin taşıyıcısı uzvî verasettir. İrk hayvanî bir olgudur" (s.52). Bu konuyla ilgili Fransız, Alman, İngiliz ve İtalyanlarla ilgili olarak da şöyle der : "Bugünkü Fransız ırkını kuranlar Seltler, İberyenler, Ligüryalılar, Yunanlılar ve Lâtinlerdir. Bugünkü Almanya Slavlar, Germenler, Keltler, İskandinavlılar ve İspanyollarla yoğrulmuştur. Bugünkü İngilizler Keltler, Germenler ve Germanlardan meydana gelmişlerdir. İtalyanların hamurunda ise Goluvalılar, Etrüskler, Pelasgler ve Yunanlılar vardır." (s.54)⁴ Baltacıoğlu ırkın milleti değil, cemiyetin ırkı doğurduğu görüşündedir. "İrkin milliyeti varetteği teorisi şöyle dursun, milliyetin, daha geniş söyleyelim, cemiyetin ırkı varetteği üzerinde dikkate değer görü(ş)ler vardır" (s.54).

Baltacıoğlu'nun dili ve kitabın imlâsıyla da ilgili bir iki söz söylemek istiyorum. Türk Dil Kurumu'nun üyeliğini de yapan Baltacıoğlu dilde özleşmeden yanadır. O dönemde dilde tasfiyecilik ve özleşmecilik Türk Dil Kurumu'nun aslî politikasını oluşturmaktadır. Kültür konusunda geleneği savunan Baltacıoğlu'nun dilde tasfiye ve özleşmeyi savunması bir çelişki gibi görünmektedir. "İnan, sanı, çıkağı, yar kurulu, deyi, atılgı gibi kelimeler bugün artık kullanılmıyor. Kitapta bunların örneğini

kelimeler zaman zaman yazarı kekeme yapıyor : "Dil Kurumunun görevi, dil devrimini yararak, Atatürk'ün ruhunu şadettir" (s.73). "Yanlış bir sanının ve sakat bir inanın tersine olarak millet fikri duruculuk, değişimcilik, aynılık fikridir" (s.15). "Selâhattin Refik Sırmalı son yıllarda bu atılışını sonuna kadar götürmüştür" (s.139).

Kitap tashih hatalarından kurtulamamış. Birkaç örnek alalım : "Âlenen, hareketinin, söyleyebiliriz, ek-simez, Hakodaları, milli, vedim, diliyenler, Aadolu, istiordum, birbirin."

Yarım asır evvel kaleme alınan **Türke Doğru**'daki fikir ve düşünceler sanki dün yazılmış kadar canlı ve taze. Bunun sebebi Baltacıoğlu'nun görüşlerindeki isabet mi, yoksa meselelerin çözülmesi yerine artarak devam etmesi mi, buna okuyucular karar verecekler. Yü-zelli kadar kitap, binlerce makale ve kırk dört yıl bı-kıp usanmadan yayımladığı Yeni Adam'ı ardından bır-akarak "ecdâd" arasına katılan Baltacıoğlu'nun **Türke Doğru**'sunu okumamıza imkân hazırlayan Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Turalı ve kitabın basılmasını maddî, manevî destekleyen Halk Bankası Genel Müdürü Sayın Cihan Paçacı'yı tebrik ediyor, ya-zarın Yeni Adam'da tefrika ettiği "Hayatım" adlı otobi-yografisinin de kitaplaşmasını diliyoruz.

Dipnotlar

¹ *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun hayatı ve eserleriyle ilgili kaynaklar : İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Hayatım, Yeni Adam dergisi, Nu : 142 (17 Eylül 1938) - 360 (20 Kasım 1941); Doç. Dr. Necmeddin Tozlu, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma, MEB. yayınları, İstanbul 1989, s. 1-25, 211-275; Yeni Adam dergisi, S : 921, Mayıs 1978 (İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Özel Sayısı).*

² *Yeni adam, 1 Ocak 1934 - Nisan 1978 tarihlerinde Kurucusu ve Başyazarı olarak İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu tarafından çıkarılmış (ölümünden sonra kızı tarafından yayın hayatı devam ettirilmeye çalı-lılmış) dergi.*

³ *Türke Doğru'nun birinci baskısı : Türke Doğru 1 (1942), Türke Doğru 11 (1943) olmak üzere iki cilt halinde yayınlanmış, 1972'de ikinci baskısı tek kitap haline getirilmiştir.*

⁴ *Bu konu ile ilgilenenler için daha geniş bilgi, Prof. Dr. Abdülhalûk Çay, Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye, Türk Kültürü dergisi, S. 364, Ağustos 1993, s. 449 - 462'de bulunmaktadır.*

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK DİL KURUMU, ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
VE
İLESAM TARAFINDAN DÜZENLENEN

FUZÛLÎ BİLGİ ŞÖLENİ

3 - 4 KASIM 1994
Saat : 10.00 - 17.00 arası
Yer : BİLKENT Üniversitesi - ANKARA

"BEYAZSU KÖYÜ" (*)

Yrd. Doç. Dr. Pakize ERCİŞ - AYTAÇ

G.Ü. Fen - Edebiyat Fak.
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Öğretim Üyesi

Değerli araştırmacı-yazar Süleyman Kazmaz'ın **Beyazsu Köyü (Bir Köy Araştırması)** adlı eseri, köy etüdleri üzerine yaptığı çalışmaların bir yenisidir.

Uzun yılların sabrı, fedakârlığı ve emeği sonucunda vücuda getirilen eserde, menşei köy olsa da niteliği şehirlî bir aydınının; köy insanının idrak cihazı olan sözlü kültürünü yazıya dökerken bütün imkânlarını kullandığını hissediyoruz. Halkın gönül suyuyla beslenip yeşeren topraktaki usâreyi, kendi şahsiyet çanağında pişiren yazar, derinliğine bütün bir ruhu, Anadolu insanını zaman ve mekân boyutlarıyla, önce beşerî plânda, daha sonra millî plânda her cepheden ele almış görünüyor.

Ecdât hayatının çok yönlü tespitleriyle dolu "Beyazsu Köyü" 1940'lı yılların Anadolu insanının sesi olmak itibariyle; toprak-insan, toprak-ekonomi, toprak-örf-adet ve insan arasındaki ilişkileri sergilerken, bütün bu unsurlarla yoğrulmuş insanın teknesine hakim olan irfan gücünü bariz bir şekilde gün ışığına çıkarmaktadır.

Köy tetkikleri bu sebeple, memleket kaderi üzerinde son derece önemli çalışmalar niteliğindedir. İlmî plânda ilk olarak Cumhuriyet döneminde başlayan köy araştırmalarında Atatürk, toplumun bütün katlarının ittifakı ile kazanılan askerî zaferini, siyasî ve sosyal mânâda tabana yayma konusunda oldukça başarılı olmuş; "halkçılık" prensibini "halka rağmen" veya "halk için" değil, "halkla beraber" anlayışıyla "irade" ve "hakimiyet" in kaynağı milletle bütünleşmek suretiyle "halk hükümeti" kurarak toplumla devlet arasında sağlam köprüler kurmaya çalışmıştır. Hayatı, açlarla toklar arasında bir mücadele olmaktan çıkararak Atatürk, halkın iradesini sosyal bünye ile ilgili hayati bir fonksiyon taşıdığını farketmesi için, Süleyman Kazmaz'ın ifadesiyle, "tarihte eşine rastlanmayan bir mücadeleyi zaferle taçlandıran, Türk köylüsüne (ilk olarak Kanuni Sultan Süleyman'da rastladığımız) "milletin efendisi köylüdür" gözüyle bakmıştır.

Çaresizliğin sebebi olan aydını, senelerce "gelir" diye bekleyen köy insanı aydın ona gitmeyince, evini sirtlayıp o aydına, şehre koşmuş ve neticede şehirlerin üzerine kam-bur gibi yüklediği gecekondularla intikamını almıştır.

Halkevlerinin 19 Şubat 1932'de kuruluşu bu temel üzerinde filizlenen bir düşüncenin meyvesi olarak; "millet şuurlu, birbirini seven ve ülkesine bağlı" ilkesi çerçevesinde "köycülük ve halk eğitimi" - "kitaplık" - "diltarih ve edebiyat" - "plâstik sanatlar" - "müzik, gösteri, folklor, spór, turizm ve gezi" adlarını alan 9 ayrı kol marifetiyle tesis olunmuş bilhale çeşitli sebeplerle kapatılmıştır.

Daha önceleri Türk Derneği (1908) millî dil, Türk dilinin mahiyeti ve tekâmül seyri çalışmalarının yanısıra, bizce, çok önemli olan derneğin "maksadı Türk diye anılan bütün kavimlerin mazi ve haldeki asar, ef'âl, ahvâl ve muhitini öğrenmeğe ve öğretmeye çalışmak, yani Türklerin âsâr-ı atikasını, tarihini, lisanlarını, avam ve havas edebiyatını, etnoğrafya ve etnolocyasını, ahvâl-i içtimâiyye ve medeniyet-i hazırâlarını, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin açık, sâde, güzel, ilim lîsânı olabilecek surette geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlâsını ona göre tedkik etmektir." düşüncesi ve ayrıca (10) maddelik soruşturma metni içinde tebliğ edilen, halk ağzında yaşayan kelimelerin tespiti, eski türkülerin, ata sözlerinin hikâyelerin, bütün örf-adet ve inanışların, secerelerin, kütüphanelerdeki kitapların, "âsâr-ı atika ve cedîde"nin, "çoban merhemi" diye bilinen halk hekimliğine ait malzemenin.. vs. tespiti gibi son derece hayırhah teşebbüslerin büyük ölçüde gerçekleşmesi üzücü ve düşündürücüdür.

Süleyman Kazmaz'ın eseri bu ruhun devamı olarak, bir çok fikirle dolu sert ve kesif yılların birikimini sergilemesi açısından önem taşıyor. Beyazsu Köyü'nün kendine özgü kurumlarını, değer yargılarını, geleneklerini, "Köyün Yönetimi", "Toplu Hayatı", "Hekimler ve İnançlar", "Aile ve Evlenme ile İlgili Gelenekler", "Yapılar, Evler, Ahır, Nalya, Değirmen", "Hatıralar", "Dokumacılık", "Kıyafet", "Toprak ve Tarım", "Çaya Geçiş", "Arıcılık", "Atmacılık", "Hayvancılık" başlıkları altında

inceleyen yazar, eserine kattığı krokilerle de, mimariden, el sanatlarına, psikolojiden sosyolojiye, tıptan iktisadî hayata kadar birçok ilim dalına malzeme vermektedir.

Özellikle "Hatıralar" bölümünde ilgi çekici bilgiler verilmektedir. "Bu günün değerini anlayabilmek geleceğe güvenle bakabilmek için geçmiş günlerin acılı olaylarını unutmamak gerekir." diyen yazarımız, köy hayatında en güçlü dinamik olan tabiatla, insanın ve üretim tekniklerinin ihtiyaçlarla orantılı, tutarlı ve mantıklı olmasından kaynaklanan mutlu ve dengeli bir toplumun panoramasını çizerken oldukça başarılıdır.

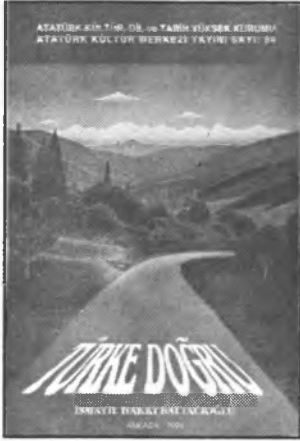
Kaynaklarla ihtiyaçlar arasında korkunç uçurumlar yaşadığımız günümüzün yoksullaşmış, yozlaşmış, bir büyük keşmekeşin içine adeta itilmiş, köy insanı; geleneksel yapıdan koparıldığı için çaresiz ve korumasızdır. Çaresizliğinin sebebi olan aydını, senelerce "gelir" diye bekleyen köy insanı aydın ona gitmeyince, evini sırtlayıp o aydına, şehre koşmuş ve neticede şehirlerin üzerine kambur gibi yüklediği gecekondularla intikamını almıştır.

Devletin her kademesinde onu temsil eden yöneticilerin; görevlerinin yapısı ve felsefesine yeni ufuklar taşıyan bu tür eserleri dikkatle okumaları "Doğu Gerçeğini" anlamalarına yardımcı olacaktır.

Bizi ve sosyal çevremizi etüd eden köy monografileri; Süleyman Kazmaz gibi, "halkçılık" fikrini iyi kavramış, halkı sezebilen, onu bir değer konusu olarak ele alabilen, aralarına karışıp onlarla beraber yaşayan aktif olarak halkla birleşen bir kalemin elinden çıktığı zaman; köy realitesini iyi bilmek ve tanımaktan gelen yerinde tespitleriyle dikkat çekici olabilir. Aksi halde, ilkel bir natüralizmin sergilendiği, estetik dokusu son derece zayıf eserlerle köyü ve köylüyü tanımak, ona yardımcı olmak imkânsızlaşır.

"Toplu Çiftlik Projesi"nin gündeme geldiği şu dönemde, doğu insan ve toplumunun iklimine vâkif olmak zarureti aşikârdır. Yaşatma aşkına gönül verenlerin, Türkiye için kurtuluş yolu arayanların, yönettikleri milletin, toplumun ve ferdin hayat tezahürlerine aşına olmadan başarı sağlamaları muhtemeldir. İşte, bu sebeplerle Süleyman Kazmaz'ın eserini ve benzerlerini bu toprağı sevenlere okumaları için tavsiye edebiliriz.

(*) Süleyman KAZMAZ, *Beyazsu Köyü (Bir Köy Araştırması)*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayını Nu : 11, Ankara, 1994, 172 s.

TÜRKE DOĞRU

Her Türk'ün evinde bulunması gereken millî benlik ve kimliğimizin oluşması için önem arzeden, hayatın her alanını ele alarak, düşüncenin yeni bir ufuk kazanmasını sağlayan kültürümüzün temel eserlerinden-dir.

19.5 x 14 ebadında, 398 sayfa, Ankara 1993. baskısı olup fiatı 165.000 liradır.

"NE MUTLU BANA Kİ TÜRK YARATILDIM!" (*)

Muhammet APAYDIN

Erbil Kuru Lisesi Öğretmeni

Güzel memleketim, sen bir gelinsin;
Sana süslenip de gülmek yaraşır...

Son gelişmeler, günümüz Türk insanının Millî Mücadele tarihini ve ruhunu daha iyi bilmesi gereğini ortaya koymaktadır. Bu sebeple ben de size "o yıllar"ın bir kitabını tanıtmak istiyorum : **Ne Mutlu Bana ki Türk Yarattıldım!** Milletimizin kurtuluş destanı demek olan İstiklâl Savaşı'nın kazanılmasında, İshak Refet'in :

Ne mutlu bana ki Türk yaratıldım :

Gönlümün en yüksek gururudur bu ...

Ne esir edildim, ne de satıldım,

Türk benliği, Türklük şuurudur bu.

Bu gurur, bu şuur dünyalar değer;

Değişmem cihanı verseler eğer !...

(s.3)

şeklinde bayraklaştırdığı bir duygu ve heyecanın çok önemli bir yeri vardır. Zaten Atatürk, 10'uncu Yıl Nutku'nun sonunda "Ne Mutlu Türküm diyene!" sözüyle aynı duygu ve heyecanı taşıdığını göstermiyor muydu?¹

Ali Şîr Nevât'nin Türkçe'nin Farsça'dan üstün olduğunu ispat ettiği bu eserini, -Veled Çelebi'den sonra- Türkiye Türkçesine ilk defa çevirerek yayımlayan İshak Refet Işıtman olmuştur.

Karşımızda tek kaygusu, vatan ve milletin kurtuluşu olan bir şair var : İshak Refet (Işıtman). Cumhuriyet'in onuncu yılında basılan bu kitabın kapağında yine devrinin anlayışını idealize eden bir kompozisyon Kahraman Mehmetçik ve zinricini kırmış bir kurt resmi... Şairimiz 140 sayfalık bu eserine 1918-1929 arasındaki şiirlerini koymuş. Kara Günler, İzmir'in Eşiğinde, Gazi Yurdumun Gazilerine ve Çankaya gibi dört bölümden meydana gelen bu şirin kitapta toplam 41 şiir var.

İshak Refet, yurdumuzun işgal edildiği günlere ait duygularını anlattığı şiirlerini "Kara Günler"e almıştır. O, burada çok karamsardır; tarihimize, mizacımıza ve büyüklüğümüze yakışmayan haller içine düşmemizden dolayı adeta utanç duymaktadır. Milletimiz kötü günlere kalmıştır; artık feryât Allah'adır :

Yine var içimde derin bir sızı;

Sönüyor Türklüğün aziz yıldızı...

Allah'im, ne idik, ne olduk ... yazık!..

Şu mel'un küreyi parçala artık ...

Doğmasın istemem yıldız, ay, güneş;

Dökülsün hepsi de olsun bir ateş...

Acı neş'elerle kavursun beni;

Zulmet fezasına savursun beni...

O zulmet içinde öyle kalayım :

Öten baykuşlardan haber alayım...

.....

Çanakkale'de, Irak'ta, Kafkasya'da, Galiçya'da

Şehnâmeler yaratarak mucizeler gösteren ey

Büyük ordu... en mukaddes toprakların kaldı yâda!

Rabbim, kurut bu dilimi... Ey Türk ağla, karalar gey...

Gelibolu - 918 (s.13)

Bir "vatan mersiyesi"ni andıran bu şiirden sonra şairimiz, biraz olsun karamsarlıktan kurtulmuştur. Milletinin geleceğine dair ümitler beslemeye başlar. Ergenekon'dan çıkış benzetmesini, İstiklâl Marşı'ndaki gibi "Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım!" şeklinde değil, daha açık bir ifadeyle kullanır. Artık millî bir yeminin zamanı gelmiştir :

A N D'dan

Gidiyoruz, geleceğiz,
Biz bu yolda öleceğiz,
Dağlar gibi düşman olsa,
Ferhat olup deleceğiz!

Gelibolu, Gelibolu!...
Gönüllerde hicran dolu...
Gidiyoruz, geleceğiz;
Bükülür mü hakkın kolu!
.....
Gidiyoruz, geleceğiz;
Biz bu yolda öleceğiz;
Bu da başka Ergenekon,
Dağlar olsa deleceğiz!...

Tekirdağı - 918 (s.18)

İshak "Şimşek"e bin de gez,
Düşmanların bağrını ez...
Gerilerden yardım gelmez;
Analar kara bağlasın,
Yavuklu kızlar ağlasın!
Keles cephesi genişdir,
İshak süvari yetiştir...
Bu iş pek çetin bir iştir;
Analar kara bağlasın,
Yavuklu kızlar ağlasın!
"Kızılma" kızanları,
Gökleri tuttu şanları...
Kovamazsak Yunanları;
Analar kara bağlasın,
Yavuklu kızlar ağlasın!

(s.39)

İshak Refet, Kurtuluş Savaşı'nda milletimizin içinde bulunduğu acı durumu sadece şiir ve yazılarıyla dile getirip heyecan dolu manzumeler yazmadı; kalemiyle mücadeleyi yeterli saymadı. İçindeki hürriyet ve istiklâl ateşi o derece yüksekti ki, verdiği cesur bir kararlar kendisini cepheye atmayı, silâhla mücadele etmeyi daha uygun gördü.

Askerliğinden sonra İstanbul'a geldi. İşgal edilen Güney Anadolu'nun anavatanından ayrılamayacağı amacını güden Adana, Antakya, Maraş ve Gaziantep civarında cemiyetler kurdu (1919). Doğum yeri olan Gaziantep'teki çalışmaları Ermeniler tarafından İngiliz işgal kuvvetleri komutanına bildirildi. İshak Refet yakalanamadı ama arkadaşları tutuklanarak Mısır'a gönderildi. Yunanlılar İzmir'e çıkınca "Redd-i İlhak" hareketleri başladı. O, "Kızılma" adlı bir gönüllü müfrezesi kurarak Keles, Bozdağ cephelerinde çalıştı. Daha sonra "Millî Kuvvetler" ile birleşti.²

Kızılma Müfrezesi'nin türküsü bile vardır. Müfrezenin neferlerinden Emetli Koca Mustafa'ya ait olan bu yanık türküyü şairimiz kitabına almıştır :

N'olmuş bu dağlara n'olmuş?
Çiçekleri bütün solmuş...
Gökçen Efe şehit olmuş;
Analar kara bağlasın,
Yavuklu kızlar ağlasın!

Şairimiz, düşman işgalini bir türlü kabullenememiştir. Kızlarımızın, kadınlarımızın namusunun çiğnenmesini feryatlarla karşılar. Tek dileği, Mehmet Akif'in de İstiklâl Marşı'nda işaret ettiği gibi, Türklüğün yıldızının sönmemesidir.

Milletine güveni gelmiştir. Ondan, asaletine yakışacak bir Millî Mücadele beklemektedir. Zaten, çalışan ve uğraşan milletin, davasında haklı olan milletimizin arkasında yüce Allah yok mudur? Öyleyse o, büyüktür ve bize yardım edecektir :

Düşünme arkadaş, Allah büyüktür,
Alamazlar bir taş, Allah büyüktür,
Sen çalış ve uğraş, Allah büyüktür,
Sönmez Türk soyunun aziz yıldızı!

Maraş, 27 İkteşrin - 920

İshak Refet, müfrezesiyle birlikte Batı Anadolu dağlarında düşman kovalarken Bozdağ'da "Ozan Yayla" adlı bir yaylaya tesadüf eder. Yaylanın ismi çok güzeldir ama işgal altındaki yurdun keder ve matemine "Ozan Yayla" da katılmaktadır. Kitabın belki en lirik şiiri olan "Ozan Yayla"nın tamamını buraya alıyorum :

Ozan yayla, Ozan yayla,
Nerde konup göçe elin?
Geçer günlerin vay vay'la,
Göz yaşına benzer selin...

Benzer selin göz yaşına;
Öksüz müsün tek başına?
Ağı katılmış aşına...
Bu tasadan çökmüş belin!..

Yalvarıyor gibi çamlar,
Basık, çökük toprak damlar...
Çevremi sarmış yam-yamlar!
İlgıt İlgıt ağlar yelin...

Yayla, adın ne güzeldir!
Tarihinden haber verir....
Bu kara günler nicedir?
Anadolu bir dul gelin!

Sus yetişir dertli sazım,
Belli değil kışım yazım...
İşitilmiyor âvâzım,
Bozuk-düzen şimdi telin!...

Bozdağ-Ozan Yayla : 7 Mart 920 (s.51)

Halk şiiri geleneklerine bağlı kalınarak yazılan ve bir koşmayı andıran bu manzumesinde şairimiz, tabiat, tarih ve lirizmi başarılı bir şekilde birleştirmiştir.

Artık Millî Mücadele başarıya ulaşmıştır. Türk milleti haklı olduğu davasını kazanmıştır. Erkeğiyle kadınıyla, yaşlısıyla genciyle, askeriyeye siviliyeye bir kurtuluş destanı yazmıştır. Bu, Merih'in bile şahit olduğu, gelecek nesillere anlatılacak bir mucizedir âdeta :

Bu kurtuluş Hakk'ın bir mucizesi;
Yüce Türk milleti yaşayacaktır...
Hak'tan ayrı değil Türklüğün sesi,
Onun her emeli, arzusu haklır!...

Ey doğmayan Türk çocukları,
Bu günü nakledin geleceklere...
Bu günü sorunuz, şu mor ve sarı
Dağlara, güneşe ve meleklerle....

Bu günü sizlere Merih anlatsın;
O der ki : "Görmedim Merih olalı,
Böyle bir mucize, böyle bir akın!"
Tarih de yazmadı tarih olalı!..

İshak Refet, sadece millî konularda, vatan temasını işleyen şiirler mi yazmıştır? Edebiyat tarihimizde böyle mi anılmak istiyor? Bu soruya cevap teşkil eden görüşlerini 1920 yılında **Hâkimiyet-i Milliye**'de çıkan "İstanbul Şairleri" başlıklı yazısında şöyle dile getiriyor :

"... Güzeli Türkçenin -bilhassa millî vezinde- kuvvetle teessüs etmeğe yüz tuttuğu günlerden beri İstanbul gençleri arasında garip olduğu kadar gülünç arzular ve kanaatler yaşamaya başladı : Mehmed Emin Bey'in muvaffakiyetsizliğini münhasıran 'vatan edebiyatı' yapmasına atfedenler, hakikî edebiyatın ancak kadın aşkında bulunabileceğini zannedenler, yepyeni bir çıkış olarak sanat sahasında hâkim ve peygamber kesilmek isteyenler çoğaldı. Çok tuhaftır ki bu fikirlerin alemdarları arasında kendilerini üstad tanımış olanlara da tesadüf ettik! Meselâ bunlardan birisi, bir gün kulağıma bir sır fısıldar gibi :

—'Aman vatan edebiyatı yapma!' dedi. Bunu söylerken sesinde bana ve gençlerin edebiyatına mesut bir istikamet vermek isteyen dost bir üstad samimiyeti vardı. Bir şey söylemedim, fakat o günden itibaren içimde her gün daha ziyade genişleyen şüphe halkaları sezdim....

Fikret ile Ziya Gökalp'in, bilhassa Mehmet Akif'in vatan edebiyatı yaparken ödüklarine inananlardan değiliz. Fikret'in Şermin'ine, Gökalp'in her manzum yazısına millet ölçüleriyle kıymet biçmek isteyenler, Akif'in ateşten îmanını asaletsiz bir kaç kelime ile örtmek ve küllemek arzu edenler ancak kendilerini aldatabilirler. Temenni etmekten kendimizi alamayız ki, bugün yaşadığını iddia eden şairlerimiz bize hiç olmazsa bir Rübâbın Cevabı verdikten, bir Çobanla Bülbül yazdıktan, bir Necid Çöllerinden Medine'yi ibdâ ettikten sonra mağrur gözlerini sanat ufuklarına karşı kapasınlar!.. Bu, 'Zito Venizelos!' teraneleri arasında yaşamaktan çok daha asil bir ölüm olur!

Şairlerimizin vatan edebiyatından korkmalarını, daha ziyade kafalarının kuvvetsizliğine kendilerinin de inanmış olmalarında aramalıdır. Çünkü yıllardır, Diyarbakır'ın büyük evlâdı Süleyman Nazif, Dicle'nin ve Irak'ın matemiyeye daima bize gözyaşından sayfeler verdiği halde her gün biraz daha yükseldi... İstanbul'un beyaz minareleriyle harap mahallelerinden Türk'ün mağlup, fakat asil matemini sezen ve sezdiren Yakup, sanata susamış gönüller için daima tavaf edilen bir menbâ oldu..."³

Bu hususta hemen akla gelebilecek ve son yıllarda duyulmaya başlayan bir söz de "Vatan, Millet, Sakarya edebiyatı..." sözüdür. Geçenlerdeki bir yazısında Sayın Nezihe Araz Hanımefendi bu sözü, Türkçeyi doğru kullanmama ile ilgili bir yazısında ele alıyor ve şöyle diyor : "Saygısızlıkların ilki Vatan, Millet, Sakarya diye söylenen ve kısa zamanda adeta deyimleşen bir ifa-

deydi. Neydi bunun anlamı? Olmayacak vaatler konuşulurken, ya da bir konunun yalan olduğu anlatılmak istenince, cümlelerin sonu, 'İşte... Vatan, Millet, Sakarya...' diye bitiriliyordu. Oysa bu sözcüğün üçü de, öyle hafife alınabilir, küçültücü anlamda kullanılabilir birer kavram değildi..."⁴ Herbiri Türk milleti olarak bizim için "kutsal kavram" olan bu üç kelimeyi bir "tekerleme" gibi kullanarak onları hafife almak, onlarla alay etmek elbette çok üzülecek bir konudur.

Türk dili tarihinin en önemli eserlerinden birisinin de Muhakemetü'l-Lügateyn olduğunu bilirsiniz. Ali Şîr Nevâî'nin Türkçe'nin Farsça'dan üstün olduğunu ispat ettiği bu eserini -Veled Çelebi'den sonra- Türkiye Türkçesine ilk defa çevirerek yayımlayan İshak Refet Işıtman olmuştur.⁵ Buradan da anlıyoruz ki o, bir dilcidir de. Türk Dil Kurumu'nda görev almış, Ana Dilden Derlemeler (1932) yapmış, "dil dava"sını anlatan konferanslar vermiştir. **Ne Mutlu Bana ki Türk Yaratıldım** adlı kitabına da 'Türk Dili Kurtulurken' başlıklı serbest tarzda yazdığı uzunca bir şiirini almıştır. Millî Mücadele yıllarında taşıdığı heyecan ve ümidi bu manzumede de görüyoruz. Onun 'Türkçe' konusunda da ne kadar samimi olduğunu anlamak mümkün :

—Türk dili kurtuluyor; ne kutlu bir gün doğdu...

Bu gün,

Bayram, düğün,

Görülmedik bir gün bu!...

— Türk dili kurtulur mu?

— Kurtarılmaz olur mu?

Türk dili kurtulacak; Türk dili kurtulacak...

Eli kurtaran Ulu

Dili de kurtardı bak!..

Türk dili kurtuluyor; ne kutlu bir gün doğdu...

Türk dili kurtuluyor

Türk, kendini buluyor...

s. 128

Türk Millî Eğitimi'nin çeşitli kademelerinde önemli görevler yapan İshak Refet Işıtman, III'üncü devre Diyarbakır millet vekili seçilerek Meclis'e girmiştir (1927). Aynı yıl, Ankara Halk Bilgisi Derneği'nin kuruluşuna da iştirak etmiştir. Folklor (halk bilimi) konusunda çalışmalarda bulunmuştur. 1946 yılında kaybettiğimiz "şair, yazar ve dilci"imizin 55 yıllık ömründe en büyük idealinin Türk milletinin kurtuluşu ve yücelmesi olduğunu söyleyebiliriz.

İshak Refet, maalesef unutulmaya yüz tutmuş şairlerimizden birisidir. Üzerinde biyografik bir çalışma yapıldığını sanmıyorum. Bana göre, sadece Atatürk'e ve Mehmet Âkif'e ve ilham kaynağı olan şiirleriyle bile

anılmayı değer. Kaldı ki, O, heyecanlı şiirleriyle, Millî Mücadele yazılarıyla, cephedeki mücadeleleriyle ve çeşitli konulardaki araştırmalarıyla ülkemize büyük hizmetlerde bulunmuş bir Türk aydınıdır. Zaman zaman lirik ifadeler de bulabaldığımız "Halk şiiri" türündeki manzumelerinden ve güzel Türkçemizle yazdığı memleket şiirlerinden, ders kitaplarına bile alınabilecek güzellikte olanları vardır.

"Türk kimliği"nin ne olması gerektiğinin araştırıldığı bir dönemde, İshak Refet'in **Ne Mutlu Bana ki Türk Yaratıldım** adlı kitabından öğrenilmesi gereken çok şeylerin bulunduğuna inanıyorum.

Dipnotlar

(*) *Ishak Refet, Ne Mutlu Bana ki Türk Yaratıldım, Hakimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, 1933.*

¹ Bu iki söz arasındaki duygu ve düşünce benzerliği konusunda bkz. "Ne Mutlu Türk'üm Diyene! Sözü Üzerine" Muhammet Apaydın, *Millî Kültür dergisi, Mayıs - 1991, sayı : 84, sayfa : 40.*

² *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Cilt 4, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1981, s. 313.*

³ *Hâkimiyet-i Milliye, Nu. 66, 19 Teşrin-i Evvel 1336.*

⁴ *Nezihe ARAZ "Benim Kutsal Ana Dilim, Gidişin Nereye?"; Türk Dili dergisi, Sayı : 511, Temmuz - 1994, s. 40.*

⁵ *Muhakemetü'l-Lügateyn, TDK Yayınları, Ankara, 1941.*

"TÜRKİYE DIŞINDAKİ TÜRKLER BİBLİYOGRAFYASI" ÜZERİNE - I

Dr. Metin ERGUN

S.Ü. Fen-Edebiyat Fak.
Türk Dili ve Edebiyat Böl.
Öğretim Görevlisi

Türklük Bilimi çalışmalarındaki en büyük sıkıntı, geniş bir bibliyografyasının hazırlanmamış olmasıdır. Doğrusu, Türklük Bilimi hakkında bibliyografya hazırlamak oldukça zor ve zahmetli bir iş. Bu anda Türklerin değişik ülkelerde yaşamasının ve bu ülkelerin çoğunun uzun süre totaliter rejimle yönetilmelerinin rolü çok büyüktür. Son yıllardaki Rus strateji değişikliği sonucu Sovyetler Birliği'nin yapı değiştirmesi, özellikle Türkiyeli Türkologların yeni birçok kaynaka karşılaşmasını sağlamıştır. Bu çalışmaların bibliyografyasını hazırlayıp araştırmacıların önüne koymak bir zaruret. Bu bakımdan, **Türkiye Dışındaki Türkler Bibliyografyası**¹ adlı eser büyük bir boşluğu doldurmuştur. Adı geçen eseri hazırlayanlar, büyük bir hizmette bulunmuşlardır. Kendilerini kutlarız.

Tabiatıyla sosyal bilimlerde bibliyografya hazırlamak hayli zordur ve eksiksiz olması düşünülemez. Üstelik bu bibliyografya denemesi Türklük Bilimi gibi bir "umman" hakkında yapılmışsa eksiklerinin olması tabiidir. Adı geçen bibliyografya denemesinde de bazı eksiklikler vardır. Biz, bu seri yazımızda olması tabii olan bu eksiklikleri belirttikten sonra elimizde bulunan ilâve bibliyografyayı vermeye çalışacağız.²

Hemen şunu belirtelim ki, bu yazımız kesinlikle bir tenkit gayesi gütmemektedir. Yukarıda da yazdığımız gibi, bibliyografyaların eksiksiz olması düşünülemez. Biz, sadece meslektaşlarımıza yardımcı olmak gayesiyle elimizde bulunan ve bu esere alınmamış olan çalışmalarını bildirme düşüncesindeyiz. Tabii, sadece adı geçen eserin folklor (etnografya da dahil) bibliyografyası kısmındaki eksiklikleri tamamlamaya çalışacağız. Bunu yaparken eserde olduğu gibi her Türk grubunu teker teker ele alacağız. Yalnız, hangi Türk grubunun bibliyografyasını hazırlamışsak önce onu vereceğiz; ki-taptaki boy sırasını takip etmeyeceğiz. İnşallah, adı geçen eserdeki folklor dışındaki konular da başka

araştırmacılarımız tarafından ele alınıp incelenir. Böylece eserin 2'nci baskısının daha da mükemmel olarak çıkmasına yardım etmiş oluruz.

Bize göre, adı geçen bibliyografya denemesindeki en büyük hata, eserin 1'inci cildinde yer alan "Altay ve Sibiry Türkleri"³ kısmındadır. Buradaki hataları şu şekilde sıralayabiliriz :

1) Karagaslar (D maddesi) ile Tofalar (K maddesi) ayrı birer boy olarak ele alınmışlardır. Halbuki, "Tofa" ve "Karagas" adları aynı boya aittir.

Tofalar'ın adı, XIX'uncu yüzyıl ile XX'nci yüzyılın başlarındaki ilmî çalışmalarda "Karagas" olarak verilmiştir. Gerçekte Karagaslar, Tofalar'ın bir koludur. Tofalar'ın beş oymağından birinin adıdır.⁴ Sayan dağ-

larının doğu kısmında yaşayan Tofalar'a Karagas adını Castrén, Radlov, Ştubendorf, Prelovskiy, Popov ve Zalesskiy gibi XIX'uncu yüzyıl âlim ve seyyahları vermiştir. 1930'lardan sonra ise Karagas adı yerine Tofa adı kullanılmaya başlanmıştır. Türk boylarının adlarıyla ilgili bu karışıklıklar oldukça fazladır. Birçok boyun XIX'uncu yüzyıldaki adıyla XX'inci yüzyıldaki adı farklı farklıdır. Bu yüzden Türkiye'deki Türklük Bilimi çalışmalarında zaman zaman yukarıdakine

benzer hatalara düşülmektedir. Bunda, Çarlık Rusyası zamanında başlatılıp Sovyetler Birliği zamanında devam eden ve esas gayesi Türk boylarını ayrı birer millet haline getirmek olan Rus Türklük Bilimi siyasî anlayışıyla hazırlanan çalışmaların rolü çok büyüktür.

Türk boylarının adları meselesi tam bir muammadır. Bir boyun XIX'uncu yüzyıldaki adıyla günümüzdeki adı farklıdır; aynı şekilde bir ad, XIX'uncu yüzyılda başka bir boya, XX'nci yüzyılda başka bir boya ad olarak verilmiştir. Meselâ Kazaklar'ın adı XIX'uncu yüzyılda Kızgız'dır; Uygurların adı Tarançî'dir; Altay Türklerinin adı (Böyle köklü bir boy var mı bilmiyorum!) Oyro'tur. Azerbaycan Türklerinin (Daha doğrusu Azer-

Türk boylarının adlarıyla ilgili bu karışıklıklar oldukça fazladır... Bunda, Çarlık Rusyası zamanında başlatılıp Sovyetler Birliği zamanında devam eden ve son gayesi Türk boylarını ayrı birer millet haline getirmek olan Rus Türklük Bilimi siyasî anlayışıyla hazırlanan çalışmaların rolü çok büyüktür.

baycanlıların ?!..) adı ise bazen Türk, bazen Tatar, bazen de Kafkas Tatarıdır.⁵ Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Aşağı yukarı bütün boylar için bu ad karışıklığı vardır. Bu karışıklıklar günümüz ilmî çalışmalarını de etkilemektedir. Bu karışıklık, Tofalar/yahut Karagaslar/için de geçerlidir.

2) Adı geçen bibliyografya denemesinin Altay Türkleri bölümü de oldukça karışıktır. Hazırlayıcılar, XIX'uncu yüzyıldaki "Altaylılar" anlayışıyla günümüz "Altaylılar" anlayışını karıştırmışlardır. XIX'uncu yüzyıldaki "Altaylılar" tabiri daha ziyade "Altay-Kijiler" için kullanılmıştır. Söz konusu devirde "Altaylılar"ın içerisine Telengit*(Tölös-Kiji), Teleüt (Bayat), Tuba-Kiji, Kumandı ve Çalkandu (Kuu-Kiji) gibi Altay'da yaşayan Türk boyları genellikle alınmazdı ve bu gruplar ayrı birer boy olarak kabul edilirdi. Bu anlayış, misyoner Türkolog V.İ. Verbitskiy'le birlikte yavaş yavaş terkedilmeye başlanılmıştır.⁶ Onun yerine bütün bu grupları içine alan "Altaylılar" anlayışı hâkim olmuştur. İlk bakışta birleş-tirici, bütünleştirici gibi görünse de bu anlayışın esas gayesi, bu grupları birleştirerek ayrı bir boy hâline getirmek ve bu yolla ana kütleden uzaklaştırmaktır. Bu anlayış, yeni "Altaylılar" terkinine tarihî miras bulmakta da gecikmedi. Buna göre "Altaylılar", Türklerle Samoyedlerin, Moğollar'ın karışmasından oluşmuş ayrı, karışık bir boydur. Her ne kadar dilleri Türkçe bile olsa bunların büyük bir kısmı Türkleşmiş Samoyed ve Oyrot kalıntılarıdır. Hatta bazı gruplar tamamen Samoyed veya Oyrot asıllıdır; bunlar, çevrelerinde yaşayan Türklerden Türkçe'yi öğrendikleri için Türkleşmişlerdir (!). İşte yeni "Altaylılar" terkininin esas gayesi buydu. Bu anlayış, yeni "Altaylılar"a, hemen bir alfabe hazırlayarak Altay-Kijiler'in dialekti üzerine bir edebî dil kuruvermiştir. Çok geçmeden "Altay Dili Sözlüğü", "Altay Dili Grameri" gibi eserler de hazırlanmıştır. Özellikle 1920'lerden sonra "Altaylılar" hakkında hazırlanan eserlerin tamamına yakını söz konusu diğer Türk gruplarını da içine almaktadır. Bu yüzden bu tarihten sonraki Altaylılarla ilgili yayınların içinde Teleüt, Telengit, Kumandı vb. Türk gruplarının materyallerini de aramak gerekir. Bu husus, folklor eserleri için de geçerlidir. Ne yazık ki, adı geçen bibliyografya çalışmasında bu husus dikkate alınmamıştır. Bunu Telengit, Teleüt, Kumandı vb. gibi gruplar hakkında yapılan çalışmaların büyük bir kısmının XIX'uncu yüzyıla ait olması da göstermektedir. Söz konusu grupların adıyla bağlı son yıllarda yapılan çalışmalar ise "boy" anlayışıyla değil, "uruk, aşiret" anlayışıyla yapılmıştır. Burada şunu belirtmek istiyoruz, adı geçen bibliyografyada "Altay" adı altında verilen maddelerin birçoğunun içinde Teleüt, Telengit, Kumandı, Çalkandu gibi Türk gruplarının folklor malzemeleri de vardır. Bu hususa dikkat edilmemiştir.

3) Bu eserde, boyların tasnifiyle bağlı olarak dik-tatimizi çeken başka bir husus da yine Altay-Sibirya Türkleri bölümünde yer alan Hakaslarla ilgilidir. Altay grupları arasındaki karışıklığın benzeri burada da söz konusudur. Aynı şekilde XX'nci yüzyılın başlarına kadar olan Hakas anlayışı ile Stalin devrinden sonraki Hakas anlayışı bir değildir. XIX'uncu yüzyılda Hakas adının yerine daha ziyade "Tatar" adı kullanılmıştır. "Abakanskiy Tatar" veya "Minusinskiy Tatar" adıyla belirtilen halkın içine Koybal, Beltir, Sagay, Kızıl ve Şorlar pek dahil edilmezdi.⁷ Ancak yüzyılın sonlarına doğru hazırlanan bazı eserlerde Beltir (Piltir) ve Sagaylar söz konusu "tatar" grubunun içine dahil edilmişlerdir. Bu devirde Hakas adıyla kastedilenler, Kaçınler'dir.⁸ Yüzyılın sonlarına doğru Beltir ve Sagaylar bu gruba dahil edilmiş; 1920'lerden sonra Koybal, Kızıl ve Şorlar'ın dahil edilmesiyle de günümüz Hakas anlayışı oluşturulmuştur. Altay Türklerinde olduğu gibi XIX'uncu yüzyılda (özellikle yüzyılın ilk yarısında) hazırlanan bir eserde Hakas adı varsa, burada kastedilenler, günümüz Hakasları değil, Kaçınler'dir. Halbuki günümüzde hazırlanan eserlerde geçen Hakas adı, Kaçınler'in yanında Koybal, Kızıl, Sagay, Beltir ve Şor gibi Türk uruklarını da kapsamaktadır.⁹ Adı geçen bibliyografyada bu hususa dikkat edilmemiş, bu yüzden birçok hataya düşülmüştür.

4) Altay-Sibirya Türkleri bölümünde dikkatimizi çeken bir husus da bu bölümün genel kısmındadır. Hazırlayıcılar, bu bölümde Altay ve Sibirya Türkleri'ni boylara ayırmadan önce genel bir bibliyografya vermişlerdir. Verilen bu bibliyografyaları Altay ve Sibirya'da yaşayan Türk boylarının hepsi için geçerli olarak kabul etmişlerdir. Gerçekte de öyledir. Bu bibliyografyaların çoğu bütün boyları kapsamaktadır. Fakat, hazırlayanların burada gözden kaçırdıkları bir şey vardır : Sibirya Tatarları meselesi. Yukarıda esas gayesini belirttiğimiz Rus Türklük Bilimi, Stalin devrinden sonra Omsk ile Ural Dağları arasında yaşayan Türk kitlesini ayrı bir "boy" olarak kabul etmiş ve bu "boy"u (milleti !)) şekillendirme meselesi içerisinde yer almaktadır. Sovyetler Birliği'nin yapı değiştirmesi sırasında bu süreç hızlandırılmış; Moskova İlimler Akademisi'nde çalışan bazı Türkologların öncülüğünde bu "boy"a alfabe, derslik hazırlama faaliyetine girilmiştir. Tarihî miras meselesi de ihmal edilmemiş; burada yaşayan insanların Türklerle Finugor kavimlerinin ve son yüzyıllarda bölgeye yerleşen Rusların karışmasından oluşan bir halk olduğu tezi ortaya atılmıştır. Tabii buradaki esas maksat, Tataristan'ın kolunu ve bacağına kesmektir. Bu gün, Batı Sibirya'da yetişen Türk asıllı Türkologlarla Tataristanlı Türkologlar arasında bu yüzden fikir plânında bir mücadele vardır. Endişemiz, bu görüşün yavaş yavaş siyasî mecraya doğru kaymasıdır. Eğer tedbir alınmazsa, Tatar-Başkurt çekişmesine benzer yeni bir çekişmeyle karşı karşıya kalabiliriz.

Söz konusu bibliyografyanın bu bölümünde bu husus dikkate alınmamıştır. XIX'uncu yüzyılda hazırlanmış olan ve "Sibirya'da yaşayan Türkleri'n tamamına yönelik eserlerle, yukarıda belirttiğimiz anlayışla hazırlanmış olan eserler bir arada verilmiştir. Biz, tabii ki bölme, bölünme taraftarı değiliz, fakat hazırlayıcılar bu bölümde diğer grupları "uruk" seviyesine kadar ayırdıklarına göre, burada da bu husus dikkate alınmalıydı. Çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi, XIX'uncu yüzyılda "Sibirya Türkleri" adıyla hazırlanan bir eserin muhtevası içine Sibirya bölgesinde yaşayan bütün Türk grupları dahil edilirdi; halbuki aynı adla son zamanlarda yapılan çalışmalarda Omsk ile Ural Dağları arasında yaşayan Türkler kastedilmektedir. Yani, bütün Sibirya'da veya Güney Sibirya'da yaşayan Türkler değil, sadece dar bir bölgede yaşayan ve bir "boy" olarak telakkî edilen Türk grubu dikkate alınmaktadır. Bu noktadan hareketle, meselâ 1039 numaralı "Sibirskiy Etnografiçeskiy Sbornik" adlı eserle 1041 numaralı "Skazanie Kozui-Kurpeshi Bayan-Suiluvustnom Tvorchestve Sibirskikh Tatar" adlı makalenin aynı başlık altında bulunmasını doğru buluyoruz.

Bu çalışmalardan birincisinde bütün Sibirya'da (Güney Sibirya) yaşayan Türkler dikkate alınırken, ikincisinde yukarıda sınırlarını çizdiğimiz sahada yaşayan Türk grupları nazarda tutulmuştur. Bu örnekler bir hayli çoktur.

Yine aynı şekilde "Kırgız" anlayışında da bazı problemler vardır. XIX'uncu yüzyıldaki "Kırgız" adının kapsamına günümüz Kazakları girerdi. XIX'uncu yüzyılda Kazaklar arasından derlenen birçok folklor malzemesi "Kırgız" adı altında verilmiştir. Bu yüzden Türkologlar bazı hatalara düşmektedirler. Adı geçen bibliyografyada da bu hataları görmekteyiz. XIX'uncu yüzyılda Kazaklar arasından derlenen bazı folklor malzemeleri "Kırgız" adı altında oldukları için Kırgızlar'a ait olarak gösterilmiştir. Bunlardan bir örnek verecek olursak, meselâ 9897 numarada kayıtlı olan Divayev'in makalesi, aslında Kırgızlar'a ait değil, Kazaklar'a aittir. Bu konuda başka örnekler de vardır. XIX'uncu yüzyıldaki "Kırgız" anlayışının içerisine günümüz "Karakalpaklar"ının da girdiğini belirtmemiz gerekir. Bu yüzden, XIX'uncu yüzyılda "Kırgız" adına bağlı olarak yayımlanan eserlerin günümüz Kırgızlarına mı, Kazaklarına mı yoksa Karakalpaklara mı ait olduğu hususu bir hayli karışık ve dikkat isteyen bir konudur.

Türk boylarının adlarıyla ilgili bu karışıklıkları yeri geldikçe belirtmeye çalışacağız. Burada bu kadar bilgiyi yeterli görüyoruz. Şimdi adı geçen bibliyografyanın folklor bölümünü tek tek ele alarak eksiklerini tamamlamaya gayret edeceğiz. Şunu belirtmek isteriz ki, muhakkak bizim de gözümüzden ve dikkatimizden kaçan birçok kay-

nak ve husus vardır ve olması da tabiidir. Herkes elindeki kaynakları, bibliyografyaları yazarsa Türklük Bilimi bibliyografyasının tamamlanmasına katkıda bulunmuş olur. Bizim de hareket gayemiz budur; yoksa böyle zahmetli ve gerçekten gayret ve cesaret isteyen bir eseri tenkit etme düşüncesinde değiliz.

Önce eserin "Altay-Sibirya Türkleri" bölümündeki genel folklor bölümünü ele almak istiyoruz. Bu bölümde 19 kaynak vardır. Kanaatimizce, her ne kadar doğrudan doğruya folklorla ilgili olmasa da içlerinde folklor materyali olması bakımından 0982, 0986, 0991, 1001, 1002, ve 1003 numaralı kaynaklar bu bölüme de alınmalıydı.

HAKAS FOLKLORU BIBLİYOGRAFYASINA EK -1

Eserin Hakas folkloruyla ilgili bölümünde 9 kaynak vardır. Folklorla ilgili olduğu düşünülen 2 kaynağın da numarası verilmiştir. Sosyoloji ve etnografya bölümünde de 3 kaynağın adı vardır. Biz, bu bölüme içinde folklor malzemesi de bulunan 0990 numaralı kaynağın da alınması gerektiğini düşünüyoruz. Ayrıca Hakas maddesinin "Genel Konular" bölümünde kayıtlı olan ve folklor materyallerini de ihtiva eden 1140, 1141 numaralı kaynakların, "Dilbilim" bölümünde kayıtlı olan 1150, 1168 numaralı kaynakların da bu bölüme alınması gerektiği kanaatindeyiz.

Şimdi sırasıyla adı geçen eserin "Hakas Folkloru Bibliyografyası" kısmında eksik olan kaynakları vermeye çalışalım.

- 1) X¹⁰ Adrianov, A.V., **Oçerki Minusinskogo Kraya**, Tomsk 1904.
- 2) Ah Çibek Arığ, Abakan 1968.
- 3) **Alamci Mergen**, Moskova 1936.
- 4) **Altan Arığ**, Abakan 1958.
- 5) **Altın Arığ** Hakasskiy Geroiçeşkiy Epos, Moskova 1988.
- 6) **Altın Çüs**, Abakan 1958. (Skazitel, M.K. Dobrov).
- 7) **Aydolay**, Abakan 1963.
- 8) **Ay Mirgen**, Alıptığ Nımah (Skazitel P. Sulekov), Abakan 1959.
- 9) **Ay-Tolay**. Narodnie Geroiçeşkie Poemi i Skazki Gornoy Şorii; [Ed. A. Smerdov] Novosibirsk 1948.
- 10) **Balter, B.**, **Hakasskie Narodnie Skazki**, Abakan 1955.
- 11) ....., **Hakasskie Narodnie Skazki**, Abakan 1986.
- 12) X Belyaev, A., **Vospominaniya Dekabrists**, Senpeterburg 1882.

- 13) Borgoyakov, M.İ., "Voprosı Etnogeneza Hakasov XVII-XVIII vv. i İstoričeskie Predaniya", Učenie Zapiski Hakasskogo Naučno-İssledovatel'skogo İnstituta Yazıka, Literaturı i İstorii, 19, 1974.
- 14) Borovkov, A.K., "Voprosı İzüçeniya Turko-yazıçnogo Eposa", Voprosı İzüçeniya Eposa Narodov SSSR, Moskova 1958, 90-108.
- 15) X Butanaev, V.Y. - İ.İ. Butanaeva, Çirim Tamırları, Abakan 1962.
- 16) X ....., "Hakasskie Narodnie Nazvaniye İstoričeskih Pamyatnikov", Voprosı Drevney İstorii Yujnoy Sibiri, Abakan 1984.
- 17) X Castren, M., Prilojenie k Etnologeçeskomu İssledovaniyu, Sempeterburg 1857.
- 18) X ....., "Puteşestive v Sibir", Geografiçeşkiy Sbornik, VI, Moskova 1860.
- 19) X ....., "Puteşestviya po Lablandii, Severnoy Rossii i Sibiri v 1838-1844 g.g. i 1845-1849 gg., magazin zemlevedenia, Moskova 1860.
- 20) Çernov, B.P., "O Fiziologii Mehanizma Tuvin'skogo İ Hakasskogo Gortannog o Peniya", Problemi Hakasskogo Folklor, Abakan 1982, 87-93.
- 21) Dobrov, M.K., Hakasskay Folklor, A.bakan 1941.
- 22) ....., Hakasskiy Folklor, Abakan 1946.
- 23) Domocakov, V.İ., Hakas Çonınıñ Nimahtarı, Abakan 1956.
- 24) ....., "Hakasskie Zagadki", Uçepnie Zapiski HakNiıYaLi, 2, 1960, 60-84.
- 25) ....., Hakas Çonınıñ Nimahtarı, Abakan 1986.
- 26) ....., Nikolay Federoviç Katanov. Material i Soobşçeniya, Abakan 1958.
- 27) ....., D.İ. Çankov, Alıptığ Nimahtar, Abakan 1951.
- 28) ....., Alıptığ Nimahtar, 4 c., Abakan 1954-1959.
- 29) X Evtuhova, L.A., Arheologiçeskie Pamyatniki Yeniseyskih Kirgızov (Hakasov), Abakan 1948.
- 30) X Gmelin, İ., Reise durch Sibirien, 3c., Göttingen 1752.
- 31) Hakas Çonınıñ Nimahtarı, Abakan 1955.
- 32) Hakas Nimahtarı, Abakan 1964.
- 33) Hakasskiy Folklor, Abakan 1941.
- 34) Hakasskiy Folklor, Abakan 1946.
- 35) X İstoriya Hakasii s Drevneyşih Vremen do 1917 g., Moskova 1993.
- 36) İvanov, S.V., "K Voprosu o Znaçenii İzobrajeniy Na Starinnih Predmetah Kul'ta u Narodov Sayano-Aytayskogo Nagor'ya", Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii AN SSSR, 16, 1955.
- 37) X ....., "Materialı po İzobrazitelnomu İsskusstvu Narodov Sibiri XIX-Naçala XX vekov", Trudi İnstituta Etnografii AN SSSR, Novaya seriya 22, 1954.
- 38) ....., Nikolay Federoviç Katanov (1862-1922). Materialı Nauçnoy Konferentsii, Posuyaşşennoy 100-letiyu so Dnya Rojdeniya Professora N.F. Katanova", Uçenia Zapiski HaNiıYaLi, X, Abakan 1964.
- 39) X Karatenov, İ., "Kaçinskie Tatarı Minusinskogo Okrug", İzvestiya İmp. RGO, XX, 1884.
- 40) X Katanov, N.F., Bronzoviy Strelak i Çişteto Serebro, Sempeterburg 1885.
- 41) ....., "Buben i Kolotuška Şamana", İzvestiya Tom'skogo Universiteta, 2, 1890.
- 42) ....., Obrat'sı Narodnoy Literaturı Turskih Plemen, IXc., Sempeterburg 1907.
- 43) X ....., "Otçet o Poezdka, Soverşennoy s 15 Maya po 1 Sentyabrya 1896 g. v Minusinskiy Okrug", Uçenie Zapiski Kazanskogo Universiteta, 3, 1897.
- 44) X ....., "Pisma iz Sibiri i Vostoçnogo Turkestana", Prilojenie k LXXIII tomu Zapisok Akademii Nauk. vp. no 8, Sempeterburg 1893.
- 45) ....., "Sagayskaya Skazka o Treh Brat'yah Bogatıryah", İzvestiya ARH İTS, 12, Kazan 1894.
- 46) X ....., "Sagayskaya Tatarı Minusinskogo Okrug", Jivaya Starina, I (IV), 1856.
- 47) ....., "Skazaniya i Legendı Minusinskih Tatar", Sibirskiy Sbornik, Sempeterburg 1887.
- 48) X ....., "Sredi Turkskih Plemen", İzvestiya Russkogo Geografiçeşkogo Obşçestva, 29 (6), 1893.
- 49) ....., "Türksaya Skazka o Çeloveke Pominavşem Yazık Civotnih", İzvestiya Arheologii i İstorii, 14 (2) Kazan 1897.
- 50) ....., Zameçaniya o Bogatırskih Poemah Minusinskih Tatar, Sempeterburg 1885.
- 51) ....., Zolotaya Kukuška, Sempeterburg 1885.
- 52) Kenel, A.A., Hakas Çonınıñ İrları, Abakan 1955.
- 53) ....., Hakas Çonınıñ Kögleri, Abakan 1955.
- 54) ....., Hakasiye İrlapça, Abakan 1955.

55) ....., Muzikalnoe Tvorçestvo Hakasov, Abakan 1955.

56) ....., Narodnaya Muzıka Hakasov, Abakan 1946.

57) Kıçakov, İ., Albıncı, Hakasskoe Geroıçeskoje Skazanie, (Kayçı, S.P. Kadışev), Novosibirsk 1951.

58) X Kızlasov, L.R., "İz İstorii Plemen Sayano-Altayskogo Nagorya v XIII-XV vv.", Uçenie Zapiski HakNııYaLı, 11, Abakan 1965.

59) X ....., Taşıtkskaya Epoha ve İstorii Hakassko-Minusinskoy Kotlovını, Moskova 1960.

60) X ....., İ. Kızlasov, "İsslendovanie Zamka v Delte Uybata", AO, 76, 1977.

61) ....., V.E. Maynogaşeva, Hakas Literaturazı. Hrestomatiya 9-10 Klasstarga, Abakan 1978 (Altın Arıg : 23-60).

62) X ....., N.V. Leontyev, Narodnie Risunki Hakasov, Moskova 1980.

63) Kırıcekov, U.N., Hakas Çonınıñ Söspekteri, Çooh-çaahtarı, Sispekteri, Abakan 1960.

64) ....., Hıyğalarnıñ Sözi, Hakas Çonınıñ Söspekteri, Çooh-çaahtarı, Abakan 1968.

65) Kiselev, S.V., "Drevnehakasskiy El", Zapiski HakNııYaLi, 1, Abakan 1948.

66) X ....., Drevnyaya İstoriya Yujnov Sibiri, Moskova 1951.

67) X Klements, D.A., "Materialı, Sobranıe pri Ekskursiya v Verhniy Abakan v 1883 i 1884 gg.", Zapiski Zapadno-Sibirskogo Otdeleniya Russkogo Geografiçeskogo Obşçestva, 11, 1891.

68) X ....., "Minusinskaya Şveytsariya i Bogi Pustini", Vostoçnoe Obozrenie, 15, 1884.

69) X ....., "Neskol'ko Obraztsov Bubnov Minusinskih İnorodtsev", Zapiski Vostoçno-Sibirskoe Otdelenie Russkogo Geografiçeskogo Obşçetva. Po otdelenii Etnografii, 2 (2), 1890.

70) X ....., "Zametki o Tyusyah", İzvetsiya Vost. Sib. Otd.-niya RGO, 23 (4-5), 1892, 23-29.

71) Kokov, İ.F., Hakas Çonınıñ Nımahtarı, Abakan 1955.

72) ....., Hakas Çonınıñ Nımahtarı, Abakan 1956.

73) Kopkoev, K.G., "Yeniseyskie Kirgızı i Etnogenez Hakasov", Uçenie Zapiski Hakasskogo Nauçno-İsslodovatel'skogo İnstıtuta Yazıka, Literaturı i İstorii, 13, 1969.

74) Koptelov, A., Malçı Mergen, Novosibirsk 1947.

75) X Kornilov, İ., "Vospominaniya o Vostoçnoy Sibiri", Magazin Zemlevedeniya i Puteşestviy, 3 c., Moskova 1854.

76) X Kostrov, N.A. "Oçerki Bita Minusinskih Tatar", Trudı 4-go Arheologiçeskogo Syezda v Rossii, I, Kazan 1877.

77) Kucakova, G.G., Han Mirgen, Ağban 1992.

78) Kulagaşeva, Z.İ., Altan Tayçı-Alıptıg Nımah, Abakan 1973.

79) X Kuner, N.V., "Novie Kitayskie Materialı po Ranney Etnografii Kirgızov (Hakasov)", Zapiski HakNııYaLı, 11, Abakan 1964 (?).

80) Kupriyanova, Z.N., "Zameçaniya a Rabote v Oblasti Epose Narodov Severa", Voprosı İzuçeniya Eposa Narodov SSSR, Moskova 1956, 226-238.

81) Kurbicekov, P.V., Aydolay, Abakan 1963.

82) Kurbicekova, U.N., Han Kıçegey, Abakan 1969.

83) ....., Tas Çürek, Nımahtarı, Abakan 1969.

84) Kuznetsov, A.A. "Çetire Skazki Minusinskih İnogorotsev", Jivaya Starina, I, 1899.

85) ....., "Şest Skazok Minusinskih İnogorodtsev", İzvestiya V. -Sib. Obş. İRGO, XXII (4-5), 1892.

86) X ....., N.E. Kulakov, Minusinskie i Kaçınskie İnorodtsı, Krasnoyark 1899.

87) X Leontyev, N.V., "Hakasskie Narodnie Risunki Na Plitah Gorı Ogbahtı", Voprosı İstorii Hakasii, Abakan 1977.

88) X ....., "Pismitsı Pravoberej'ya r. Abkana", Arheologiçeskie Otritiya, 69, 1970.

89) X Levaşova, V.P., "O Hakasov Na Pravobereje Yeniseya v XIX v.", Sovetskaya Hakasiya, 3, 1946.

90) Maynagaşev, S.D., "Jertvoprinoşenie nebu u Beltirov", Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii pri-Russkoy Akademii Nauk, III, 1915.

91) ....., Zagrobnaya jızn po Predstavleniyam Turetskiñ Plemen Minusinskogo Kraya", Jivaya Starina, XXIV, 1915.

92) Maynagaşeva, V.E., "Hakasskaya i Tuvinskaya Versii Eposa o Pohta-Kirise (Boktu-Kirişe)", Tipologiya Narodnogo Eposa, Moskova 1975, 82-91.

93) ....., "Hakasskiy Geroıçeskiy Epos Altın Arıg", Altın Arıg, Moskova 1988, 490-534.

94) ....., Hakasskoe Geroıçeskoje Skazanie Altın Arıg, Novosibirsk 1967.

- 95) ....., "Obraz Huu-lney v Hakasskom Geroičeskom Epose", İssledovaniya po Yazıku i Folkloru, 1, Novosibirsk 1965, 217-222.
- 96) ....., "O Narodnosti Osnovı Hakasskogo Geroičeskogo Skazaniya Albinci", Zapiski HakNııYaLı, IV, 1956.
- 97) ....., "O Traditsionnom Bitovanii Hakasskogo Geroičeskogo Eposa-Alıptıg Nımaha", Uçepnie Zapiski HakNııYaLı, XIV, 1970.
- 98) Maytakova, A.K., Han Orba, Ağban 1989.
- 99) Meletinskiy, E.M., "Bogatırskie Poemı Tyurko-Mongolskih Narodov Sibiri", Proishojdenie Geroičeskogo Eposa Rannie Formı i Arhaiçeskie Pamyatniki, Moskova 1963, 247-375.
- 100) X Miller, G.F., İstoriya Sibiri, 2. Moskova-Leningrad 1937 (1.b. 1750).
- 101) X Minusinskie i Açınskie İnorodtsı, Krasnoyarsk 1898.
- 102) X Mohova, G.A., Sotsialno-Ekonomiçeskiy Oçerk İstorii Hakasii v Epohu Razvitiya Kapitalizma v Rossii, Abakan 1958.
- 103) Nikolay Fedoroviç Katanov. Materialı i Soobşşeniya, Abakan 1958.
- 104) Oçerki İstorii i Etnografii Hakasov, Abakan 1952.
- 105) Ostrovskih, P. "Etnografiçeskie Zametki o Turkah Minusinskogo Kraya", Jivaya Starina 5 (3-4), 1895, 336-345.
- 106) Pataçakov, K.M., Kultura i Bit Hakasov (XVIII-XIX vv.), Abakan 1958.
- 107) ....., "Rez'ba po Derevu u Hakasov", Uçenie Zapiski Hakasskogo Nauçno-İssledovatel'skogo İnstituta Yazıka, Literaturı i İstorii, 17, 1972.
- 108) Potapov, L.P., Kratkie Oçerki po İstorii i Etnografii Hakasov (XVII - XIX vv.) Abakan 1952.
- 109) X ....., Proishojdenie i Formirovanie Hakasskoy Narodnosti, Abakan 1957.
- 110) X ....., Proishojdenie Hakasov, Abakan 1956.
- 111) Prokofyeva, E.D., "Şamanskıe Bubnı", İstorika - Etnografiçeskiy Atlas Sibiri, Moskova - Leningrad 1961.
- 112) ....., "Şamanskıe Kostumı Narodov Sibiri", Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii AN SSSR, 27, 1971.
- 113) Puhov, İ.V., "Geroičeskiy Epos Tyurko-Mongolskih Narodov Sibiri", Tipologiya Narodnogo Eposa, Moskova 1975, 12-63.
- 114)¹¹ Radlov, V.V., Obraztsı Narodnoy Literaturı Turkskih Plemen, Jıvuşçih ve Yujnoy Sibiri i Cungarskoy Stepı, II. c., Sempeterburg 1868.
- 115) X Raykov, M.İ., "Otçet o Poezdke k Verhovyam Reki Yeniseya", İzvestiya Russkogo Geografiçeskogo Obşşestva, XXXIV, Sempeterburg 1898.
- 116) Sbornik Bogatırskih Poem İzdan T.G. Taçeevoy, Abakan 1958.
- 117) Schifner, A., Heldensagen der Minussinischen Tataren, Sempeterburg 1859.
- 118) Semenov, V. - V. Solovhin, Altın Arıg, Hakasskie Bogatırskie Skazaniya, Abakan 1987.
- 119) Sibirskiy Sbornik, Sempeterburg 1887.
- 120) Simçenko, Y.B., Tamgi Narodov Sibiri XVII v., Moskova 1965.
- 121) X SPASSKİY, G.İ., "Neçto o Jizni Koçuyuşşih ve Sibiri Narodov", Sibirskiy Vestnik, izd. G. Spasskim, 15, 1821.
- 122) Stoyanov, A.K., "İskusstvo Hakasskiy Haydji", Altın Arıg, Moskova 1988, 577-590.
- 123) ....., "Hakasskiy Çathan ve Proşlom i Nastoyaşçem", Voprosı İstorii Hakasii, Abakan 1977, 146-157.
- 124) ....., Opisanie Hakasskih Narodnih Muzikalnih Instrumentov, Abakan 1985.
- 125) ....., "Opisanie Hakasskogo Çathana i Tehniki İgrı Na Nem", Voprosı Hakasskoy Filologii, Abakan 1977, 54-63.
- 126) X Strahlenberg, P.J., Historie der Reisen in Russland, Sibirien und der Grossen Tataren, Leibzig 1730.
- 127) Suhovskiy, O.V., "O Şamanstve ve Minusinskom Kraye", İzv. o - ve Arheologii, İstorii i Etnografii pri Kazanskom Universitete, XVII (2-3), 1901, 147-155.
- 128) Sulekova, P.V., (Skazitelitsa), Ay Mirgen, Abakan 1960.
- 129) Sunçugaşev, Y.İ., "O Termine Hurçağ ve Hakasskih Geroičeskih Skazaniyah", Etniçeskie i İstoriko-Kulturnie Svyazi Turkskih Narodov SSSR. Tezisi Dokladov Vsesoyuznoy Turkologiçeskoj Konferentsii, Alma-Ata 1976, 97-99.
- 130) X Sunçugaşev, Y.İ., "Yesinskiy Pominalniy Pamyatnik Karasukskoy Kulturı", Sovetskaya Arheologiya, 2, 1971.
- 131) Şeptaeve, L.S., Pesni Hakasii, Abakan 1947.
- 132) Şıbayeva, Y.A., Odejda Hakasov, Stalinabad 1959.

- 133) Şifner, A., Geroiçeskie Skazaniye Minusinkih Tatar, Senpeterburg 1859.
- 134) Şneyder, E.R., İskusstvo Narodnostey Sibiri, Leningrad 1930.
- 135) Şternberg, L.L., Kult Orla u Sibirskih İnorodtsev, Leningrad 1925.
- 136) ....., Materialı Po İzüçeniya Gilyatskogo Yazıka İ Folkloru, Leningrad 1930 (?).
- 137) ....., Pervobitnaya Religiya v Svete Et-nografii, Leningrad 1936.
- 138) Taçeeva, T.G., Ah Çibek Arıĝ, Abakan 1968.
- 139) ....., Altın Arıĝ (Skazitel, S.P. Kadışev), Abakan 1956.
- 140) ....., Altın Arıĝ - Alıptıĝ Nımahtar, Abakan 1958.
- 141) ....., Altın Arıĝ - Alıptıĝ Nımahtar, Ağban 1987.
- 142) ....., Hakas Poeziyasınıñ Antologiyazı, Abakan 1961.
- 143) ....., "Hakasskiy Haydji S.P. Kadışev", Uçepnie Zapiski HakNiiYaLi, XI, Abakan 1965.
- 144) ....., Kök Han - Alıptıĝ Nımah, Abakan 1974.
- 145) ....., "Skazitelskoe Tvorçestvo S.P. Kadışeva", Uçepnia Zapiski HakNiiYaLi, XII, 1966.
- 146) Titov, V. "Bogatırskie Poemı Minusinkih Tatar", Etnografiçeskiy Sbornik, Moskova 1854, 11-141.
- 147) ....., "Bogatırskie Poemı Minusinkih Tatar", Vestnik Russkogo İmparatorskogo Ge-ografıçeskogo Obşçevtva, V-VI, 1855.
- 148) X Tokarev, S.A., "Perejıtki Rodovıh Otnoşeniy u Hakasov V XIX v." Sibirskiy Etnografiçeskiy Sbornik, 1, 1952.
- 149) Topoyev, A.A., Alton Tayma, Abakan 1962.
- 150) Troyakov, P.A., Atıĝnı Ool (Sbornik Ha-kasskih Skazok), Abakan 1969.
- 151) ....., Geroiçeskiy Epos Hakasov i Prob-lemı İzüçeniya, Abakan 1991.
- 152) ....., Hakas Çonınıñ Kip-Çoohtarı, Ağban 1990.
- 153) ....., Hakas Nımahtarı, Abakan 1964.
- 154) ....., Hakas Nımahtarı, Abakan 1974.
- 155) ....., Hakasskie Skazki, Abakan 1964.
- 156) ....., Hara Paar, Abakan 1979.
- 157) ....., Hara Paar. Nımahtar, Abakan 1981.
- 158) ....., "İspolzovanie Zagadok v Volşebnih Skazkah", Uçepnie Zapiski HakNiiYaLi, XXV, 1970.
- 159) ....., İstoki i Formı Çudesnogo Vımisla (Na Materialah Volşebnih Skazok Hakasov i Drugih Na-radov Sibiri), Abakan 1991.
- 160) Troyakov, P.A., "İtogi i Zadaçi İzüçeniya Ha-kasskogo Folkloru", Osnovnie Problemi İzüçeniya Poetiçeskogo Tvorçestva Narodov Sibiri i Dalnego Vos-toka, Ulan-Ude 1961.
- 161) ....., Kore Sarıĝ Na Bulanom Kone, No-vosibirsk 1974.
- 162) ....., K Voprosı ob İstoriko-Genetiçes-kom İzüçenii Rannih Form Eposa", Sovetskaya Et-nografiya, 2, 1977.
- 163) ....., "Magiçeskaya Funktsiya Skaza-niya", Estetika Folkloru, Ulan-Ude 1969.
- 164) ....., "Mif i Skazka. Problema Kon-vergentsii Canrov", Materialı Yakutskoy Vsesoyuznoy Konvergentsii Canrov, Yakutsk 1990.
- 165) ....., "Motiv Zakapıvaniya Hanskogo Sına", Uçenia Zapiski HakNiiYaLi, XXV, 1970.
- 166) ....., "Nekotorie Voprosı İzüçeniya Ha-kasskogo Eposa", Voprosı Hakasskoy Filologii, Abakan 1962.
- 167) ....., "Proizvodstvennaya Funktsiya Skazaniya", Sovetskaya Etnografiya, 2, 1969.
- 168) ....., "Sleti Skaziteley i Pevtsoy", Uçenie Zapiski Hakasskogo NiiYaLi, VIII, Abakan 1960.
- 169) ....., Tasha Matır, Abakan 1962.
- 170) ....., Tasha Matır, Abakan 1964.
- 171) ....., Zolotaya Çaşa. Hakasskie Na-rodnie Skazki, Krasnoyarsk 1975.
- 172) ....., T.G. Taçeev, Hakas Çonınıñ Kip - Çoohtarı, Nımartarı, Abakan 1960.
- 173) Ugrnitskaya, M.A., Bitovaya Skazka, Aba-kan 1966.
- 174) ....., Hakasskaya Bitovaya Skazka, Abakan 1967.
- 175) ....., Hakasskoe Narodnoe Poetiçeskoe Tvorçetvo, Abakan 1965.
- 176) ....., Hakasskoe Stihoslojenie, Abakan 1947.
- 177) ....., "Tahpak Kak Odin iz Pesennih Janrov Hakasskogo Folkloru", Uçenie Zapiski Abakans-kogo Pedagogiçeskogo İnstıtuta, III, Abakan 1958.

178) ....., V.E. Maynogaşeva, Hakasskoe Narodnoe Poetiçeskoje Tvorçestvo, Abakan 1972.

179) X Vaynşteyn, S.İ., "K Etniçeskoj İstorii Hakasov", Sovetskaya Etnografiya, 3, 1968.

180) Vihlyantseva, V., Temir Sana, Novosibirsk 1940.

181) X Vyatkine, K.V., "Naskalnie İzobrajeniya Minusinskoy Kotlovini", Sbornik Antropologii i Etnografii AN SSSR, 20, 1961.

182) X ....., "Şalabolinskie (Tesinskie) Naskalnie İzobrajeniya", Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii AN SSSR, 12, 1949.

183) Yakovlev, E.K., Etnografiçeskiy Obzor İno-radçeskiego Naseleniya Dolini Yujnogo Yeniseye i Obyasnitelnıy Katalogo Etnografiçeskiego Otdela Muzeya, Minusinsk 1900.

184) X Yakovlev, E.K., "Vivalşçını Minusinskih İlogoradtsev", Jivaya Starina, XII (I), 1901 (?).

185) X Yarho, A.İ., Altaye-Sayanskıe Tyurki, Abakan 1947.

186) Zelenin, D.K., Kult Ongonov ve Sibiri, Moskova-Leningrad 1936.

Dipnotlar

1 Türkiye Dışındaki Türkler Bibliyografyası. 2 c., Ankara 1992.

2 Doktora çalışmamız uzadıği için adı geçen bibliyografyayı bugüne kadar inceleyememiştik.

3 age. 117-186.

4 Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Şerhu-nayev, R.A., Skazki i Skazoçniki Tofalarii, Kızıl 1977, 4-5; Ştubendorf, Y.P., "O Karagassah", Vestnik İmpera-torskogo Russkogo Geografiçeskiego Obşçestva, XII (VI), 1854, 229; F. Zeynalov, Türkologiyanın Esasları, Baku 1981, 307. Bu konuda büyük türkolog N.F. Katanov'un da eserlerinde "Karagas" adını kullandığı şeklinde bir itiraz olabilir. Burada şunu unutmamak gerekir. Katanov'un devrinde ilmî literatürde Tofa değil, Karagas adı geçerliydi. Katanov'un Karagas adını kullanmasının sebebi budur.

5 Meselâ XIX'uncu yüzyılın sonu ile XX'nci yüzyılın başlarında 45 cilt olarak yayımlanan ve kısaca SMOMPK (Shornik Materialı dlya Opisanie Mestnostey Plemen Kavkaza) diye bilinen dergide günümüz Azerbaycan Türkleri ile ilgili olarak çıkan materyallerin hepsi "Kavkazskie Tatari" adıyla verilmiştir.

6 V.İ. Verbitskiy, 1853 yılında Altay dağlarına giderek tam 37 yıl orada kalmıştır. Türkolog olduğu kadar da papazdır. Altay ve Sibiry

halklarının Hristiyanlaştırma cemiyetini kurarak İncil'den bazı bölümleri bölgede yaşayan Türklerin diline çevirmiştir. Altay dağları etrafında yaşayan Türkleri, ayrı bir boy (millet!) olarak şekillen-dirme mesâsini başlatan ilk âlimdir.

7 Kendisi de Hakas (Sagay) Türkleri'nden olan N.F. Katanov da çalışmalarının büyük bir bölümünde "Abakinskiy Tatar" veya "Minu-sinskiy Tatar" adlarını tercih etmiştir. Meselâ Sibirskiy Sbornik'te 1887 yılında yayımlanan makalesinin adı "Skazaniya il Legendı Mi-nusinskih Tatar" şeklindedir. Sagaylarla ilgili çalışmalarında ise Sagay adını kullanmıştır.

8 Kaç veya Kaçın olarak bilinen Türk grubu kendilerine "Haas" demektedir. Bu grup kendisine "Haas" adını verdiği için olsa gerek, söz konusu dönemde Hakas adıyla bağlı olarak yayımlanan eserlerde kastedilen Türk grubu sadece Kaçınlerdir.

9 Türklük Bilimi çalışmalarının büyük bir bölümünde günümüz Altay Türkleri'ni oluşturan etnik grupların bazıları için söylenildiği gibi, günümüz Hakas Türkleri'ni oluşturan Koybal ve Kızıllar için de asıllarının Samoyed ve Moğol oldukları belirtilmektedir. Bu görüşün temel kaynağı Castrén'in bunların dillerinde birkaç tane Samoyedçe kelimenin olduğunu yazmasıdır. Radlov da Castrén'in bu görüşün tekrar etmiştir. Ondan sonraki hemen hemen bütün çalışmalarda bu grupların etnik menşeinin karışık olduğu veya Samoyed asıllı oldukları tezi tekrar edilmiştir. Hatta bugün bu görüş, Hakasiya'da akademisyen bir yazarın liderliğinde siyasî bir harekete dönüşmüştür.

10 Yanlarında x işareti olan numaralarda kayıtlı eserler, doğrudan doğruya folklorla ilgili değildir. Ancak içlerinde çok fazla folklor materyali vardır. Bu yüzden bu eserleri bu bölüme dahil ettik.

11 Söz konusu bibliyografya çalışmasının belki de en büyük eksikliklerinden birisi, Türklük Bilimi çalışmalarında yeni bir devir açmış olan V.V. Radlov'un "Obraztsı Narodnoy Literaturı Turkskiñ Plemen" adlı 10 ciltlik eserinin olmamasıdır.

"ES WAR EINMAL, ES WAR KEINMAL"

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

S. Ü. Eğitim Fakültesi Dekanı

Yrd. Doç. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK

S. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi
Alman Dili ve Edebiyatı Böl.
Öğretim Üyesi

Barbara Pfliegerl, ES WAR EINMAL, ES WAR KEINMAL. Türkische Volksmärchen [BİR VARMIŞ BİR YOKMUŞ. Türk Halk Masalları]. Eren Yayıncılık, İstanbul 1992, XX + 300 s.

Avusturya-Hammer-Purgstall Şark Cemiyeti (Österreichische Orient-Gesellschaft Hammer-Purgstall)'nin yayınları arasında, ünlü Andreas Tietze'nin önsözleriyle Almanca olarak çıkan "Es war einmal, es war keinmal" [Bir varmış, bir yokmuş] masal kitabı, adı geçen cemiyetin yanısıra ayrıca Avusturya Bilim ve Araştırma Bakanlığı'nın da desteğiyle bilim dünyamıza kazandırdı. Barbara Pfliegerl'in yayımladığı kitap; Giriş (s. IX-XX), Tekerleme [ler] (s. 1-33), Masal metinleri (s. 37-271) ve bir ek (s. 275-300) bölümlerinden meydana geliyor.

Giriş bölümünde özellikle masal araştırmalarında ağırlık olarak kulaktan duyma konuşulan söze dayanan sosyal sistemler ile görme yoluyla yazılı söze dayanan sistemler arasındaki sosyolojik ve psikolojik farkların henüz çok az dikkate alındığına değiniliyor; çünkü, özetle, birinde kolektif kimliklere (kabile, büyük aile vs.) entegre olmuş kişilerin psikik profilleri (görünümleri) tipik olarak ortaya çıkarken, diğerlerinde daha çok yazılı kültürün hakim olduğu sosyal sistemlere bağlı bireylerin farklılaşmış psikik profilleri rol oynamakta, kolektif aile kimliğine olan bağlılık zayıflamakta, otoriter iletişim örnekleri azalmakta, buna rağmen kişilerin bireyselleşmesi artmaktadır. Bu cümleden olarak

Pfliegerl sözü Türk ve Avrupa masalları arasındaki farka getiriyor. O, Avrupa halk masallarının erken dönemlerde donmuş ve istisnasız yazılı aktarılmış olmasına karşılık, Türk masallarının daha kısa bir zaman öncesine kadar halk kültürünün yaşayan bir bölümü olduğunu belirtmektedir. Türk masallarının bu görece özgürlüğüne rağmen, son zamanların etkilerinden (örn. modern alet ve edavatın metinlerde yer alması gibi) ve edebiyat yoluyla tercüme edilen Arapça ve Farsça kaynaklardan gelen hikâye ve masallardan izlere de rastlanmaktadır.

"Türk masalının kendi karakterine uyan bir sisteme göre" bölümlere ayrılması gereğinden hareket edip, tasnifte Antti Aerne ve Stith Thompson'u örnek almadıkları için, bu tutum masal araştırmalarında yetersiz ve kısmen de gerekçesiz görülmektedir. Bu nedenle özellikle Walter Anderson, Heda Jason ve Otto Schnitzler, yenilerde ise Ulrich Marzolph bu kataloğu, Aerne Thompson'un kine entegre etme çalışması içindedirler. **Typen Türkischer Volksmärchen** deki Türk Anadolu kültür bölgesinden kaynaklanan masal varlığını diğer komşu bölgelerle bağlantı içinde

Diğer yandan Pfliegerl Anadolu'da sözlü kültürden elektronik kültür'e geçişin çok hızlı olduğunu ifade ederek, yazılı kültürün gelişme safhasının atlandığına değiniliyor; elektronik kültür, yazılı kültürün bir devamıdır ve onu değiştirmektedir.

Türk masal araştırmalarının öncüleri olarak I. Künos, G. Jacob, Th. Menzel ve F. Giese'yi anan yazar, W. Eberhard ve P.N. Boratav'ın **Typen Türkischer Volksmärchen** önemli bir kilometre taşı olarak nitelendirmektedir; ancak araştırmacılar, masalın "ilk konusu" nun motif ve motif dizilerinin düşmesi veya eklenmesi yahut da iki masalın birbirine karışması sonucu geçirdiği değişiklikler sebebiyle,

ele alacak çalışmasıyla Andreas Tietze, masal malzemesi çerçevesinde kültür farklılıklarından doğan etnik ve coğrafik ilişkileri ve etkilenmeleri göstermeye ve de bu bölgenin özellikle sözlü masal konularının, yazılı intikal eden masallara olan münasebetini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.

Giriş bölümü, Alman okuyucuya, dergilerde yayımlanan yazılar dışında, Türkiye'de masal araş-

tırmalarına katkıda bulunan eserler ve çalışmalar hakkında bilgi de vermektedir. Burada Ziya Gökalp, Y. Ziya Demircioğlu, Naki Tezel, Mehmet Tuğrul, Eberhard/Boratav, Ahmet Caferoğlu, Umay Günay, Saim Sakaoğlu, Eflatun Cem Güney, Tahir Alangu ve Nuri Taner gibi isimler çalışmalarıyla ön plâna çıkıyorlar. Halk Evleri ve folklor dergilerinin çalışmalarından da bahsedilerek, 70'li yılların faaliyetleriyle masalların sistematik olarak toplanması işinin son bulduğu, dolayısıyla bu değerli halk hazinesinin medyaların da etkisiyle unutulmaya yüz tuttuğu belirtilmektedir.

Diğer yandan Pflieger Anadolu'da sözlü kültürden elektronik kültüre geçişin çok hızlı olduğunu ifade ederek, yazılı kültürün gelişme safhasının atlandığına değiniyor; elektronik kültür, yazılı kültürün bir devamıdır ve onu değiştirir. Sonuçta elektronik medyalar, yazılı kültürde tek tek farklılaşmış unsurları organik bir karşılıklı etkileşme içinde düzenleme, parçalanmış uzuvları ahenkli tümel yapılarla entegre etme eğilimi göstermektedir.

Ağırlıklı olarak sözlü kültürün içinde yaşayan insanlar bu medya ve teknoloji sayesinde, kendilerine yabancı karışık ve farklılaşmış yazılı kültürün özellikleriyle karşı karşıya kalmışlardır, öyle bir yazılı kültür ki henüz ortak bir bağlam içinde yerini bulamayan çok katmanlı farklılıkları birbirine ahenkli kılmaya ve entegre etmeye başlamamıştır. Dolayısıyla teorik olarak akıl almaz komplikasyonlar ve krizler ortaya çıkabilir.

Meddahlar gibi, eskiden her köyün de bir masal anlatıcısının olduğu vurgulanırken, masalın

köylerde çok değerli bir mülk olarak görüldüğü Sakaoğlu'ndan aktarılan bir olayla belirtilmektedir : Kaynak kişilerden birinin babası anlattığı her bir masalı bir kuruşa öğrenmiştir. Masalcı ninelerin, masal anlatma tarzı üzerinde de durulan giriş bölümünde, ayrıca bugün maalesef eski masalcıların yaşamadığına işaret ediliyor. Yaşayanlar da bildiklerini unutmıştır.

Kitapta, masal metinlerinden önce "tekerlemeler"e yer verilmiştir. Bunda isabet olduğunu düşünürüz, çünkü Türk masallarının belli başlı karakteristik özelliklerinden biri de bu tekerlemelerdir. (bkz. Wilfried Buch, "Masal ve Efsane Üzerine", **Milli Folklor**, Sayı : 13, s. 12). Pflieger bu hususun bilincindedir; Ona göre (V. Propp'tan hareketle) Türk masalları yayılma sahasında konu ve motifçe çeşitlenmeye maruz kalmasına rağmen, biçim olarak görece değişmez bir temel yapının yanısıra ikinci bir biçimsel iskelete sahiptir; Masalın girişinde, içinde ve sonunda yer söz kalıpları (formeller). Ayrıca sosyal bir fonksiyon da icra eden bu söz kalıpları, masal içinde anlatımın çatısını ve hayal gücünün serbestisi ile sınırlarının ölçüsünü ayarlar. Söz gelimi giriş kalıbı "Bir varmış bir yokmuş", gerçeklik ile hayal arasındaki belirsizliği dile getirir.

Almanca çevirileri verilen 16 Tekerleme (s. 7-33) ve 9, 19, 20 ve 30 numaralı masalların girişinde yer alan tekerlemeler, geleneksel söz kalıplarını muhafaza etmekle birlikte, gerek üslup gerekse muhteva bakımından serbest ve fantastik bir anlayışla alışılagelmiş sınırları aşmaktadır. Bu yönüyle, tekerlemelerde modern şiir kabullerine erişilmiş olmaktadır (s.2).

Oyunsu saçmalıklar, kafiye- li kafiyesiz kelime oyunları, stereotipler ve yalanlar, farklı sosyal ve edebî seviyelerdeki kavramların bağlantısı dinleyiciyi sadece güldürmekle kalmaz, ona aynı zamanda "gerçeklik" sahasının terk edildiği ve günlük hayatta geçerli olan mantığın ortadan kaldırıldığı mesajını da verir. Anlatıcı esas olarak kendi istediği biçimde düzenlediği üç tip imaj kümesini kullanır:

1. "Ters yüz edilmiş dünya"dan tablolar,
2. Kıt kanaat ve zor şartlarda geçen hayatı kolaylaştıracak hayallar ve rüyalar,
3. Günlük hayattan kaynaklanan ve ritmin gerektirdiği yerden anlam yabancılaşır, ama form küçük değişikliklerle korunur, böylece anlatıcının elinde dikkat yeteneğini artırmak için sağlam bir çatı mevcuttur.

Türk masallarının giriş bölümünü oluşturan tekerleme, bazen o ölçüde uzar ki, Almanca "Lügenmärchen" denilen yalancı masal türünü hatırlatabilir. Ancak bu tekerlemelerde gerçek temalar da işlenir. Masalın hikâyesinden farklı olarak anlatıcı tekerlemelerde hemen hemen her zaman "birinci tekil" şahsı kullanır ve kendini komik hikâyelerin kahramanı olarak gösterir.

Pflieger, tekerlemelerin seçiminde özellikle şimdiki dek Almanca'ya çevrilmeyenlere ağırlık vermiştir. Böylece 20 tekerlemeden 18'i ilk defa Almanca'ya aktarılmış olmaktadır.

Ancak yazar, haklı olarak bu aktarma işleminde esasen edebî tercüme yoluna başvurulmasının daha doğru olacağını vurgulamaktadır; çünkü kelime kelime

yapılan tercümede tekerleme dilinin tüm özellikleri hemen hemen kaybolmaktadır. Bu da "operayı kaptan okumak" gibi bir şeydir (s. 4). Herşeye rağmen tekerlemelerin anlamakta güçlük çekecek Alman okuyucular uyarılarak, tekerlemelerin anlaşılacak değil eğlendirmek için söylendiği hatırlatılıyor. "Tekerleme"nin tasavvuf şiiirinde kullanılmasının nasıl yorumlandığı hususu üzerinde de duran Pfliegerl, kullanılan tekerlemelerin, afyon çekme esnasında edinilen tasavvufi tecrübeler, saçma şiiirlerden duyulan çocukca zevk veya derişlerin gizli sembolik dili olduğu gibi bazı görüşlerden bahsediyor (s. 5). Hellmutter, tasavvufi ifadelerin mutfak terminolojisindeki ifadelerle aynı olduğunu gösteren bir Türk söz dağarcığı ortaya çıkarmıştır.

Tekerleme araştırmalarında ise "Le Tekerleme" adlı çalışmada 73 ana tip tespit eden P.N. Boratav'dan ve doktora çalışmasında tekerlemelere de yer veren İnci Akidil'den söz edilmektedir.

Almanca tercümeleri verilen tekerlemelerin alındığı kaynaklar şunlardır :

1. Demiray, M. Güner : **Sivas Folkloru** (7/79),
2. Sakaoğlu, Saim : **Gümüşhane Masalları**, Ankara 1973, 3,4,5.
- 3,4,5. Artun, Erman : **Tekirdağ Folklor Araştırması**, İstanbul 1978,
- 6,7. Tezel, Naki : **Türk Masalları**, İstanbul 1971, Bd. II,
8. Aburşu, Faruk : **Sivas Folkloru** (12/73).
9. Kişmir, Celalettin : **Türk Folklor Araştırmaları** (12/50),
10. Kalkanoğlu, Mehmet : **Türk Folklor Araştırmaları** (11/54)

11-16. Boratav, Pertev Naili : "Le Tekerleme", Paris 1963,

Bitiş (s. 274) Candan, Hüseyin : **Sivas Folkloru** (4/74).

Masal metinlerinde de yine Almanca'ya çevrilmemiş olanların seçimine önem verilmiştir. Bunun için Almanya'da yayımlanan 500'den fazla Türk masalı sistematize edilmiş ve henüz çevrilmeyenleri bulmak için de Türkiye'deki kitaplar ve folklor dergilerinde yer alan halk masalları gözden geçirilmiştir. Metinler bölümünde yer verilen 34 masal bu şekliyle ilk defa çevrilmektedir ve bunlardan 28'i Alman okuyucunun varyantını bile tanımadığı tiplere dahildir. Tercümede, araştırmacı mevcut masal çevirilerini de göz önüne alarak aslının verdiği zevki yansıtmaya çabaladığını ifade ediyor. Bu amaca ulaşmak için dört metnin seçiminde eskiye dönmüştür : 16 ve 33 numaralı masal, orijinal ve esprili bir anlatıcıyı, 12 numaralı masal eski motifleri modern teknikle süslemeyi bilen bir anlatıcıyı 25 numaralı masal ise bir çok masalın bir çerçeve içinde nasıl değerlendirildiğini göstermek için seçilmiştir. Eski masal tercümelerinin daha çok bilimsel çalışmalarda yer aldığı için, geniş bir okuyucu kesimine ulaşmadığı düşünülerek bu yola başvurulmuştur.

Diğer yandan Gökalp ve Tezel gibi derleyicilerin, metinlerin muhtevasını stilistik açıdan değiştirdikleri veya ideolojik ve ahlâki görüşler eklemeleri sebebiyle onlardan alınan masalların otantik kabul edilemeyeceğini, ancak sözlü kültürden yazılı kültüre geçişte, metinlerde minimum düzeyde kullanılan dil araçlarıyla ulaşılan dolaysızlık ve canlılığın nasıl gittiğini göstermek bakımından önemli ol-

duğu belirtiliyor (Masal nu : 11, 30, 29). Yazar yayımlamayı plânladığı ikinci ciltte özellikle masal teorisiyle ilgili sorulara cevap aracağını ve bundan hareketle bir masal tipinin varyantlarındaki transformasyon problematiğinin araştırılacağını söyleyerek, 29 numaralı masala bu amaçla yer verildiğini belirtiyor.

Masal tercümelerinde de tekerlemelerde olduğu gibi metinlerde her açıdan "kan kaybı"nın kaçınılmaz olduğu hatırlatılmakta, özellikle köy hayatında yüksek yazı dilinde bilinmeyen bir çok kelimenin ve nitelermelerin var olduğu düşünülünce bunun ölçüsü daha büyük olmaktadır.

Kitabın "ek" bölümünde Pfliegerl, daha ayrıntılı çalışmalar için Millî Eğitim Bakanlığı Folklor Enstitüsü, **Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası** (Ankara 1971, 1973, 1975) ve şimdiki dek yayımlanan bibliyografyaların gözden geçirildiği, Saim Sakaoğlu'nun **Folklor Bibliyografyaları Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme** (Konya 1991) adlı çalışmalara işaret ederek, eserine aldığı masalların kaynaklarını, Eberhard/Boratav'a göre tipini; kayıt şeklinin, derleyicisinin ve anlatıcısının adını vermekte ve gerekli olduğu durumlarda, daha önce Almanca yayımlanan varyantlarına göndermelerde bulunmaktadır. Zaman zaman Alman okuyucu için Türkçe kavram ve âdetler hakkında da bilgi sunmakta ve eski baskılar ile halk hikâyelerine işaret etmektedir.

Masalların alındığı kaynak eserler şunlardır :

1. **Folklor Doğru**, Boğaziçi Üniversitesi Türk Folklor Kulübü, İstanbul (1-2/74, 2-2/75).

Masal nu : 1 (Hanife Molla), 32 (Aptal Kadın),

2. Şevket Beysanoğlu, *Di-yarbakır Folklor II*, Diyarbakır 1946.

Masal nu : 2 (Ölümsüzlük Diyarı), 3 (Keloğlan).

3. Pertev Naili Boratav, *Az Gittik Uz Gittik*, Ankara 1969.

Masal nu : 4 (Kuyruğu Zilli Tilki), 5 (Hızır), 6 (Nohut Çocuk), 7 (Baba Derviş), 8 (Köse, Kaç Paran Var?), 9 (Altı Kız Babası).

4. Yusuf Ziya Demircioğlu, *Yörükler ve Köylülerde Hikâyeler, Masallar*, İstanbul 1934.

Masal nu : 10 (Nişanlı Kız ve Çakal).

5. Ziya Gökalp Külliyyatı 1, *Şiirler ve Halk Masalları*, Ankara 1952.

Masal nu : 11 (Papaz Ne Gördün?).

6. Umay Günay, *Elazığ Masalları*, İnceleme, Erzurum 1975.

Masal nu : 12 (Ateşten Adam), 13 (Bir, Yarabbim, Bu Bir Numara), 14 (İsfahan Şahının Üç Oğlu).

7. Nimetullah Hafız, *Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri*, Priştine 1985.

Masal nu : 15 (Ölüm Döşeğindeki Adam).

8. Saim Sakaoğlu, *Gümüşhane Masalları*, Metin Toplama ve Tahlil, Ankara 1973.

Masal nu : 16 (Değirmenci ile Tilki), 18 (Kaderi Arayan Adam), 19 (Hükümdarlar Hükümdarı), 20 (İnsan Eti Yiyen Kadın), 21 (Padişahın Oğlu ile Çobanın Oğlu), 23 (Kurnaz Kürt).

9. Saim Sakaoğlu, *Kıbrıs Türk Masalları*, Ankara 1983.

Masal nu : 17 (Hızır ile Üç Kardeş)

10. *Türk Folkloru*, İstanbul, (8/82).

Masal nu : 22 (Pişkin Kadı).

11. *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul (3/72, 12/63, 1/64).

Masal nu : 24 (Bacadan Atılan Ölü). 33 (Yaşlı Oduncu).

12. Bilge Seyidoğlu, *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar*, Ankara 1975.

Masal nu : 25 (Yap İyiliği At Denize, Balık Bilmezse Hâlik Bilir), 26 (Hoca, Kadı ve Müftü), 27 (Benim Gibi Kadın).

13. *Sivas Folkloru*, İstanbul (5/76).

Masal nu : 28 (Üç Uğursuz Karga).

14. Naki Tezel, *Türk Masalları*, İstanbul 1971.

Masal nu : 29 (Peynir Tulumu), 30 (Çifte Kambur), 31 (Talihimi Arıyorum).

15. Oğuz Yorgancıoğlu, *Kıbrıs Türk Folkloru*, Mağusa 1980.

Masal nu : 34 (Yaz ile Kışın Kavgası).

Kitap gerek kapağında, gerekse masal başı ve sonlarının yer aldığı sayfalarda halı ve kilim motifleriyle süslenmiştir. Bu motiflerin Barbara Pfleger'in, Türk masal dünyasını Almanca'ya tablolarla aktarma çabasına katkısı olacağını düşünüyoruz.

"DIE MÄMLUKISCHE ARCHITEKTUR IN AGYPTEN UND SYRIEN"

Michael, Meinecke, Die Mämlukische Architektur in Agypten und Syrien 648/1250 bis 923/1517, Glückstadt 1992 (II cilt).

Prof. Dr. Oktay ASLANAPA

Atatürk Kültür Merkezi Üyesi

Iki büyük cilt olarak hazırlanan eserde birinci cilt Mısır ve Suriye'de Memlûk mimarisinin başlangıcı ve gelişmesini ilk defa bütünü ile almaktadır. Burada Kahire merkezinin tayin edici rolü, esas olarak bunun mahallî mimarî ve dış etkilerle karşılaşılarak gelişmesi açıklanıyor. **I'inci Bölüm** onüçüncü yüzyıl ortasında mahallî Kahire mimarîsi ile kısa bir başlangıçtan sonra **II'nci Bölüm** Sultan Zahir Beybars devrini erken İslâm mimarisinin Rönesansı olarak değerlendiriyor. Burada 12-40'ıncı sayfa arasında Kahire'de ve fethedilen bölgelerdeki yapı faaliyeti ile büyük âbidelerden Beybars Medresesi, Beybars saraylarının mimarî dekorları, Beybars Camii, Şam'da Beybars Türbesi ele alınıyor. **III'üncü Bölüm**'de Sultan Kalavun dönemi mahallî üslûpların teşekkülü olarak görülmekte; Kahire'de büyük âbidelerden Ümmü Salih Ali Türbesi, Kalavun Türbe Kompleksi, Eşref Halil Türbesi, Sultan Kalavun'un ve haleflerinin Şam'daki eserleri Halep şehrinin yeniden yapılanması, Trablus'un tesisi ve Kahire ile münasebeti üzerinde duruluyor (57'nci sayfaya kadar).

IV'üncü Bölüm Sultan Kalavun zamanındaki parlak dönem Kahire'den başka Şam, Halep, Hebron, Hama, Trablus ve Kudüs'teki eserleri ve ayrı bir bölüm

olarak minareleri ele almaktadır (58-85 sayfa). Sultan Nasır Muhammed zamanında Memlûk Sultanlığı ülkesinin yarısına yakın 216 yapının yer aldığı Kahire, İslâm dünyasının en önemli şehirlerinden biri hâline geliyor. Bu dönemin yapı dekoru mimarî süslemelerinin, onun üç ayrı dönem süren uzun saltanatı [I'inci dönem (1293-1294), 2'nci dönem (1299-1309), 3'üncü dönem (1310-1341) zamanındaki gelişme ile Kahire, Suriye şehirleri ve Hac merkezlerinin yapılması gerçekleşiyor.

V'inci Bölüm 1341-1382 yılları arasında Nasır Muhammed'den sonra Memlûk mimarisinin uluslararası duruma gelmesi, Şam mimarisindeki 1342 sonrası üslûp değişimi, 1349'dan sonra Halep, Kahire Nasır Hasan Medresesi ve Anadolu'dan etkiler üzerinde duruluyor. Nasır Hasan Medresesi mimarisinin Kahire'de devamı ve Şam'da yeniden kendini göstermesi, sonra Halep'in 1400'de Timur'un fethine kadarki durumu ile Anadolu'ya akisleri ve Semerkand'a yansımalarına işaret ediliyor.

VI'inci Bölüm Sultan Zahir Berkok'un saltanatı zamanında Kahire mimarîsi, dört eyvanlı medreseler, külliyeler, Osmanlı mimarîsi ile münasebet, Memlûk devri sonunda Suriye yapı şekillerinin alınması, Geç Memlûk devri yapı dekoru konularını içeriyor.

VII'inci Bölüm Timur istilasından Osmanlıların fethine kadar (1400-1516) XV'inci Yüzyılda Halep'in yeniden yapılması, Halep yapı ekolünün rönesansı Halepli ustaların Doğu Anadolu'ya geçerek Maraş ve Adana'da çalışmaları, XV'inci Yüzyılda Şam, Sultan Kayıtbay ve Sultan Kansu Gavri'nin gezici şantiyelerini konu ediyor.

VIII'inci Son Bölüm Osmanlıların fethinden sonra Kahire, Şam ve Halep yapı ekollerinin devamı olarak İstanbul'da Memlûk mermer kakma süslemeleri Kahire, Şam ve Halep'te Osmanlı mimarî eserleri ele alınıyor. Levha 1'den 142'ye kadar resimler listesi ve (219-243 sayfalarda) çok zengin bibliyografya ile birinci cilt son buluyor. Bu kitap tekst cildi olarak yazılmıştır.

II'nci cilt ise Memlûk mimarî eserlerinin 1250-1516 arası başından sonuna kadar kronolojik listesini bütün detayları ile açıklamalı olarak vermektedir. Çeşitli şehirlere ve merkezlere göre başta Kahire olmak üzere düzenlenmiş, **528'i** ayakta kalan **952'si** kaybolan **799'u** tamir görmüş, değişikliğe uğramış veya ek bina olarak toplam **2279** eserin bütün Memlûk Sultanlığı ülkesine dağılımı belirlenmiştir. Kitabın sonunda yer indeksi, şahıs indeksi, mimarî indeks olarak, 476-576 sayfalar arası, yüz sayfalık sistematik bir

liste verilmiştir. Meinecke'nin iki cildlik bu eseri Greswell'den sonra gelen en önemli çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendisi daha önce **Greswell Bibliyografyası'nı** yayımlamış ve Kahire Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde görev yaptığı 1969-1977 yıllarında onun çevresi ile yakın bağlantı kurmuştur. Greswell erken İslâm mimarisi üzerine başlangıcından Tulunlular'ın sonuna kadar gelen iki büyük cildten sonra Ahşitler ve Fatimiler l'inci cilt 1952, Eyyübiler ve Bahri Memlûkler l'inci cild 1959'da Oxford'da olmak üzere diğer iki büyük cild halinde yayımlanmıştır. Meinecke'nin 1992'de yayımlanan bu iki cildlik eseri Memlûk Sultanlığı'nın sonuna kadar bunun bir devamı olmuştur. Meinecke 1968

yılından başlayarak kitap ve makale olarak Türk ve İslâm sanatı konusunda yüzden fazla yayının sahibidir. Bu sahanın yaşayan en önemli ilim adamlarından biridir. Burada onun son büyük eseri için bir hususa işaret etmek istiyorum.

Memlûk mimarîsinin Anadolu'ya etkileri için Manisa Ulu Camisi, Selçuk İsa Bey Camisi ve Erken Osmanlı mermer dekorasyonuna, daha sonra Doğu Anadolu Mardin, Dunaysır ve Hasan Keyf'deki gelişmelere işaret ediliyor. Bu konuda Onbirinci yüzyıl Türk mimarîsi daha erken bir kaynak olabilir.

Karahanlıların Buhara-Semerikand yolunda 1078 tarihli kervarsarayı Ribat-ı Melik'in, son kazı

ve araştırmalarda, asıl mekânı ören 18 m. çapındaki büyük kubbesinin plân sistemi çizilerek çıkarılmıştır. Burada, sekizgen plân üzerine kemerleri taşıyan sekiz çift payenin desteklediği kubbenin şeması Edirne Selimiye Camisi kubbesine uygunluk gösteriyor. Yalnız burada kare plânın dört tarafı 16 küçük kubbe ile çevrilmiştir. Anadolu'ya Silvan (Meyyafarkin) ve Kızıltepe (Dunaysır) Ulu Camileri ile gelen bu kubbe mimarîsi Artuklular ve Selçuklulardan sonra Saruhanlıların Manisa Ulu Camisi'nde sekizgen şema üzerine oturan 10.80 m. çapında mihrap önü kubbesi ile ilk uygulamasını bulmuş, Edirne Selimiye Camisi'nde Mimar Sinan ile sonuna kadar geliştirilmiştir.

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI'NIN YAKINDA YAYIMLANACAK ESERLERİ

Yılmaz ÖZTUNA

Türk Musikîsi Terimleri Kavramı Ansiklopedisi

Günel İNAL

Türk - İslâm Minyatür Sanatı

Rıfat ARAZ

Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği

Kazım YETİŞ

*Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı
Sahasında Getirdiği Yenilikler*

Remzi DEMİR

*XVI. Yüzyılın Ünlü Astronomu Tâkiyüddin'in Desimal
Sistemi Trigonometri ve Astronomiye Uygulaması*

Mustafa İSEN

Kühü-l Ahbâr'ın Tezkire Kısmı

Önder GÖÇGÜN

Yunus Emre

Esin KAHYA

İbn-i Sîna el-Kanun Fi't-tıb

Şükrü ELÇİN

Govherî Divânı

İsmayıl H. BALTACIOĞLU

Batıya Doğru

Mine MENGİ

Mesihî Divânı

Hakkı ÖNKAL

Anadolu Selçuklu Türbeleri

Önder GÖÇGÜN

Atatürk ve Edebiyat Dünyası

Fuat YÖNDEM

Mevlevîlikte Sema Eğitimi ve Başdönmesiyle İlgisi

İsmail PARLATIR

Recai-Zade Mahmut Ekrem Hayatı, Eserleri, Sanatı

Saim SAKAOĞLU

A. Berat ALPTEKİN

Esra ŞİMŞEK

Azerbaycan Aşıkları ve Halk Şairleri Antolojisi

"CHORASAN TÜRKİSCH WÖRTERLISTEN KURZGRAMMATIKEN, INDICES"

Gerhard DOERFER / Wolfram HESCHE, Chorasantürkisch Wörterlisten, Kurzgrammatiken, Indices, - Turcologica, Herausgegeben von Lars Johanson Band 16, Harrassowitz Verlag-Wiesbaden 1993, 685 s. + 1 harita

Prof. Dr Nevzat GÖZAYDIN

A.Ü. D.T.C.F.
Halk Bilimi Bölüm Başkanı

Türkolojinin diğer bilimlere göre daha genç bir bilim dalı olması dolayısıyla, yaklaşık yüzelli yıllık geçmişi içinde, ağız derlemelerinin bir hayli az olduğunu görüyoruz. Başlangıçta, 19'uncu yüzyılda ilk Türkologlar, dilin tarihi, yayılması, akrabalık konuları ve kelime alış verişleri ile uğraşmışlar, alanda derlenen malzemeyi gerek zaman azlığından, gerek teknik baskı yetersizliğinden ötürü hep sonraya bırakmışlardır. Dil araştırmalarında en önemli noktalardan biri olan ağız özellikleri ve bunların çeşitli transkripsiyon işaretleri ile gösterilmesi, Türkoloji içinde de son elli yıldan beri göz önünde tutulur olmuştur. Bu bakımdan Sibiry'a'nın uç noktalarından Avrupa içlerine kadar uzanan geniş Türk toprakları içinde yaşayan toplulukların Türk diline ne kattıklarının anlaşılabilmesi için bu tür ağız derlemelerinin önemini vurgulanması gerekmektedir. Türk asıllı topluluklar ile bunların komşuları arasındaki kelime alış verişleri, ödünçlenmeler ve diğer soruların aydınlağa kavuşturulması, ancak titiz ve dikkatli ağız araştırmaları ile mümkün olacaktır.

Türkçenin en çarpıcı bir alt dalı olan Horasan Türkçesi ile ilgili

derleme ve araştırmaların da bir hayli yeni sayılabileceğini söyleyebiliriz. Alman Türkologu Gerhard Doerfer ile öğrencilerinin 1969 ve 1973 yıllarında İran'da yaptıkları gezilerin sonunda ortaya çıkardıkları Halaçça ile dilimizin tarihi ile gelişmesi yeni bir boyut kazanmıştır. Horasan ve çevresinde Prof. Doerfer'in derlediği ağız örneklerinin daha sonraki yıllarda yayımlanması.¹ Türkolojinin çeşitli karanlık noktalarına ışık tutmuştur. Dikkatli ve titiz araştırmacıların Orta Asya veya yakın topraklarında daha başka ilginç ağız özelliklerini ortaya koyan derlemeler yapacaklarına inanıyor ve özellikle Orta Asya'daki Türk asıllı topluluklar arasında inceleme ve araştırma gezilerine katılanların ciddi ve bilimsel derlemelerinin memleketimizde de yayımlandığını görmek istiyoruz.

Prof. Dr. Gerhard Doerfer'in çalışmalarının sonucunda da yine Harrassowitz yayınları arasında çıkmış görüyoruz. Elimizdeki bu kitapta yer alan malzemenin, 1969 ve 1973 yıllarında yapılan denemelerden çıkarıldığını öğreniyoruz. Eserde önce kısaltmaların ve işaretlerin açıklandığı sayfayı görmekteyiz (s. IX). Daha sonra "Giriş"

bölümü s. 1-33 arasında yer almaktadır. Bu bölümde ilk olarak Horasan'daki Türklerin tarihleri ve edebiyatları üzerinde durulmuştur. Burada haklı olarak belirtildiği gibi, Türkler sadece doğuda hüküm sürmemişler, Uygur devleti henüz egemenliğini sürdürürken batıda da Oğuzlar yaşadıkları bölgelerin sınırlarını Aral gölü üzerinden Hazar denizinin doğusuna kadar genişletmişlerdir. Oğuz yabgu'sunun başkenti ise Aral gölünün doğusunda bulunan Yeni Kent idi. Daha sonra buralardaki boyların İslâmiyetle tanıştıklarını, kitleler halinde İslâmiyeti kabul ettiklerini kabul ettirdiklerini geniş bir biçimde veren bu giriş bölümünde ayrıca Türklerin Anadolu'ya gelmesi, buna bağlı olarak da Oğuz Türkçe ağızlarının nasıl ve ne gibi özelliklerle değişiklikler gösterdiği de işlenmiştir. Bu bölümden Horasan Türkçesinin 11'inci yüzyıldan itibaren Oğuzlar'ın Karahanlılar, Harezmi Türkleri, Özbekler ile temasta olduğunu öğreniyoruz. Burada yaşayanların yazı dili olarak Farsçayı kullanmış olmaları dolayısıyla da, Horasan Türkçesi sadece konuşma dili olarak kalmış, herhangi bir edebî eser ortaya konmamıştır. Günümüzde yaklaşık bir milyon

insan tarafından konuşulan Horasan Türkçesinin yakın zamanlarda eserler verdiğini de öğrenmekteyiz (s.7).

Bu bölüm içerisinde dil tarihi açısından önemli olan satırlar da, Horasan Türkçesi içindeki ağız özelliklerinin nasıl ortaya çıktıklarının belirtildiği paragraflardır. Kitabı hazırlayanlar burada birtakım bilgileri aktardıktan sonra bazı kelimeleri örnek olarak bir tablo içinde vererek okuyuculara kolaylık sağlamışlardır. Söz gelimi, şöyle bir tabloda;

nesir

assı
çadır.a
Kendüzün.i
ata+sı.na

şiir

asıg
çadır.ga
kendüzün.ni
ata+sı.na

Eski Türkçe

asıg
çadır.ka
kendüzün.ni
ata+sı.na

Anlamı

yararlanmak
çadıra
kendisini
atasına

bazı kelimelerin gelişmesi örnek olarak verilmiştir. Ayrıca bazı ses değişiklikleri eklerin durumları ve kelimelerin yapıları hakkında da bilgi verilen bu bölüm, gerek aktardığı bilgiler, gerek kullanılan diğer yazılı kaynakları ve gerek yapılan yorumları dolayısıyla bir hayli önem taşımaktadır. Araş-

tırmacıların Türk dilinin zenginliğini ve yaygınlığını ortaya bu şekilde koyarlarken zaman zaman Türkiye Türkçesinden de örnekler aldıklarını görüyoruz.

Prof. Dr. Gerhard Doerfer ile Wolfgang Hesch'e'nin bu bölümde bize çok çarpıcı gelen bir sorusu ile cevaplarını yaklaşık olarak aktararak elimizdeki bu kitabın önemini daha kolay anlaşılmasına yardımcı olmak isterim :

"Horasan Türkçesinin araştırılması Türkoloji için hangi anlamda ilginçtir?

Horasan Türkçesi aslında bir coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır. (Yazarların ifadesine göre) Bunu bir yandan bu güne kadar kullanıldığı biçimde politik anlamda, Türkiye Türkçesi, Azeri Türkçesi ve Türkmençe; diğer yandan da dil bilimsel anlamda bir "dil" olarak anlamak mümkündür. Bu "dil" içinde aşağıdaki ağızlar görülmektedir.

a) Batı Rumeli, b) Doğu Rumeli (Gagavuzca, Kırım Osmanlıcası), c) Batı Anadolu, d) Orta Anadolu, e) Doğu Anadolu, f) Azerice (Akkusatifi ünlüden sonra -yl), g) Azerice (Akkusatifi ünlüden sonra -nl), h) Sonkorı, i) Güney Oğuzca, j) Güney Horasan Türkçesi, k) Kuzeybatı Türkçesi, m) Özbek Oğuzcası, n) Doğu ve Kuzey Türkmençesi (Erseri, Sarık, Çovdur, Stravropol), q) Diğer Türkmençe ağızlar. Bunlardan (a-d) arasındakileri Batı Oğuzca, (e-g) arasındakilere Orta Oğuzca, (h-i)'yi Güney Oğuzca, (j-m) arasındakileri Doğu Oğuzca, (n-q)'yu ise Kuzey Oğuzca olarak bir arada ele almak mümkündür."

Türkoloji için neden Horasan Türkçesinin ilginç olduğu sorusuna da kitabı hazırlayanlar şu şekilde bir açıklama getirerek konuya ışık tutmaktadırlar :

"1. Horasan Türkçesi bizim dil coğrafyası imajımızı çok yönlü olarak, söz gelimi, Özbek ağızlarıyla olan ilişkilerde, geliştirmiştir. Böylece bazı kuzeydoğu ağızlarındaki 1'inci şahıs çoğulda bulunan fiil eki -bls, belirli Özbek ağız biçimlerinden çıkmıştır. Ayrıca Özbekçe * -biz- ve * -miz- ağızlarını işaret etmektedir. Diğer Horasan Türkçesi fiil ekleri buna karşılık Güney Oğuzca'yı belirli sözlük benzerlikleriyle birlikte işaret etmektedir.

2. Oğuz lehçelerinin çerçevesi önemli ölçüde genişlemiştir. Eski bilinenlere göre belirlenmiş Batı Oğuzca, Orta Oğuzca ve Kuzey Oğuzca gibi üç ana bölümde toplanan asıl lehçeler, artık birbiri ile yakın ilişkide bulunan beş lehçeye ulaşmış olup şu bölümlerde toplanırlar: Batı Oğuzca, Orta Oğuzca, Güney Oğuzca, Doğu Oğuzca, Kuzey Oğuzca.

3. Eski Harezmi Türkçesi ile Çağatayca malzemenin önemli bir bölümü ancak Horasan Türkçesinin göz önüne alınması ile araştırılabilmektedir.

4. Eski Osmanlı Türkçesi literatüründeki "olga-bolga" dili bilmesesi, Horasan Türkçesinin yardımıyla çözülebilir.

5. Nihayet, gözümüzün önünde eski, çökmüş bir edebiyat ile kültür dünyası ortaya çıkmış olmaktadır.

Ayrıca Türkçenin ve özellikle Oğuz dilleri ile lehçelerinin tarihî muhtevası, ancak Horasan Türkçesinin araştırılması sonucunda tamamen tanınabilecektir." (s. 21-22).

Daha sonra bu ağızların yer aldıkları bölgeleri enlem ve boylamları ile birlikte, derleme tarihlerini vererek toplanan malzemenin özelliklerini de gösteren yazarlar elde mevcut bulunan teyp bantlarındaki malzemeyi de ayrı ayrı

sayıp dökmüşlerdir. Kitabın ekinde bulunan güzel bir harita için ayrıca açıklamaların bulunduğu bu sayfalardan sonra kısaca, kitap içinde kullanılan transkripsiyon işaretleri tanıtılmaktadır.

Kitapta daha sonra fiil eklerinin 1'inci şahıs tekil ve çoğul durumları birer tablo biçiminde verilmiştir (37-44). "Kelime listeleri" başlığını taşıyan bölümlerde önce Farsça-Almanca (s.47-58) olarak kelimeler aktarılmıştır. Sonra malzeme derlenen yerlere göre ayrı ayrı kelime listeleri verilmiştir (s.59-452). Bu kelime listeleri arasında yer yer cümlelere, fiil çekimlerine,

zamlara göre çekimlere, örneklerin Almancaya çevirilerine de rastlıyoruz.

Dördüncü bölüm genel dizinlere ayrılmıştır. Burada da önce Farsça-Almanca dizini (s. 453-465) verildikten sonra yine sırayla derleme bölgelerinin malzemesi alfabetik olarak ve daha önce metinde geçtiği yerdeki numaraları da belirtilerek aktarılmıştır (s.466-626). Bu bölümün sonunda yeterli karşılaştırmanın yapılabilmesi için bir de Eski Türkçe dizin eklenmiştir (s. 627-656).

Kitabın son bölümünü Kuçan bölgesindeki İran ağız örnek-

leri oluşturmaktadır. Burada da kelime listesi, çekimler ve dizin bulunmaktadır (s. 657-678).

Bu konuda az çok bilgi veren yazı ve kitaplar da kısa bir "bibliyografya" içinde toplanmıştır (s. 681-685).

Türkoloji dünyasına böylesine önemli bir eseri daha kazandıran Doerfer-Hesche'yi bir kez daha kutluyor, böyle hacimli bir kitabı çok güzel bir teknikle basan ve bu seriyi ayakta tutmaya çalışan yayıncılara da ayrıca teşekkür ediyoruz.

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI

ERDEM DERGİSİ

(Aydın SAYILI Özel Sayısı)

YAKINDA ÇIKIYOR

"DIE BAUTEN VON HĀDIM SULAIMAN PASCHA"

Ahmed M. el - Masry,

Die Bauten Von Hadım Sulaiman Pascha (1468 - 1548)

Berlin 1991.

Prof. Dr. Oktay ASLANAPA

Atatürk Kültür Merkezi Üyesi

Kitap, Hadım Süleyman Paşa'nın Vakfiyelerine göre Mısır'da yaptırdığı eserleri ele almaktadır.

1967 yılında Kahire Vakıflar Nazareti'nde Hadım Süleyman Paşa'nın 540 adet yapı ve vakıf belgeleri meydana çıkarılarak daha öncekilerden ayrılması için cedid (yeni) olarak 1'den 327 sayfaya kadar numaralanıp cildlenmiştir. Bu belgeler Mısır'da Süleyman Paşa vakıflarının gelişmesini gösterip, aynı zamanda Mısır'da Osmanlı devrinin diğer vakfiyelerine de örnek olmuştur.

Sekiz bölümden ibaret olan kitapta ilk bölüm, tarihî bir bakış ve olayların sanata etkisini; ikinci bölüm, Süleyman Paşa'nın vakıf eserleri ve vakfiyeleri konusunda olup bundan sonra gelen beş bölüm ise Hadım Süleyman Paşa'nın yaptırdığı eserleri ihtiva ediyor. Bunlardan III'üncü bölümde camiler; IV'üncü bölümde medreseler; V'inci bölümde zaviyeler ve tekkeleler; VI'ncı bölümde ticarî yapılar, hanlar, kervansaraylar, çarşılar; VII'nci bölümde vakfiyelere göre bugün mevcut olmayan yapılar ele alınıyor. VIII'inci bölüm Osmanlı devrinde Mısır'da mimarî üslup ko-

nusuna ayrılmıştır. Böylece 150'nci sayfaya kadar vakıf yapıların dokümü yapıldıktan sonra 151-158'inci sayfalarda sekizinci bölüm olarak Osmanlı devrinde Mısır mimarisinin üslubu inceleniyor. Buna göre 151-152'nci sayfalarda yerli mimarî şekillerin devamı, sayfa 152-154'de Osmanlı üslubu, dikdörtgen cami (etrafı üç taraftan kubbeli revaklarla çevrili kare plân üzerine kubbeli cami) Bulak'ta Sinan Paşa Camii gibi, avlulu cami (önünde revaklı avlusu olan cami) Kahire Melike Safiye, Mehmet Ali Camileri, Sultan Ahmet Camisi örneğine göre, karışık üslupta camiler Bulak Sinan Paşa Camisi (1571) gibi, Memlûk mimarisine Osmanlı etkisi, Mısır dışında Osmanlı mimarisine Memlûk etkisi, 155-158 sayfada Osmanlı devrinde Mısır profan yapıları, evler, sebil küttab, medreseler gibi.

Bundan sonra 159-176'nci sayfalar çizimler ve plânlara, 177-222 sayfalar resimlere ayrılmıştır. Belgeler koleksiyonunun faksimileleri 223-548'nci sayfalarda, vakfiyelerin faksimileleri de 549-568'inci sayfalarda ayrıca veriliyor kitap 569-594'üncü sayfalarda 25 sayfalık Bibliyografya ile son bul-

yor. Kitap ciddi bir çalışma eseri olup, yeni keşfedilen belgeler ve vakfiyeleri ilk defa sistemli olarak yayımlayıp gün ışığına çıkarmaktadır. Zengin bir Bibliyografya ile de vukufla desteklenmiştir.

Yalnız, VIII'inci bölüm, Osmanlı devrinde Mısır mimarî üslubu (sayfa 151-158), Osmanlı mimarisi üzerine yeter ölçüde araştırma yapıp gelişmeler iyi kavranmadığından diğer bölümlerin yanında zayıf kalmıştır.

Meselâ Bulak'ta Sinan Paşa Camisi için dikdörtgen cami diyor ki aslında kare plân üzerine kubbeli klâsik bir plâni vardır.

Hadım Süleyman Paşa'nın Kahire Kalesi'nde kendi yaptırdığı (935-1528) tarihli caminin Mısır'da ilk defa Osmanlı mimarisi için çok karakteristik üç yarım kubbe ve revaklı avlusu ile ortaya çıktığı belirtilmemiştir. Bunu Anadolu üslubunda yapılmış T şeklinde cami olarak yanlış değerlendirilmiştir. Hadım Süleyman Paşa Medresesi'nin de kare biçiminde revaklı avlu etrafında kubbeli hücreler ve dershane ile klâsik Osmanlı medrese plâni gösterdiğine işaret edilmeli idi.

Hadım Süleyman Paşa, vakfiyelerinden anlaşıldığı üzere, iyi bir teşkilatçı idi; 14 Aralık 1522'den 27 Mayıs 1523'e kadar sadece altı buçuk ay valilik yapıp İstanbul'a dönen veya geri çağırılan Çoban Mustafa Paşa'dan sonra, (1524-34) arasında Mısır valisi olmuştur. Daha sonra sadrazamlığa kadar yükselmesi tecrübeli bir devlet adamı da olduğunu gösterir. Yalnız sonu iyi gelmemiştir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın huzurunda yapılan divan toplantısında Halep'te camisi, Fatih'te türbesi olan Hüsrev Paşa ile kavga edip, birbirine hançer çektiklerinden ikisi de azledilmiş, Hadım Süleyman paşa Malkara'ya sürgüne gönderilip, 1548'de orada ölmüş Husrev Paşa'da evinde kendini açıklıkla ölüme mahkum etmiştir.

Kitapta bu konu anlatılırken Te-kirdağ'ın kazası Malkara'nın Doğu Anadolu'da olduğu gibi bir yanlışlık yapılmıştır.

Türkiye dışında Osmanlı sanatı ile ilgili yayınlar sınırlı sayıda olup, bu eserlerin tam bir değerlendirilmesi yapılmamıştır. Meselâ Mısır'da Osmanlı eserleri İslâmî âbidelerin çoğunluğunu meydana getirdiği halde Mısır Osmanlı mimarisi konusunda ilmî bir eser yoktur. Mısır'da bu devir mimarisini ele alan bir kaç önemli makale; "Edmond Pauty; L'Architecture du Caire depuis la conguate ottomane" (1936), Michael Meinecke; "Die Architekture des 16. Jahrhunderstin Kairo mach der Osmanischen Eroherung" (1971).

Ülkü Bates : "A Study of Ottoman Period Architecture in

Gaire" (1979) gibi, sadece Kahire'deki Osmanlı eserlerini ele almakta, Mısır'daki diğer Osmanlı eserleri ihmal edilmektedir. Fakat son yıllarda 1991'de Berlin'de yayımlanan Ahmet M. El - Masry'nin bu konudaki kitabı; **Die Bauten Van Hadım Süleyman Pasha** çok önemli bir araştırma eseridir. Vakfiyeler ve diğer tarihî kaynaklara göre bu yapılarda çalışanların yaptığı işlerin ne olduğu ve eserlerin mahiyeti açıkça belirtilmektedir. Barkan'ın Süleymaniye İnşaat Defterleri yayınından sonra en önemli araştırma olarak karşımıza çıkmaktadır.

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ - SAYI 88
TÜRK FİKİR VE SANAT ADAMLARI DİZİSİ - Nu. 11

Dr. Baymirza Hayit'in Eserleri ve
Faaliyetleri Hakkında Bildirilen Fikirler
(Batı Avrupa, A.B.D. ve Şark)
CİLT I

Meinungen Über Die Publikationen und
Tätigkeiten
von Dr. Baymirza Hayit
(West Europa, USA und Orient)
BAND I

Yayına Hazırlayan
Doç. Dr. Ayfer KAYNAR

"ŞAHSİYETLER VE ESERLER" ÜZERİNE

Yrd. Doç. Dr. Ali ATALAY

KA.T.Ü. Giresun Eğitim Fakültesi
Öğretim Üyesi

Edebiyat Bilimi Serisi'nde Hoca'nın on eseri neşredilip sırasıyla ve yan yana rafa dizildiği zaman kitapların sırtındaki harfler "Sadık Tural" ismini göstermiş olacak. Elimizdeki eserin taşıdığı "I" harfi ve bunu takip eden "Edebiyat Bilimine Katkıları" isimli eserin taşıdığı "K" harfiyle birinci isim tamamlanmış oluyor.

Kıymetli eserleri kıymetli şahsiyetler verir. Bu yüzden onlara gerekli saygı ve ilgi gösterilmelidir. "Şahsiyetler ve Eserler" in ithafında bile kadirbilirlik hissi, ilim adamının göstermesi gereken "Bir harf öğretenin kölesi olmak" tavrıyla, bir kaç kelimede ifade edilmiştir.

Bu eserde "Sözbaşı" hariç yirmidört müstakil yazı ve bir "Dizin" bulunuyor.

Dikkati çeken bir noktaya hemen temas etmek istiyorum : Alışılmış dizin (indeks)'ler kişi veya eser adlarına tahsis edilirdi. Burada bir değişiklik var. O da "ana kavramlar" dizininin yapılmasıdır. Daha önce bir benzeri ortaya konulmamışsa -ki rastlamadık- bunu edebiyat bilimi için çok önemli bir metod yeniliği ve gelişmesi saymak gerekir.

Ana kavramlar, diğer kavramlarla birlikte, edebiyat biliminin iskeletini oluşturur. Kavramlar anlam bakımından ne kadar net olursa, edebiyat bilimi de o kadar aydınlık kazanır. "Şahsiyetler ve Eserler" de geçen "**âhenk, Arayışlar Devri Türk Edebiyatı, bedîi tefekkür, bedîi zevk, değer, edebiyat nüfusu, şâir, zihniyet**" gibi bazı ana kavramlar, kullanılış yerlerine göre taşıdıkları ince farkların tespitiyle millî kültürümüzün hem daha iyi kavranılmasına yardımcı olacak, hem onu zenginleştirecek cevherlerdir.

Şimdi, yeniden, kitabın muhtevasına ve metoduna dönebiliriz. Şahsiyetlere ve eserlere dair ilim disiplininin geçmemiş yazıların karakterinde, bazı meziyetlerin övülmesi veya yazarın hoşlanmadığı tarafların yerilmesi zaafı, her zaman görülür. Sadece reklâm mahiyetindeki bilgilendirmelerin de ilimle bir alâkası yoktur. Tahlilli, tenkitli ilmî tanıtımların ise, genel geçerliliği yüksek ve belirgin çizgileri bulunmasına rağmen, çok sağlam bir metodu kurulamamıştır. Kişinin bilgisine, bece-rikliliğine, zekâ kıvraklığına ve sayfa sınırına göre kıvamlanan bu tarz yazıların başka bilim adamlarınca

değerlendirilmesi de hemen aynı şartlara bağlı sayılır.

"Şahsiyetler ve Eserler" isimli kitapta yapılan değerlendirmelerin, hem yazarının nesli, hem sonrakilerin fikir, his ve hayâli için büyük lezzet kaynağı olabileceğini belirtmek gerekir. Buradaki yazıların büyük bir kısmı, 1976'dan beri dergilerde yayımlanmış olanlardan seçilmiş, bir kısmı da yeni hazırlanıp okuyucu karşısına çıkarılmıştır.

Kitaptaki ilk yazı "şahsiyet ve edebî şahsiyet" kavramlarını açıklamak üzere kaleme alınmış. **Tanım, izah ve araştırmacı için bazı önemli noktaların açıklaması** bulunan bu yazıda gönül isterdi ki, şahsiyetin de, türlere göre eserin de araştırma, tahlil, tenkit ve değerlendirme metodunu biraz teferruatıyla tespit edip açıklayan geniş bir yazı bu olaydı. Fakat Hoca, edebiyat biliminin çeşitli yöntemleri için bir kaç kitap vaad etmiştir. Herhalde bunlar, büyük bir açığı kapatacak seviyede önemli eserler olacaktır.

Edebiyat, insanı anlama, tanıma ilmidir dense, yanlış sayılmaz. Bu açıdan bakınca, kendindekini kendisine tanıma sevkini biteviye devretmekten usanıp usanmayacağını bilmediğimiz insan muammasının en köhne taraflarıyla bile her kişide yeni ve orijinal bir özellik taşıyıp gittiğini görürüz. Bu yenilik ve orijinallik ışıltıları bazen gündelik telâşın tozlu kabuğunu yırtan bir tomurcuk, bir fidan, bir ağaç olabiliyor. **Şahsiyetler ve Eserler**'e alınanlardan bir çoğu, Türk ilim, fikir ve san'at hayatında eserleri ve tesirleriyle devleşen ender şahsiyetlerdendir : Ziya Gökalp, Yahyâ Kemâl, Atsız, Arif Nihat Asya, Nihad Sâmi Banarlı ve benzeri gerçek şahsiyetler....

Hoca'nın bu kitapta teneffüs ettirmek istediği havanın özünü şu iki cümlede bulabiliriz : "Hem tek tek kişilerin, hem de topluluk ve toplumların, benliğini, kimliğini ve kişiliğini kuran unsurlardan biri şahsiyetler, diğeri kitaplardır. Kitaplar vesilesiyle şahsiyetleri, şahsiyetler vesilesiyle kitapları ele alarak, insanımızın ve toplumumuzun profilini çıkarabiliriz" (s.7).

Şahsiyetler ve Eserler ne bir edebiyat tarihidir, ne de içindekilerin tamamını okuyucu karşısına ilk kez çıkaran bir kitaptır. Buna rağmen tertip tarzında şah-

siyetlere ayrı, eserlere ayrı birer bölüm hâlinde yer verilip doğum ve yayım tarihlerine göre bir kronoloji takip edilseydi, belki daha iyi olurdu.

Teferruatlı olmamakla beraber, şahsiyetlerin incelenmesine dair metod (yöntem) tespitini, kitaptaki ilk yazıya yerleştirilmiş olarak görüyoruz. On maddede toplanan bu. bilgilendirme metodunun özellikle son beş maddesi, yakın zamanlarda yaşamış ve yaşamakta olan san'atçıların, hakkıyla değerlendirilmesini sağlamaya uzanan ana yollar sayılır. Sonra Hoca, "edebî şahsiyet" in önemli üç göstergesini de veriyor :

"Bir yazarın, insana, hayata ve tabiata yaklaşıftaki 'kendine has'lığı, eserlerinde gösterecek bir başarı elde etmiş olması..."

"Bir edibin, edebiyat dünyasında gerçekleştirmeyi düşündüğü ve ısrarlı olduğu temel görüşler, orijinal fikirler sahipliği..."

"Bir şâir, romancı, hikâyeci, tiyatro veya senaryo yazarının meydana getirdiği eserlerle kendinden öncekilerden ve çağdaşlarından ayrılan yönlerinin bir bütünlük oluşturacak şekilde gelişme çiz-gisi göstermesi..."

"Bu üç özellikten biri veya ikisi yahut üçü birarada olursa, bir edebî şahsiyetle karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz" (s.10-11).

Bu üç göstergenin dikkate alınmasıyla gerçekleştirilen incelemeler, san'atçılarımız arasından san'atçı şahsiyet mesabesine erişenleri, sosyal ve kültürel bünyemize olumlu katkıda bulunanları belirleyebilecektir. Buradaki birinci ve üçüncü gösterge, edebiyatta üslûpla çok yakından ilgilidir. Üslûp meselesinde ise Hoca'nın tatminkâr cevap bulamadığını gösteren bazı soruları 238'inci sayfada görüyoruz. Bir büyük ihtimalle bu soru-larda ârifâne tecâhül olsa gerektir.

Genceli Nizâmi ve Gaspıralı İsmail'in şahsiyetlerinden hareketle Türkiye'deki siyasî, sosyolojik, edebî fikir zemininin gelişme çizgileri yanında dış Türklerle bir kısım bağlarımıza dair esaslı düşünceleri de bu kitapta bulmak mümkündür.

"Şahsiyetler ve Eserler" in 223'üncü sayfasında Orhan Okay Hoca'nın, insanın üç büyük psikolojik istikameti olarak gösterdiği **"gerçek, iyilik, güzellik"** konu tasnifine, Sadık Hoca **"ibdâ"** kavramını ekliyor. Acaba buraya **"doğru"** kavramını yerleştirmek de doğru olmaz mıydı?

Zamanın şartlarına bağlı olarak, bazen öğretmen, bazen yönetici, bazen siyasetçi gibi görünebiliyorlarsa da, üniversitede araştırmacı veya öğretim üyesi olmuş akademisyenlerin aslî sıfatı ilim adamlığıdır ve onlardan ilme katkı beklenir. Her ilim adamının filozof olması gerekli görülmemesine rağmen, yaptığı işin fel-

sefesini de kurabilen ilim adamı, **bilge** seviyesine çıkabilir. Bu açıdan küçükleri tarafından övülmeye hiç ihtiyacı bulunmayan Sadık Hoca, gündelik meşgalelerden uzak kalabildiği müddetçe daha pek çok kıymetli eser verebilecek önemli bir insandır.

Edebiyat öğretmenlerimiz, araştırmacılarımız ve edebiyat meraklılarımız başta olmak üzere, okuma alışkanlığına sahip insanlarımızın, bizdeki edebî devir ve dönemlere, bazı şahsiyetlere ve eserlere dair Hoca'nın tedkik, düşünce ve değerlendirmelerini zevkle okuyup onlardan faydalanacaklarına inanırım.

"TAKVİM-İ VEKAI 'BELGELER' "

Ejder ÇELİK

Nesimi YAZICI, Takvim-i Vekai "Belgeler", G.Ü. Basın Yayın Yüksek Okulu Yayını nu. 2, Ankara - 1983, 178 s.

Atatürk Yüksek Kurumu
Basın - Yayın Uzmanı

Osmanlı toplumunu anlamak için 19'uncu yüzyıla kadar en önemli kaynaklar tarihçilerin yazdıklarıdır. Bu yüzyıldan itibaren gazeteler, gelişmeleri anlamak için vazgeçilmez kaynak niteliği kazanmışlardır.

Gazete incelemeleri, gazetenin doğup geliştiği Avrupa ülkelerinde tarihin özel bir uğraş alanını; basın tarihini ortaya çıkarmıştır. Ülkemizde gazetelerin, basın tarihini meydana getirmek yönünde incelenmesi henüz çok yenisidir. Basın-yayın tarihi konusunda bugüne değin yapılan çalışmaların yetersiz olduğu bir gerçektir. Bununla birlikte "Genel Türk Basın Tarihi" ni ortaya çıkaracak çalışmalar akademik tezler ve özel çalışmalar şeklinde devam etmektedir.

Bunların yanında iletişim fakültelerinin ders müfredatlarına Osmanlıca dersinin konulması ve öğrencilerin Türk basın tarihi alanına daha fazla sevk edilmeleri ile araştırmaların büyük hız kazanacağı açıktır. Çünkü Osmanlı alfabesi de denilen Arap harfleri ile 1928 yılına kadar yayımlanan gazete ve dergilerin çoğu halen geniş bir araştırma ve incelemeye tabi tutulmamışlardır.

Osmanlıca gazeteleri konu alan incelemelerden en önemlileri,

ilk Türk gazetesi olarak kabul edilen Takvim-i Vekai üzerine yapılanlardır. Gazete bir çok araştırma ve incelemeye konu teşkil etmiş, bu sahada günümüze kadar önemli mesafeler kaydedilmiştir. Fakat; bu çalışmaların büyük bir bölümü gazeteye ilişkin muhteva tahlillerinden ibaret olup Takvim-i Vekai'nin geçirdiği çeşitli dönemleri bazıları eksik ve hatalı olan aktarma bilgilerle göstermişlerdir.

Takvim-i Vekai üzerine yapılan çalışmalar arasında şunları sayabiliriz :

M. Türker Acaroğlu, "İlk Türk Gazetesi" Milliyet, 2.11.1981; Altan Deliorman, "İlk Türk Gazetesi" **Türk Kültürü**, C. II, s. 23 Eylül 1964, S. 6-11; O. Nuri Ergin, "İlk Gazete", **Şehremâneti Mecmuası**, sene 4, s.4, İstanbul Kanuni Sâni 1928, s. 276-280; Orhan Koloğlu, **Takvim-i Vekayi Türk Basınında 150 Yıl 1831-1981**, Ankara; Cengiz Orhonlu, "Türkçe Yayımlanan İlk Gazete 'Takvim-i Vekayi' ", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, C.I s. 6, Mart 1968, s. 35-39; Melahat Tunç, "Gazetecilik ve Bizde İlk Gazete", **Türk Kütüphaneler Derneği Bülteni**, C.VI, s. 3, 1957, s. 45-50)

Bu çalışmalardan ayrı olarak ele alınması gereken Nesimi Yazıcı'nın **Takvim-i Vekai "Belgeler"**

adlı eseri, gazetenin ne tarihini anlatmakta ne de muhteva tahliline girmektedir. Takvim-i Vekai ile ilgili Başbakanlık Arşivi'nde, Dosyalama Usulüne Göre İradeler Tasnifi, 76 numaralı dosyada yer alan bir kısım belge yayımlanmaktadır. Belgelerin tamamı 26 ayrı konuda, ekleriyle birlikte 64 adettir. Bunlar arasında 22 ayrı konuda, ekleriyle 38 belgenin tam metni verilmiştir. Önemli görülen bazı konularda değerlendirmeler yapılmıştır.

Bu belgeler Takvim-i Vekai'nin hemen bütün çıkış hazırlıklarını gösteren en önemli vesikalardır. Ayrıca yine bu belgeler Takvim-i Vekai'nin 1831'den 1908'e kadar geniş bir dönemde zaman zaman aksayan hatta duran çalışmalarının sebeplerini, bunların giderilmesi için alınan tedbirleri ve sonuçlarını açıkça göstermektedir.

Eserde, gazete üzerine daha önce yapılmış çalışmalarda yanlış ve eksik ifade edilmiş bazı hususlar düzeltilmeye ve tamamlanmaya çalışılmıştır.

Nesimi Yazıcı bu eksiklerden bahsederken; bir çok araştırmacının yararlandığı Lütfi Tarihi'ndeki; 1247/1831 tarihine kadar ancak fetvâ-yı şerife ile izin verilmiş olan kitapların Matbaa-i Âmire'de basılabildiği, Türkçe gazete neşredilmediği, Takvim-i

Vekai'nin senelik 120 kuruş abone ücreti ile çıktığı ve ismini bizzat padişahın koyduğu gibi bazı bilgilerin yanlış sayılmasa bile izaha muhtaç olduğunu belirtmektedir. Eserde belgelerin değerlendirilmesi sıra-sında bu hususa geniş olarak temas edilmiştir.

Yazıcı, Mustafa Nihat Özön'ün 1928 yılında hazırladığı bir seri makalenin ilk bölümünde yer alan "Takvim-i Vekai" incelemesinde ("Yüz Senelik Gazeteciliğimiz" başlığı altında **Ayin Tarihi Dergisi**'nde yayımlanan çalışma basın tarihimize ilgili bu genişlikte ilk çalışmadır) gazetenin diğer dillerde çıkıp çıkmadığı konusuna değinilmediğini belirtmektedir.

Yazıcı, Türk basın tarihi sahasındaki araştırmaları ile tanınan Selim Nüzhet Gerçek'in **Türk Gazeteciliği** adlı eserinde Takvim-i Vekai'nin Mukaddimesinin Esat Efendi tarafından kaleme alındığını, bir kaynağa dayanmaksızın doğru olarak belirtmesine dikkat çekmektedir.

Nesimi Yazıcı yine S.N. Gerçek'in "Fransızca Takvim-i Vekai Le Moniteur Ottoman" başlıklı makalesindeki 1831-36 arası İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği'nin kayıtlarına dayanarak Moniteur ile Takvim-i Vekai'nin (Türkçe ve Fransızca nüshaların) aynı zamanda çıktıklarının kesinleştiği hükmünün doğru olmadığını belirtmektedir. Yazıcı, eksik de olsa yegâne koleksiyonu İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan Le Moniteur Ottoman'ın ilk sayısını 5 Novembre 1831/5 Kasım 1831 tarihli olduğunu yani Türkçe nüshadan dört gün sonra çıktığını ifade etmektedir.

Kitapta buna benzer hata ve eksiklikler Takvim-i Vekai ile ilgili

birinci el kaynak olan "belgeler" incelenerek giderilmeye çalışılmıştır.

Eserin giriş bölümü Osmanlı gazeteciliği ve Takvim-i Vekai'nin çıktığı ortamın tanıtımına ayrılmıştır. I'inci bölüm belgelerin tanıtılması ve neşir esaslarına, II'nci bölüm belgelerin değerlendirilmesine, III'üncü bölüm Türk harflerine çevrilmiş belgelere ayrılmıştır.

Oldukça ayrıntılı ve aydınlatıcı bir çalışma olan **Takvim-i vekai "Belgeler"**, konuyla ilgili kaynaklara yeterince ulaşılamamasından veya kaynakların iyi incelenmemesinden doğan eksik ve hataların giderilmesi bakımından önemli bir eserdir.

Asıl ihtisas dalı İlahiyat olan Nesimi Yazıcı'nın — doktora tezi de "Osmanlı Devleti'nde Posta Teşkilatı (Tanzimat Devri)" konusundadır — basın tarihçilerinden önce böyle bir çalışmayı gerçekleştirmiş olmasını konuya özel ilgisi dışında Osmanlıca bilmesi ile açıklayabiliriz. Bir çok örnek gibi bu da Türk basın tarihi araştırmalarımızda Osmanlıca bilmenin ne kadar hayati önem taşıdığını bir defa daha ortaya koymaktadır.

Nesimi Yazıcı'ya Türk Basın Tarihi'nin yazılmasına bu önemli katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

"ESKİ TÜRKLERDE ŞEHİRCİLİK"

Eski Türklerde Şehircilik, Faruk Sümer, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1994, VII + 102 s.

M. Ali HACIGÖKMEN

Atatürk Yüksek Kurumu
Tarih Uzmanı

Türk tarihi hakkında araştırmalar yapmak, sadece ilmi değil, aynı zamanda millî bir meseledir. Çünkü, Türk milleti gibi, kendisine düşman olan milletler tarafından tarihi yazılmış ve araştırılmış bir millet daha gösterilemez.

Eseri, F. Köprülü, O. Turan, İ. Kafesoğlu, B. Ögel, A.N. Kurat, M.A. Köymen'den sonra hayatta kalan güçlü Türk tarihçilerinden F. Sümer kaleme almış. Türkler'in şehir hayatına geçişlerini anlatan bu eser, yedi ana bölümden meydana gelmektedir. Ancak, bunlardan önce; "Balık ve Kend" kelimelerinin ne anlama geldiği izah edilmektedir.

Eserin birinci bölümü Gök Türkler Devrinde Şehircilik adını taşımakta ve iki ana alt başlık altında incelenmektedir : A-Doğu Gök Türklerinde Şehircilik, B-Batı Gök Türklerinde Şehircilik. Burada Doğu Gök Türklerinde Türkler tarafından iskân edilmiş herhangi bir şehrin varlığından bahsetmek pek mümkün görünmüyor. Fakat şu nokta dikkat çekici. Deniyor ki : "Türkler belki yerleşik hayata geçmemiş olsalar bile, buna çok yaklaşmışlardı. Bu budun'un yazısı ve takvimi vardı". Daha önce yaşamış böyle bir kavim var mı? Sorusuna müellifin verdiği cevap: "Ben pek bilmiyorum". Şu nokta çok

enterasan; Vezir Tonyukuk'un "Biz Çinliler'in yüzde biri kadarız. Bir şehir grup oturursak orada düşman bizi yok eder..." sözüyle ifade ettiği gibi, Türkler yerleşik hayata geçtiklerinde, şehirde oturduklarında siyasî hakimiyetlerini kaybedeceklerine, hattâ varlıklarını koruyamayacaklarına inanıyorlardı. Müellif XIV'üncü ve XV'inci yüzyıllardan misaller vermektedir. XV'inci yüzyılda Akkoyunlu devleti kurucusu Kara Yülük Osman Bey'in, oğullarına; "Sakın oturak yaşayışa geçmeyiniz, çünkü beylik ve hâkimlik Yörüklük ve Türkmenlik hayatı geçirmekle olur" sözlerini sık sık söylediği bildirilir. Buradaki Yörüklük ve Türkmenlik sözleri ile göçebe hayat tarzı kastedilmiştir (s,19).

Batı Gök Türkler'i Doğu'ya göre bir çok şehire sahip idi. Bu bölümde 630 yılında Çin'in Kansu eyâletinden Hindistan'ı ziyaret etmek üzere yola çıkan, Çinli seyyah Huen-Çang'ın Doğu Türkistan'a geldiğinde, Batı Gök Türkleri'ne ait şehirler hakkında verdiği bilgiler üzerinde durulmaktadır. Her ne kadar Batı Gök Türkler'inde şehirler varsa da, kayda değer kültür hatıraları yoktur (s.21,22). Müellif buna: "Gerçekten hayret vericidir." demektedir. Doğu Gök Türkleri ise kuytu yerlerde ve çok sert coğrafi şartlarda yaşamalarına rağmen, yazılarını ve edebiyatlarını gelişt-

rip onlar ile anıt kabirler meydana getirmişler, şehir kurmayı dahi düşünmüşlerdir (s, 9,10,11,23).

İkinci bölümde Uygurlar'da şehircilik anlatılmaktadır. Bu bölümde şu noktalar çok önemli : 1- Türkler şehir kurup buraya yerleşmişlerdir. 2- Uygurlar'ın büyük hükümdarı, İl İtmiş Bilge Kağan Ordu-Balık şehrini kurmuştur. Müellif bunun Türk içtimâî ve kültür tarihi bakımından mühim bir hadise ve büyük bir inkılâp olarak nitelendiriyor. Hattâ Kara-Kurum şehrinin kurulmasında Ordu-Balık'ın etkisi büyüktür. 3- Türkler'in mühim bir kolun olan Uygurlar Manî dinine girmişler, bu din ilk ve son defa devlet dini olmuştur. 4 - Artık bu dönemde kurulan şehirler seyyah ve coğrafyacıların eserlerinde tespit ediliyor (Temim b. Bahr, İbn Hurdâdbih'in, Kudame, ve ibnu'l - fakih). Burada ilgi çekici bir nokta da, bu şehirler özellikle Ordu-Balık hakkında Uygurlar'ın yakın komşuları Çinliler değil, Müslüman birisi olan Temim b. Bahr ile coğrafyacı İbn Hurdâdbih'in bilgiler vermesidir. 5-982'de yazılmış Hududu'l-âlem Türk âlemindeki şehirlerin adlarını hakkında kısa bilgiler vermektedir. Bu şehirlerin adlarının doğru telâffuzlarını ve nerede bulduklarını tespit etmek hususunda bilhassa V. Minorsky gerçekten büyük gayret göstermişti. Ancak malzemelerin kıfayetsizliğinden elde edilen netice-

lerin mühim bir kısmı, kesin ve ikna edici olmamıştır (s, 41,42,43).

Karluklar'da şehircilik üçüncü bölümde anlatılmaktadır. Müellif, Karluk'lar hakkında şu dikkat çekici bilgileri vermektedir : Karluk boy ve oymaklarının başına hiç bir zaman kuvvetli bir şahsiyet gelmemiştir. Hattâ, müellif, altıncı bölümde Karluklar için : "En müsait zamanlarda bile devlet kuramamışlardır. Bu yüzden Müslümanların Türk ilkesinden birçok yerleri ellerine geçirmelerine, ve Batı Türk ülkesinde beylikler devrinin gelişmesine sebep olmuşlardır (s, 72), diye yazmaktadır. Karluklar yurtlarında rahat durmamışlar veya Uygurlar'ın hâkimiyetlerini kabul etmemişler, bu iki Türk budunu arasındaki mücadele Karluklar'ın mağlubiyetiyle sonuçlanmış, On-Ok ülkesine kaçmak zorunda kalmışlardır (s, 24,25). Karluklar'ın 754'ten, 756 yılına kadar nerede oturduklarına da müellif, Tarbagatay'ın güneyinden, Emil taraflarında bir müddet oturduklarını ve On-Ok'larla iyi geçindiklerini yazmaktadır. Kaynaklarını, Belhî, ve Ceyhanî gibi bize kadar gelmemiş, eserlerden alan, 982 yılında yazılmış Hududu'l - âlem ile, İbn Hurdadbi, El - Mukaddesî, ve İbn Havkal'ın eserlerinden Karluklar'a dair bilgiler vermektedir.

Bunlara göre : X'uncu yüzyılın birinci yarısında, Karluklar'ın Talaz (Talas)'ın doğusundan başlayıp, Talaz ve kısmen Çu vadileri arasındaki toprakları kaplıyarak, Isığ Göl'ün güney doğusundaki uç şehre kadar, şehir ve köy olmak üzere ülkeleri boyunca 15 kadar yere sahip idiler (Hudu'l - âlem'e göre. s, 58, 59, 60). Karluklar artık XI'inci yüzyılda tamamen yerleşik hayata geçmişlerdir. Karluklar

XIII'üncü yüzyılın ilk çeyreğinde, Balkaş Gölü'nün güneyinde ve bu göle dökülen Karatal'ın doğusunda Kayalık şehrinde bir Karluk Hanlığı vardı (s, 67, 68). Müellif bu bölümün sonunda şunu yazmaktadır : "Karluklar bütün boyları ile birlikte, Isığ Göl çevresi İli boyları Çu ile Talas vadilerindeki Türk yerleşik hayatının gelişmesinde mühim rol oynamışlardır".

Dördüncü ve beşinci bölümde Çiğil ve Tohsılar'da şehircilikten bahsedilmektedir. Çiğil ve Tohsılar Karluklar'ın büyük oymakları olup, XI'inci yüzyılda onlar artık Karluklar'dan ayrı müstakil topluluklar sayılmışlardır (s, 54, 69, 71). Müellif sonra, Hududu'l - âlem'den, Kaşgarlı Mahmud'tan, El-mukaddesî'den faydalanarak yerleşim yerlerinin isimlerini vermektedir.

Kara Hanlılar'da Şehircilik adı verilen altıncı bölümde, önce Kara Hanlı devletini kuran Yağmalar hakkında bilgiler verilmektedir. Buna göre : 1 - Yağma hükümdarları Uygur kağanları ailesine mensupturlar. 2- 942 yılında bir Müslüman şehri olan Balasagun, gayr-i müslim Yağmalar tarafından alınmıştır. 3 - Bu tarihten sonra da Kara Hanlılar devleti kurulmuştur. 4 - 960 yılında Kara Hanlılar ülkesinde İslâmiyet kesin şekilde kabul edildi. Böylece Batı Gök Türk ülkesinin medenî gelişmesinde mühim rol oynadılar.

Daha sonra Kaşgarlı'dan faydalanılarak Seyhun, İli ırmağı arasındaki şehirlerden bahsedilmektedir. Bu şehirlerden birçoğu Türkler tarafından kurulmuştur. XIII'üncü yüzyılda "Türk âleminde güneşli günler" sürüp gitmektedir.

Oğuzlar'da Şehircilik adı verilen yedinci bölümde : X'uncu

yüzyılın ortalarında Oğuzların Yeni Kend, Cend, ve Cuvâre (yahut Huvâre); XI'inci yüzyılda Savran (Sepren), Karaçuk, Karnak, Suğnak ve Sütkend (Sitgün); XIII'üncü yüzyılda ise Barçılığ Kend, adlı şehirlerinin varlığından bahsetmektedir. XIII'üncü yüzyılın Türk dünyası tarihinin en mutlu devirlerinden birini geçiriyor, yerleşik hayatta mühim merhaleler katediyordu. Ancak, büyük Türk Tarihçisi F. Sümer şu ifadeleri kullanıyor : "1219 yılında başlayan Moğol kasırgası bu mutlu âlemi yok etti. Öyle yıktı ve yok etti ki, Orta Asya'daki Türk ülkeleri, bir daha böyle bir hayatı yaşayamadı. Artık o yerleşik hayatın altın devri ve güneşli günleri bir daha geri gelmemek üzere kaybolup gitti".

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz : Tek taraflılığı açık bir şekilde görülen bazı Batılı ilim adamlarının gayr-ı ilmi Türklük aleyhine uydurulmuş bulunan akıl almaz iftiraları yerli ve yabancı gerçek ilim adamlarımız tarafından çürütülmüştür. İşte güçlü tarihçi F. Sümer'in kaleme aldığı bu eser de bunlardan biridir.

"TÜRK HALK MÜSİKİSİNDE ÇEŞİTLİ GÖRÜŞLER"

Ogün A. BUDAK

Türk Halk Müsikiğinde Çeşitli Görüşler, Derleyen : Salih Turhan, Kültür Bakanlığı Yayınları, Kültür Eserleri Dizisi, 1. basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, 501 s.

Atatürk Kültür Merkezi
Müzik, Sahne ve Perde Sanatları
Bilim ve Uygulama Kolu Uzmanı

Söz ve müziğiyle, bir milletin, zevkini, kültürünü, tarihini, coğrafi konumunu ve sosyo-ekonomik yapısını en belirgin ve en canlı biçimde yansıtan gerçek, bütün dünyada, folklorun ve halk sanatlarının bir kolu olan halk müziğidir.

Türk folkloru ve halk müziği ise, ozanlar, daha sonra da âşıklar tarafından tarihin akışı ve anonimlik özelliği içinde ad konmadan bestelenen (yakılan) türkü, deyiş, halk dili, halk edebiyatı, giyim, el işi, halk inanışları, halk hekimliği, seyirlik oyunlar, gelenekler, görenekler, kır hayatı ve kır hayatı töresinin yarattığı çeşitli oyunlardan meydana gelmektedir. Halk kültürümüzün bu özelliği de folklorumuzu bilimsel bütünlükte bilmemizi gerekli kılmaktadır. Bir başka sebep ise, Türk halkının daha yakından tanınmasına imkân ve kolaylık sağlamasıdır.

İşte bu eser, bu amaca hizmet eden bir nitelik taşımaktadır. Türk halk biliminin veya Türk halk kültürünün önemli bir kolu olan halk müziğimizle ilgili, kendi alanlarında ihtisas sahibi, akademisyen, sanatçı ve araştırmacıların farklı düşüncelerinin yazılı ürünlerini içeren kitap, Salih Turhan tarafından bu yazı metinlerinin bir

araya getirilip, derlenmesi sonucu hazırlanmıştır.

Farklı düşünce ve araştırmaların belirli başlıklar altında bir araya getirilmesi sonucu, metotlaşmaya zemin oluşturması için hazırlanan kitap, kimi yazıları ya da başlıkları ile doğrudan doğruya Türk halk müziğini ilgilendirmiyor olsa bile, bugüne kadar müzik sanatında yaşanan olumsuzlukları, çelişkileri, problemleri ve kaosları ele almakta ve alternatif çözüm önerileri üretmektedir. Eserin hazırlanmasında Türk halk müziğinin tartışmalı konuları esas alınmıştır.

Kitapta yer alan makaleler, şu genel başlıklar altında sunulmaktadır : ANALİZ VE MÜZİK, ATATÜRK VE MÜZİK, ÇOKSESİLİK VE MÜZİK, DERLEME VE MÜZİK, DİL EDEBİYAT VE MÜZİK, KÜLTÜR VE MÜZİK, SES SİSTEMİ, SOSYAL YAPI VE MÜZİK, TARİH VE MÜZİK, TEORİK BİLGİLER VE MÜZİK.

Kitap, İÇİNDEKİLER (s. VII) ve ÖNSÖZ (s.XIII)'den sonra, Onur Akdoğru'nun "Türk Müziği Devlet Konservatuvarlarında Eğitim Sistemi ve Analizi" adlı makalesiyle başlamaktadır (s. 1-13). Veysel Arseven'in "Türk Halk Müziğinin Ezgisel Yapısı" (s. 15-28) adlı makalesi, Prof. Ayhan Zeren'in "Türk

Müziğinde Kullanılan Kural Dışı Sesler Hakkında" (s. 29-38) adlı makalesi, Prof. Ayhan Zeren'in "Aralık Birimleri Hakkında" (s. 39-54) adlı makalesi, Süleyman Şenel'in "Türk Halk Müsikiğinde 'Uzun Hava' Tanımları ve Bu Tanımlar Etrafında Ortaya Çıkan Problemler" (s. 55-81) adlı makalesiyle ANALİZ VE MÜZİK genel başlığı altında sunulan makaleler sona ermektedir.

ATATÜRK VE MÜZİK genel başlığı altında yer alan makale ise, Nail Tan'ın "Atatürk ve Türk Halk Müziği" (s. 82-90) konulu makalesidir.

ÇOKSESİLİK VE MÜZİK genel başlığı altında yer alan makaleler: Yrd. Doç. Dr. Ruhi Ayançgil'in "Geleneksel Müzik Türlerinde Çoksesli Çalışmalar" (s. 91-94), Ertuğrul Bayraktar'ın "Geleneksel Müziklerimiz ve Çokseslilik Çalışmaları" (s. 95-97), Dr. Yıldırım Erdener'in "Çoksesli Müzikle Endüstrileşme Arasındaki İlişkiler" (s. 98-104), Dr. Yıldırım Erdener'in "Halk Türküleri Koro İçin Çoksesli Hale Getirilmeli midir?" (s. 105-138). Bu makalenin 115'inci sayfadaki son paragrafında Dr. Yıldırım Erdener : "1947 yılında Bela Bartok, müzik folkloru hakkında konferanslar vermek ve derlenen malzemenin örgütlenmesinde yardımcı olmak ü-

zere Halkevi tara-fından Ankara'ya davet edilmişti." demektir. Oysa Bela Bartok, "1936" yılında Ankara Halkevi'nin çağrısı üzerine Türkiye'ye gelmiş, Adana yakınlarında dolaşarak 90 Türk melodisini notaya almış ve 3 de konferans vermiştir (bilgi için bkz. **Meydan Larousse Ansiklopedisi**, Bela Bartok maddesi, C. 2 s. 171, 1981). Bartok, Eylül 1945'de New York'ta yaşamını yitirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nı tâkip eden ilk ayların kargaşalığı içinde ölüm haberi hiç yankı yapmamış, kargaşalık biraz yatıştıktan sonra bu önemli kaybın farkına varılmıştır. Bu genel başlık, Murat Karabulut'un "Geleneksel Türk Halk Müziğinde Polifoninin Varlığı" (s. 139-147) adlı makaleyle sona ermektedir.

DERLEME VE MÜZİK genel başlığı altında yer alan makaleler : Türker Eroğlu'nun "TRT ve Türk Halk Müziği Derlemeleri" (s. 148-149), Dr. Edip Günay'ın "Alan Araştırmalarında Kaynak Kişilere Emik Yaklaşım" (s. 150-153), Muammer Sun'un "Folklor Sorunları" (s. 154-162), Halil Atılğan'ın "Halk Müziğimizde Anonimlik ve Beste Meselesi" (s. 163-173).

DİL, EDEBİYAT VE MÜZİK genel başlığı altında yer alan makaleler : Nejat Birdoğan'ın "Halk Ezgilerimizdeki Söz Sakatlıkları" (s. 174-191), Doç. Suna Çevik'in "Müzikte Söz Ögesinin Önemi, Müziğin Dile, Dilin Müziğe Etkileri" (s. 192-196), Doç. Dr. M. Öcal Oğuz'un "Âşık Makamları Üzerine Bir Deneme" (s. 197-206), Mehmet A. Özbek'in "Türk Halk Müziğinde 'Ayak' Tâbirinin Yanlış Kullanılması Üzerine" (s. 207-216), Prof. Dr. Saim Sakaoglu'nun "Ozan, Âşık, Saz Şairi ve Halk Şairi Kavramları Üzerine" (s. 217-221), Nüzhet Şen-

bay'ın "Diksiyon Sanatının Önemi" (s.222-226), Nida Tüfekçi'nin "Âşıklarda Müzik" (s. 227-243).

KÜLTÜR VE MÜZİK genel başlığı altında yer alan makaleler :

Ercüment Berker'in "Toplumun Müzik Düzeyini Yükseltmede Müzik Kurumları, Besteciler ve İcracı Sanatçılara Düşen Sorumluluklar" (s. 244-256), Yaşar Doruk'un "Türkiye'de Müzik Konusunda Yapılan Yanlışlıklar ve Bunun Çağdaş Türk Müziğine Yansımaları" (s. 257-266), Yaşar Doruk'un "Türkiye'nin Tanıtımında Müziğin Yeri" (s. 267-272). Dr. Yıldırım Erdener'in "Kültür ve Müzik" (s. 273-276), Türker Eroğlu'nun "Arabesk Müzik, Özgün Müzik, Çağdaş Halk Müziği ve Türkiye'de Sanatın Ucuzluğu" (s. 277-279), Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in "Halk Müziği Araştırmaları ve Türk Kültür Tarihi" (s. 280-284), Muammer Sun'un "Türk Toplumunun Müzik Sorunlarının Çözümünde Temel Görüş Ne Olmalıdır?" (s. 285-292).

SES SİSTEMİ genel başlığı altında yer alan makaleler : Prof. Dr. Ayhan Songar'ın "Türk Müziği ile Batı Müziğinin Ses Sisteminin 'İnformatif Değer' Bakımından Karşılaştırılması" (s. 293-300), Doç. Dr. Yalçın Tura'nın "Türk Halk Musikisinde Makam Hususiyetleri ve Bunların Dayandığı Ses Sistemi" (s. 301-307), Doç. Dr. Yalçın Tura'nın "Horasan Tanburu'nun Perdeleri ve Türk Musikisi Ses Sistemi" (s. 308-312), Doç. Dr. Yalçın Tura'nın "Bağlamalardaki Perde Bağlarının Nisbetleri ve Bunlardan Doğan Ses Sistemi" (s. 313-322), Doç. Dr. Yalçın Tura'nın "Müzikte Standardizasyon" (s. 323-328).

SOSYAL YAPI VE MÜZİK genel başlığı altında yer alan makaleler : Mustafa Hoşsu'nun "Plâk, Kaset, Video Gibi Müzik Mal-

zemelerinin Üretim ve Dağıtımındaki Hükümsüzlük" (s. 329-332), Doç. Dr. Şenel Ünal'ının "Müzik-Toplum Etkileşimi" (s. 344-347), Bayram Bilge Toker'in "Joyce Okurken Arabesk Dinlemek" (s. 348-351), Necdet Varol'un "Müzik-Toplum Etkileşimi" (s. 352-361).

TARİH VE MÜZİK genel başlığı altında yer alan makaleler : Mansur Kaymak'ın "Türkiye'de Nota Basım, Yayım ve Arşivleme Çalışmalarına Toplu Bakış" (s. 362-370), Güner Özkan'ın "Tarihî Türk Musikisi Enstrümanları" (s. 371-377), Çinuçen Tanrıkorur'un "Türk Halk Musikisi ve Klâsik Türk Musikisi" (s. 379-389).

TEORİK BİLGİLER VE MÜZİK genel başlığı altında yer alan makaleler : Cafer Açın'ın "Halk Çalgılarımızda Kullanılan Ağaçların Önemi" (s. 390-396), Cafer Açın'ın "Standart Bağlama Ailesi ve Bağlama Düzenlerinin Bağlamaya Yapmış Olduğu Etkiler" (s. 397-408), Sadi Yaver Ataman'ın "Türk Halk Çalgılarına Ait Ayrıntılı Bilgiler ve Bağlama Geleneği" (s. 409-432), Halil Atılğan'ın "Geleneksel Müzik Türlerimizin Nota Yazım Tekniği ve İcrasında Uluslararası Kuralların Yanlış Kullanışının Yarattığı Sorunlar" (s. 433-436), Doç. Dr. Şenel Ünal'ının "Bir Halk Ezgisinde Prozodi İncelemesi" (s. 436-457), Mehmet A. Özbek'in "Türkiye'de Çalgı Eğitiminde Metod İhtiyacı ve Bağlama Metodu" (s. 458-462), Refik Ünal'ın "Türk Halk Musikimizde Bağlama Düzenleri" (s. 463-484), Yalçın Yüreğil'in "60 Yıllık Bir Perspektif İçinde Türkiye'de Müzik Terminolojisi Sorunu" (s. 485-490).

En sonda verilen bir BİBLİYOGRAFYA ile tamamlanan kitap, baştan sona iyi bir yapılanmayı sergiliyor olmasına rağmen, tashihinde gözden kaçan -ki basımdan da kaynaklanıyor olabilir-

aksaklıklarıyla, okuyucuya kimi yerde sürpriz, küçük oyunlar yapmaktadır.

Değişen şartlar içinde halk, kültür değerlerini koruyamamak ve yaşatamamak gibi bir problemle karşı karşıya kalabilmektedir. Bu durumda da folklor ürünleri değişmeleri zorlamasıyla unutulabilenekte ya da yozlaşabilmektedir.

Yüzyıllar boyunca toplumuz tarafından üretilen gelenekli müzik eserleri, günümüze kadar gelmişlerdir ki birçok yeni kompozisyonlara kaynaklık edecek unsurlar, bu kültürel değerlerimizde saklı bulunmaktadır.

Derleyici bu kitabında, kısmen de olsa amaca ve ihtiyaca cevap verebilecek nitelikte bir derleme çalışması sunmaktadır. Umut ediyoruz ki bu eser daha nice yeni çalışmalara zemin oluştursun.

TÜRK DİLİ

Dil ve Edebiyat Dergisi

Bilge ERCİLASUN	Suat ENGÜLLÜ
Alimcan İNAYET	Mustafa ÖNER
Yusuf MARDİN	A. Turan OFLAZOĞLU
Naile HACIYEVA	Mehmet ÇINARLI
Nevzat ÖZKAN	Yıldırım TARIKÂHYA
İlhan GEÇER	Emel KEFELİ
Hamza ZÜLFİKAR	Vedat KÖKEN
Ayten COŞKUNOĞLU BEAR	Hayal ZÜLFİKAR

Sayı : 514 - Ekim 1994

"AKABI HİKAYESİ"

Vartan Paşa, Akabi Hikayesi (İlk Türkçe Roman),
Hazırlayan; A. Tietze Eren. Yayıncılık, İstanbul 1991, 152 s.

Muallâ Murat NUHOĞLU

A Tietze'nin, ilk Türk romanı olarak tahlil edip tanıttığı bu romanı, biz de Tietze'nin üslûbuyla takdim etmeye çalışacağız : Tietze, önsözde kıymetli hocamız Prof. Dr. Sadık Tural'ın Edebiyat Tarihinin, aslı devirlerini yeniden sınıflandırırken haklı olarak 19'uncu Yüzyıl sonrasında başlayan fikrî ve edebî faaliyete rast gelen kısmını "Yenileşme Devri Türk Edebiyatı" veya "Ara-yışlar Devri Türk Edebiyatı" olarak adlandırmasını, adeta, destekler gibi giriş yapmıştır.

19'uncu asırda birçok Avrupa romanı Türkçe'ye tercüme edildikten sonra, Türk Edebiyatında roman ve yanı sıra tiyatro eserleri ile adeta yeni türler doğmuştur. İşte Tietze, "roman" türünün öncülerinden Sami Paşazâde Sezai, Nabizâde Nâzım, Uşakizâde Halid'in tevellüdlerinin 1860 senelerine tekabül ettiğini, bu incelediği eserin ise, onlar daha doğmadan Namık Kemal'in onbir, Rezaizade Ekrem'in dört yaşında iken 1851 senesinde İstanbul'da Mühendisöğlü Matbaasının'da basılan Agabi veya Akabi romanının "İlk Türkçe Roman" olduğunu belirtir. **Akabi Hikayesi**'nin müellifi Hovsep Vartanian İstanbul'da 28 Mart 1813'de doğmuş ve İstanbul'da 1879 da ölmüş bir Osmanlı Ermenisidir. Viyana'da tahsil görmüş, 1837'de tercüman olarak Bahriye Nezâretine alınmış, 25 yıllık hizmetten sonra paşa rütbesine yükselmiş

Vartan Paşa olarak tanınmıştır. Eser Karning Steipaniyan tarafından Ermenice'ye tercüme edilmiş, 1953 senesinde Yervan'da basılmıştır.

Tietze, eserin dilini, müellifin Osmanlı Ermenilerine hitaben Ermeni harfleri ile Türkçe yazmasının sebeplerini ve kendisinin de eseri olduğu gibi orijinalitesini koruyarak transkribe etmesinin maksadını açıkladıktan sonra konuyu ele alır.

Hikâyenin muhteviyatını, bir ön, bir de arka plân olmak üzere ikiye ayıran müsteşrik, ön plânda Romeo ve Juliyet temasına benzettiği klâsik aşk hikâyesini tespit eder. Konuyu işlerken "Tanzimat devrinin, kültür değişiminin, asrileşmenin esaslı meselesini" ortaya koyduğunu görürüz.

Arka plânda ise, İstanbul'da yaşayan Ermeniler için yazılan bu eserde, Katolik ve Ortodoks meseleleri söz konusudur. Protestanlardan hiç bahsedilmez. Fakat, hem müellif hem de eseri detaylı bir şekilde tanıtan müsteşrik, iç dünyalarında asla anlaşılamayan Katolik ve Ortodoks Ermenilerin ahlakî zaaflarının ehemmiyetle üzerinde durmuştur. Eser edebiyat tarihimiz açısından ilk Türk romanı olmasının yanı sıra, siyasî tarihimiz açısından da ehemmiyet arz eder. Osmanlı döneminden bu yana Türklerin arasında sosyal üstünlüklere sahip azınlık olarak

yaşamalarına rağmen kendi geçimsizliklerini görmeyip Türklere asırlar boyu ihanet edip savaş açmış, her fırsatta mezalimler gerçekleştirmiş üste çıkmak için de gene kendileri feryat figan etmiş militan zihniyetli Ermenilerin iç yüzünü de açığa çıkarır.

Romanda 140 sene öncesi İstanbul'unun sosyo-kültürel hayatını teferruatlı bir şekilde görebiliyoruz. Tasvirlerle dolu olan eserde, tasvirler zaman zaman manzara çizmekten daha ziyade ileri sürülen fikrî ve edebî mesajı şerh eder gibidir.

Müsteşrik, müellif ve eser hakkındaki bu genel açıklamalardan sonra eserdeki tarihî olayların kronolojisini verir. Daha sonra çok ince teferruatla imlâ hususîyetleri, dil özelliklerini ses bilim bakımından ünlüler, ünsüzler, morfolojik, sentaks ve leksik özelliklerinin üzerinde durur.

Tietze'nin kitabı tanıtımı 21'inci sayfada bitmiştir. Asıl eserin Ermeni harfleriyle yazılmış kapagından örnekle başlayan, çevresindeki insanların, Katolik-Ortodoks çatışmasının kurbanı olan iki âşığın ölümü ile son bulan malûm bir aşk hikâyesini konu almış olan **Akabi Hikâyesi** 143'üncü sayfada son bulur. Kitabın sonunda lügatçe, şahıs isimleri, yer isimleri, Avrupa'ya açılış ile dile giren kelimeler ve Ermeni lügatçesi vardır.

Türkoloji ilmine ait bir hayli

eseri olan ünlü araştırmacı Avusturyalı Türkolog Andreas Tietze'nin bu çalışmasına güvenmemek mümkün değildir. Edebiyat tarihimizde küçük bir nokta da olsa faydası olabilecek her araştırmanın, her eserin ehemmiyeti büyüktür. Bu sebepten ilk Türkçe roman olarak yıllar sonra karşımıza çıkan bu eserin tanıtılması lüzumlu gördük. Ancak Ermeni

harfleriyle yazılmış olduğunu ve her ferdin Ermeni harflerini bilmeyeceğini düşününce, "ilk Türkçe roman" ifadesinin Türk Edebiyatı Tarihi bakımından dikkatle kullanılması gerektiğini söylemekten kendimizi alamayacağız. Bu konudaki asıl tercihi Arayışlar Devri Türk Edebiyatı sahasının teorisiyle, tarihiyle ilgilenenlerin alacağı tabiidir.

**ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIğI**

**ERDEM
DERGİSİ**

(Ahmet Yesevî Özel Sayısı)

YAKINDA ÇIKIYOR

OSMANLI ETÜDLERİNİN ÜMİT VAADEDEN YENİ BİR ORGANI:

"ANATOLIA MODERNA" (YENİ ANADOLU)

Anatolia Moderna, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nün süreli yayını I-II-III. sayılar 1991 - 1992 :

I. Sayı : XXXIII No Yayın 335 solud.

Prof. Dr. İlber ORTAYLI

A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi
Öğretim Üyesi

Istanbul'daki Fransız Araştırmaları Enstitüsü eskiden çıkardığı **Anatolia**'nın yerine Osmanlı tarihini kapsayan; arşiv malzemesi, epigrafik ve nümizmatik malzemeyi temel edinen araştırmaları kapsayan bir süreli yayın çıkarmaya başladı. Peşinen söylemek gerekir ki bu yayın; Osmanlı tetkiklerine bir katkıdır. Bir kere Fransızlar ve diğer ulusların Osmanistlerinin katkılarıyla, pek ele alınmayan sahalardaki araştırmaları yayımlamaya başlamıştır.

Burada bazı makaleleri zikretmek; bazılarını özellikle mezartaşları üzerine olanları incelemek istiyorum. Çünkü Enstitü son bir kaç yıldır nekroloji üzerindeki tetkikleri dikkatle yürütmektedir. Esasen Fransız Enstitüsü bu çalışmalarını organize eden bir kuruluştur. **Anatolia Moderna**'nın I'inci sayısında; Neşet Çağatay'ın "Anadolu'da Ahilik, Ahi Evren" makalesi var. Bu konudaki çalışmaların bir icmalidir. İkinci makale Nezih Aykut'un "Anadolu Selçuklu Sultanı Siyavuş 'Cimri' ve Serhan Tayşi'nin "Merkez Efendi" üzerine makaleleri yer alıyor. Frédéric Hitzel "1793-

1795 yıllarında İstanbul'da bulunan bir ihtilâlcı Jakoben grup üyesi Etienne-Fe'lix Hénin'in yazışmaları ve faaliyeti" üzerinde bir makale yazmış. Bernard Lewis'in ünlü "The Impact of French Revolution and Turkey", makalesinden beri meşgul olunmayan bir konu bu... Bu sayıda Orhan Koloğlu'nun ünlü **Blacque** ailesi (Blak Bey) yazdıkları bir katkı sayılmalı. İhtilal ve Osmanlı İmparatorluğu böyle monografilerle anlaşılır. Blak Bey ve ailesi Osmanlı tarihi için önemli bir konudur. Güzel Sanatlar Akademisi (Mimar Sinan Üniv.)'nin bir sempozyumunda ilgi ile dinlediğimiz Ethem Eldem'in "Osman Hamdi Bey'in Bağdat'ta Mithat Paşa maiyetinde iken yazdığı mektuplar"ı derleyip incelediği tebliğini bu sayıda yazılı olarak görüyoruz. 19'uncu yüzyılı ve Mithat Paşa biyografisini (kuşkusuz Osman Hamdi'ninkini de) aydınlatacak bir belgesel çalışmadır.

Derginin **Dossier** denen kısmında tamamen belgesel ve topografik saha tetkiklerine ait etüdlere yer alıyor; 1533-1535 İran Seferi üzerine bir etüd; Bacqué-

Grammont, Uzun Süleyman Paşa'nın 11 adet namesini neşrediyor. Bunlar doğu Ekrad Beyleri ve merkezî hükümet ilişkisini aydınlatacak belgelerdir. Üzerinde diplomatika yönünden incelemeyi, bu alandaki derlemenin neşri zamanına bırakıyoruz; saha için önemli bir başlangıçtır. İran harplerinin bir diğer safhası İbrahim Paşa'nın arz raporları, aynı yılların başka bir resmini çiziyor; Merhum Tayyib Gökbilgin hoca'nın makalesinden söz ediyoruz: "Rapports d'Ibrahim Paşa sur sa campagne: D'Anatolie orientale et d'Azerbaïdjan" başlıklı Alain Borie, Pierre Pinon, Stephane Yerasimos'un Tokat'ın konut mimarisi ve kentsel kalıpları üzerine kaleme aldıkları tarihî topografi ve fizik doku araştırması da bu sayının değerini artırmaktadır.

Anatolia Moderna II XXXIV 1991 yılı, sayı "Derviches et Cimetières Ottomans" başlığını taşımaktadır. 254 s.

Jean Louis Bacqué-Grammont ve Nicolos Vatin'in Çatalca civarı Karmenköy'deki mezarlıkta Türk mezartaşlarını (Stelae Turcicae IV) ele almışlar 1651-1927

yılları arasındaki 57 taşın tetkik ve sınıflandırılması yapılmıştır. Burada dikkati çeken eyaletlerdeki yeniçerilerin az rastlanırlar mezartaşlarıdır. Edhem Eldem, Nicolas Vatin, Thierry Zarcone ve P. Dumont, Beatrice Saint Laurent grubu ise Merdivenköy Bektaşî Tekkesi'ni ele almış. Merdivenköy de Şahkulu Sultan Tekkesi İstanbul'un Anadolu yakasındaki en ünlü Bektaşî tekkesi idi ve esasen bugün de fonksiyonunu ve mensublarını değiştirmiş olarak yaşıyor. Makale üzerinde teferruatla durmamız mümkün değil. Ancak bu etüd Bektaşî mezarları, bunlardaki ifade, deyim, epigramlar üzerinde önemli bilgiler getirmektedir. Üstelik burada jeneolojik bir çalışma da yapılmış. Thierry Zarcone'nin bu sayıda iki makalesi daha var. İstanbul'daki Türkistanlı Hindli Dervişler: Emir Buharî tekkesi ve Özbekler tekkesi. Muhammed Buharî üzerinde ve Nakşibendilere dair bilgiler veriyor.

Ayrıca Üsküdar'daki Afganlılar tekkesini ele alıyor : Bu makale Türkçeye çevrilip, basılacak kadar önemli bilgi, tarihî topografik, biyografik malzeme ihtiva ediyor.

Thierry Zarcone'nin müteakib makalesi II'nci Meşrutiyet devrinin ünlü şeyhülislâmı Musa Kâzım Efendi üzerine... Zarcone; Bektaşî, Nakşibendi, Farmason, İttihad Terakki azası diyor. Bu modernist şeyhülislâmımız tabu sayılan risale ve mütefekkirleri yeniden ele almasıyla da tanınır. Zarcone II'nci Mahmud devrinde Bektaşî tekkelerinin ve Hacı Bektaş'ta Pir evinin kayyumu tayin edilen Nakşibendilerin, bu olaydan sonra Bektaşîlerle ister istemez temasa girdiğini ve dolayısıyla bir takiyye yoluyla Nakşibendiliğe paralel giden bir Bektaşîlikten söz etmiyor; dolayısıyla Musa Kâzım Efendinin ta-

rikatte bu iki yolu benimsemesi bir tezat değil; ama, bu makalede konuya etraflı ve derli toplu bir değinme var, nadir Türk ve Fars kaynakları ele alınmış. Zarcone ve Nedret İşli'nin XIX'uncu yüzyıl sonu İstanbul'da Derviş tekkelerinin nüfusu, diye çevireceğimiz makaleleri Bandırmalızade Ahmed Munib Üsküdarî'nin **Mecmua-i Tekâyası**'na dayanıyor. Buna rağmen Serhan Tayşi ve Klaus Kreiser'in bu konuda daha evvel yazdıklarına değinmeyen bir, Amerika'nın yeniden keşfi havası var. Tek özellik Mecmua'nın tıkbibasım... Aleksandr Popovic'in Osmanlı sonrası Balkanlarda tarikatlar üzerine bir kısa yazısı ve Nathalie Clayer'in Arnavut Bektaşî dergisi üzerinde tanıtımı bu sa-yının diğer kayda değer yazıları.... Bektaşîlik son 45 yılda Arnavutluk dışında nasıl bir nitelik değiştirdi, bu çok önemli bir soru.

Anatolia Moderna III.
1992-277 s.

Bu sayıda Stelae Turcicae VI başlığıyla nekroloji araştırması Sinop mezarlığıyla devam ediyor. Sinop mezartaşları Osmanlı taşrasındaki mezarlıklar içinde en ilginçlerinden biridir. (öbürü muhtemelen Girid Kandıya) Bu mezarlıklar Edirne, Bursa gibi metropellerin dışındaki yerleşmelerin en zengin örneklerini gösteriyor.

İlk makale Matei Cazacu'nun ünlü Romen Ortaçağ uzmanı ve orientalisti **Aurel Decei**'yi ve onun trajik hayatını tasvir eden bir takdim yazısı... Ardından Aurel Decei'nin "Kanuni Süleyman'ın Hizmetinde Aloisio Gritti" başlıklı Türk ve Avrupa kaynaklarına dayalı bir etüdü var. Decei, Romanya'nın son mütebahhir tarihçilerindendi. Cristina Feneşan ve J.L. Bacqué-

Grammont'un Aloisio Gritti üzerinde Osmanlı vesikalarına dayanan diğer bir etüdü de bunu takip ediyor.

Derginin ana tetkiki; Sinop mezartaşlarıdır. Bacqué-Grammont ve Nicolos Vatin burada yaptıkları bazı jeneolojik tespitlerle 18-19'uncu yüzyıl Sinop'unun içtimâi yapısı üzerinde temel bilgiler getiriyor. Tabii mezar kitabalarının dil üslûp yönünden bir tasnifi de yapılmış. Bu etüd Sinop tarihi için başlıbaşına bir katkı sayılmalıdır. Anatolia Moderna grubu Osmanlı dönemi mezartaşları üzerinde (daha evvelki araştırmaları da zikretmeliyiz) sistematik bir araştırma başlatmıştır.

Bu sayıda Friedrich Hitzel ve Abderrahim Ben Hedda'nın Başbakanlık Arşivindeki Name-i Humayun'a dayanarak Fransız-Osmanlı ilişkileri üzerindeki belgesel envanteri'de yer alıyor. Faruk Bilici'nin "1787-1792 Osmanlı Rus savaşı sırasında Karadeniz ticareti" üzerine kaleme aldığı belgesel etüd, dönemin iktisadî tarihi için önemli bir çalışmadır.

Fransız Anadolu etüdlerinin nekroloji tetkikleri şayan-ı takdir ve şükrandır. Ancak bu araştırmaların bugünkü Türkiye sınırları dışında, Türk araştırmacıların muhtelif nedenlerle uzanamadığı Balkan ülkeleri (Yunanistan) ve Suriye gibi Ortadoğu ülkelerinde de yapılması ve araştırma serileriyle birleştirilmesi tavsiye olunur.

"İLKİYAZ"

İlkyaz Edebiyat Dergisi, Sayı 21, Mart 1994,
sayfa 32

Sevim KARABELA

Öğretmen

Türkiye'nin yayın ortamında pek çok dergi yayın hayatına girerken pek çoğu da hayata veda ediyor. Bu yayın hayatı plânında bir engel. Ekonomik paketlerin birbirini izlediği Türkiye'nin hayat şartları düşünülürse okur açısından bütün dergilerin takibi imkânsız. Bizim uğraşımız okurun her dergiden bir parça haberdar edilmesi. Objektif bir gözle dergileri kuşbakışı bir tarayış.

Ankara'da yayımlanan aylık edebiyat dergisi **İlkyaz**, yeni yayın döneminde dolu dolu sayılar çıkarmaya devam ediyor ve edebiyat dünyasındaki yerini koruyor.

Şimdi **İlkyaz** sayfalarında yer alıp da edebiyat tarihçilerinin dikkatine sunacağımız yazılardan bahsedelim: İlgili ile takip edilen Prof. Dr. Sadık Kemal Tural'ın sohbetler dizisi ve Doç. Dr. Alemdar Yalçın'ın aynı başlıkla yayımladığı bir bütün oluşturan deneme üslûbundaki yazıları.

Prof. Dr. Sadık Kemal Tural Yeni Türk Edebiyatı mütehassısı olmasına rağmen sahası ile yetinmeyen edebiyata alt araştırma alanlarının kavramlarına açıklık ve netlik kazandırmaya çalışan bir edebiyat bilimcisi. Mart ve Nisan 1994'de peşpeşe yayımlanan genel olarak Halk Edebiyatı sahasındaki kavramları açmaya çalışan bu sohbet dizisi tekrar tekrar okunmaya değer nitelikte, "Halk Edebiyatı, Âşık Edebiyatı üzerine-I" başlıklı mülakatta edebiyat bilimi

kavramından yola çıkarak çeşitli sınıflandırmalar ve sınırlandırmalardan sonra "Aşk ve "Âşık" kelimeleri kavram boyutu açısından değerlendirerek "âşık" ve "ozan"ı da ayırarak kendine has orjinal üslûbuyla orijinal tariflere ulaşıyor. Halk edebiyatına ait kavramları sorgulayarak yeni tarifler yeni boyutlar kazandırıyor kelimelere. Ben hepsi orijinal olan tariflerden söyleyişi orijinal olanları seçtim. Bir edebiyat bilimcisi olarak öncelikle edebiyat bilimci ne demek onu tarif ediyor :

"Edebiyat bilimcisi ulaştığı hükümlerini, edebiyat eserlerine dayandırmak zorunda olan bir özel kültür tarihçisidir. Bir özel kültür tarihçisidir diyorum; sanat tarihçisinden, müzik tarihçisinden, sosyal tarihçiden farklı bir iş yaptığını belirtmek istediğimden..."

Hoca bu sohbette yenilikçi ve arayışlara yönelen üslûbu ve tavrıyla edebiyat devirleri hakkındaki sınıflandırmasını söz konusu ediyor. Alışkanlığın benimsettiği bugüne kadar kabul edilegelmiş eski tasnifi yıkan arayışa yönelerek "İslâm öncesi, sonrası ve Batı tesirindeki Türk Edebiyatı" gibi kabataslak bir tasnifin yerine :

Kırlık ve Destanlık Devri Edebiyatı

Klâsik Devir Edebiyatı

Arayışlar Devri Türk Edebiyatı

gibi bir sınıflandırmayı teklif ediyor.

Daha sonra tekrar Halk Edebiyatı sahasına yönelen Tural, bu tür edebiyatın muhatabı olan tabakaya da "Mahalli Görünümlü Zevkler Tabakası" diyor.

Aşkın çeşitlerini de kendine has nefis üslûbuyla anlatıyor. Bazı cümleleri çıkarmak istedim; ancak mümkün olmadı. Hem bilim adamı titizliği, hem de sanatçı üslubu hakim bu cümlelerde:

"İki insan arasında teşekkül eden, umumiyetle birini suje, diğeri obje yapan, fakat zamanla objenin hangisi olduğunu ortadan kaldıran aşka, beşerî aşk denir; bunun doğru ve çerçevesi sağlam bir tarife kavuşturmak sanıldığı kadar kolay değildir. Aşkın yaşı olduğunu söyleyenler, belirli bir yaşa ulaşmamış insanların, aşk adına söylediklerinin alelade duygulardan öte geçmediği fikrinde haklıdır. Aşk on iki yaşından sonraki insanların dilinde adeta pelesenktir. Ancak, aşkı tanımak, aşkı yaşamakla; aşkı yaşamak ise, bu kelimeye, bu kavrama, bu duruma bütün dünyasını teslim etmekle mümkün olur. Aşk, paylaşılmak istenen obje ile suje arasındaki bir çelişkiler, engeller dünyasında, bu iki varlık arasından birinin çektiği çilelerin özel adıdır... Bu objeyi beş duyuyla tanıyan, adlandırılabilen obje olmaktan çıkıp bir kavram hâline getirince, bu sefer de hoşun, yahut hoşluğun, güzelliğin yahut güzelin, yahut ulvînin peşinde bir insanın çektiği çile oluyor; bu da aşk oluyor. Ni-

hayet en son aşk türü, insanın kendini yaratanla kendisi arasındaki büyük seveda, büyük aşk, Allah aşkı."

Nihayet "Aşk" ın tarifine ulaşıyor :

"Aşk, âşığın gözünde kıymetlendirilmiş bir objenin, objeye ulaşmakla ulaşmamak arasındaki büyük çilenin ve nihayet paylaşma yolundaki büyük fedakârlığın adıdır."

Sanırım bu tarifler Halk Edebiyatı sahasına kazandırılan en entellektüel tarifler olsa gerek.

Âşığı aşkla sınırlandıran Hoca, ozana aşk noktasında farklılaşan bir anlam veriyor :

"Ozan, milletin meselelerini dile getirmeye, millete millî benlik verilmesini sağlamaya çalışan bir insan. Ozan, bir ferdî mesele gibi görünen aşka da nazmında yer veren adeta bir kanaviçe unsuru bir parlama, parlatma, cilalama unsuru gibi yaklaşan adam."

İl'inci konuşmada Hoca, İslâma giren ve uyum sağlayamama trajedisini yaşayan şehîrli olmayan Türk'ün Tekke Edebiyatı'nı teşekkül ettirdiğini söylüyor. Tekke Edebiyatı kavramını, edebiyat hayatının bütününe görme, bilme, tanıma şartıyla kabulleniyor. Edebiyat hâdiselerini, terimlerini, kavramlarını tıbbî terimler ve kavramlarla açıklama alışkanlığı burada da göze çarpıyor.

"Yeteri kadar dahiliyecî varsa, ya da dahiliyecinin üzerinde yeteri kadar kardiyolog varsa, kardiyoloğun üzerinde yeteri kadar çocuk kardiyoloğu olması da lâzımdır; büyük kalp hastalıkları ihtisası yapan yeterli değilken, çocuk

kalp hastalıkları uzmanı...!?"

Derginin diğer önemli yazı dizisi Doç. Dr. Alemdar Yalçın'ın "Edebiyatın Özü İnsanı Tanımdır" başlığı altında kendi arasında bir bütün oluşturan yazılar. Coğrafya, insan ve tarih ilişkisine kendine has üslûbuyla farklı bir boyut getiriyor.

"İnsanını tanımayan edebiyat evrensel olamaz" görüşünden hareketle bütün edebiyatçıları üzerinde yaşadığımız toprakların geçmişine doğru bir yolculuğa davet ediyor. Kendi insanını tanımaya yönelen bir yolculuktur bu.

"Şimdi biz yaşıyoruz bu topraklarda... Bizden önce yaşayanların bıraktıkları izleri geziyoruz... Bu insanları çağ çağ arıyoruz. Her biri ayrı bir dünyanın insanı olan bu toplulukların düştüğü tehlikeli tuzığa aldirmeden geziyoruz... Hayranlıklarımızın arkasında küçük birer ayrıntı gibi gördüğümüz şey, bu binaları yapan insanlar... Onların sevinçleri ve acıları... Aynı topraklarda yaşıyoruz. Bu topraklar bu insanların kaderi olmuş... Bizim de kaderimiz mi olacak?... Bu medeniyetler bataklığında insanımızın sonsuza kadar yaşaması için neler yapmalıyız?"

İnsanımızı bekleyen en büyük tehlikelerden biri beynimizin bir tarafında yatan ve bizi daima zevklere, eğlencelere çeken düşüncelerle yaşadığımız toprakların karnımızı uyuşturan büyüdür. İşte sanatçıya düşen görev onu görmek, sihirli kavalla köyümüze gelen bu tehlikeye karşı insanımızı uyarmaktır. Eğer böyle olmazsa edebiyatımız da, edebiyatçımız da, unutulup gidecektir. Tıpkı Aspendos'un duvarlarında yankılanan

seslerin uçup gittiği ve sadece zamana karşı direnen yıkık taşların kaldığı gibi...."

Yard.Doç.Dr. Mehmet Önal, "Hasan Ali Yücel'in Hayatı ve İlk Yazıları" üzerine bir makale yazdı. Bilim adamı objektifliği ve endişesi ile kaleme alınmış ciddi bir çalışması.

Süleyman Çobanoğlu, A. Vahap Akbaş, Gülfidan Yılmaz, Hüseyin Yurdabak, Şinasi Özdenoğlu, Süleyman Özbek, Dilara Ağaoğlu'nun şiirleri var Nisan 1994 **İlkyaz**'ında. Sefa Yüce, Tarık Buğra'yı yazdı. A. Tufan Şentürk geçmiş zaman içinde Osman Atilla'yı, Efnan Dervişoğlu ise Ziya Osman Saba'nın diliyle ve üslûbuyla yani Ziya'ca Ziya'yı anlatıyor bizlere.

"VAKIFLAR DERGİSİ I"

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıflar Dergisi, Sayı XXIII, Yayına Hazırlayan İbrahim ATEŞ, Ankara - 1994. 354 s.

Şebnem ERCEBECİ

Atatürk Kültür Merkezi
Türk Sanatı Bilim ve Uygulama
Kolu Uzmanı

Sanat tarihçileri, tarihçiler, mimarlar, restoratörler ve diğer araştırmacılar tarafından ilgi ile izlenen, millî kültürümüze ışık tutan **Vakıflar Dergisi**'nin bu sayısı 19 makaleden oluşmaktadır. Bunlar;

Prof. Dr. Refet YİNANÇ, "Sivas Abideleri ve Vakıfları (2)", (s. 5-18), 3 adet belge. Sivas yakınlarında Kızılırmak üzerinde Selçuklu dönemine tarihlenen Kesik köprü, Eğri köprü, Boğaz köprü vakfiye kayıtlarına bağlı kalınarak tanıtılmıştır. Vakfiyelerin orijinalleriyle birlikte tercümelerinin de verilmesi, dönemi tanıtması açısından önem taşımaktadır.

S. SEVİM, "Candaroğulları Sülalesinden Kaya Bey'in Balıkesir'deki Camisi ve Vakıfları" (s. 19-24), 2 adet belge. Bu makalede, Candaroğulları Beyliği hakkında kısaca bir bilgi verildikten sonra, Kaya Bey'e ait olan cami ve vakıflar eldeki belgeler ışığında tanıtılmıştır.

Adnan GÜRBÜZ, "Elvan Çelebi Zaviyesinin Vakıfları", (s. 25-30). Baba İlyas Horasanî'nin soyundan gelen Elvan Çelebi'nin şahsiyeti ve zaviyesi hakkında daha önceleri kayda değer araştırmalar yapıldığı belirtilerek, bu makalede zaviyenin daha çok XVI'nci yüzyıldaki durumunun ve vakıflarının tanıtılacağı vurgulanmıştır.

Dr. Sadi BAYRAM, "Amasya-Taşova Alparslan Beldesi Seyyid Nureddin Alparslan Er-Rufai'nin 655 H./1257 M. tarihli Arapça Vakfiyesi Tercümesi ile 996 H/

1588 M. tarihli Seyyid Fettah Veli Silsilenamesi" (s. 31-74), 31 Resim. Anadolu Selçuklu dönemine ait vakfiyeler kısıtlıdır. Bu makaleye göre, Seyyid Nureddin Alparslan Beldesi'nde 1257'de zaviye ve vakıf yaptırmıştır. Bu yapının vakfiyesi ile silsilenamesi devrin ilim dili olan Arapça'dır. Yazara göre, belgelerin aslı araştırmalar sonucu elde edilerek Alparslan Müzesi'ne hediye edilmiştir. Fotokopisi 1991 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne teslim edilmiş. Böylece, Selçuklu dönemine ait bir vakfiye gün ışığına çıkarılmıştır. Rufai Tarikatı'nın Anadolu'da yayıldığını göstermesi, devrin önemli kişilerinin ve yerlerinin isimlerini belirtmesi açısından önem taşıyan bu vakfiye ve silsilename S. Bayram tarafından titizlikle incelenerek yorumlanmış ve araştırmacıların dikkatine sunulmuştur.

Yrd. Doç. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Konya Mevlâna Dergâhı ve Türbe Hamamına Dair iki Mevlî Vakfiyesi". 3 resim, 3 plân, 7 belge. Evkaf-ı Celâliye diye bilinen Mevlâna Dergâhı vakıflarının sayısı Osmanlı Devleti döneminde diğer tarikatlarınkine göre daha fazla ve zengindi. Âbid Çelebi ve Veled Bey'e ait olan vakfiyelerde geçen yer ve yapı adlarının belirtilmesi konu ile ilgili çalışanları memnun edecek boyuttadır. Vakfiyelerde geçen yer adlarından Konya ve çevresine XV'inci yüzyılın başlarında Türk ve İslâm ahalinin geniş çapta hâkim durumda olduğu anlaşılmaktadır. Her iki vakfiye de vakfedildikleri yılların Konya ve çevresi ile Mevlâna Dergâhı

ve Mevlî Tarikatı hakkında önemli bilgileri içermektedir.

Dr. Zeki ATÇEKEN, "Sultan Alâeddin Sarayı ve Konya Köşkü Hakkında" (s. 103-112), 1 belge, 3 çizim. Şer'iyye sicil defter kayıtları, tarih araştırmaları için en orijinal ve zengin bilgileri içeren kaynaklardır. Yazarın doktora çalışması sırasında Selçuklu eserleriyle ilgili olarak bu defterlerde bulunduğu bazı tımarat kayıtları, bugün yok olmuş ve sadece isimleri kalmış olan eserlerin sanat özelliklerini aydınlatmada faydalı olmaktadır. İşte bunlardan biri de Konya Alâeddin Sarayı hakkında tespit edilen kayıtlardır. Bu bilgiler sarayın eski şekli hakkında bilgi vererek, karanlıkta kalan bir çok konuyu ortaya çıkarmaktadır. Bu makale günümüze gelmeyen Sultan Alâeddin'in sarayı hakkında sağlam veriler ve belgeler sunması açısından önem taşımaktadır.

Prof. Dr. H. Örcün BARIŞTA, "Eğirdir Dünder Bey Medresesi ve Ajur Tekniği ile Yapılmış Taş İşçiliği Üzerine" (s.113-122), 22 resim. Bu makalede Eğirdir Dünder Bey Medresesi'nin tarihi ve kitabesi hakkında bilgi verildikten sonra pencere kafeslerinin taş işçiliği ve bezeme özellikleri tanıtılmıştır.

Hüdavendigâr AKMAYDALI, "Mihraplı ve Minberli Namazgâhlarımız" (s. 123-126), 31 resim, 11 çizim. İnsanın sosyal yaşantısı gereği mescidlerden uzak yerlerde yolculuklarında, dinlenme ve mesire yerlerinde gönül rahatlığı içinde ibadetlerini yapabilmeleri için namazgâhlar inşa edilmiştir. Os-

manlıların Türk mimarî kültürüne kazandırdığı mimarî ve sanat değeri olan Gelibolu, Bursa, Konya, Sivrihisar, Diyarbakır ve Safranbolu'daki namazgâhlar tarihî ve mimarî özellikleriyle tanıtılmıştır. Namazgâhların titizlikle yapılmış olan çizimlerinin ve fotoğraflarının verilmesi de önemlidir.

Doç. Dr. Haşim KARPUZ, "Trabzon'da Yok Olan Bazı Türk Devri Yapıları" (s. 145-148), 28 resim, 3 çizim.-, hanlar, hamamlar, çeşmeler, evler, "tarihî kimliğini korumak için Trabzon'umuza sahip çıkmalıyız" şeklinde vurgulanarak tanıtılmaktadır.

İbrahim ATEŞ, "Vakıf Eserlerin Onarım ve Restorasyonu İle İlgili Vakfiye Şartlarına Genel Bir Bakış" (s. 162-173), 3 adet belge. Onarım ve restorasyonla ilgili şartları ihtiva eden vakfiye bölümlerinden bazı örneklerin verildiği bu makalenin devrin konuya gösterdiği ilgiyi sergilemesi, açısından araştırmacıların dikkatini çekeceği düşüncesindeyiz. Türk-İslâm vakıflarının temelinde yer alan önemli ilkelere biri de ebedilik ilkesidir. Bu ilkeyi vakıfların kuruluş senedi ve yasal dayanağı olan vakfiyelerin hepsinde görmek mümkündür. Vakfiyelerde önem ve öncelikle yer alan ortak şartların başında tamir ve termim (onarım ve restorasyon) şartı gelmektedir. Öyle ki her vakfiyede onarım şartı bulunmaktadır. Özellikle bu belgelerin gözler önüne serilmesi, tanıtılmasının şimdiye kadar yapılmış ve yapılacak olan çalışmalara destek olacağı kanısındayız.

M. Asım YEDİYILDIZ, "Şer'iye Sicillerine Göre Bursa'nın Sosyo-ekonomik Yapısı (1656-1658)" (s. 177-228), 4 harita. Şehir tarihi üzerinde çalışmalar gittikçe büyük bir önem taşımaktadır. Bursa'nın fizikî yapısı, kaleleri, mahalleleri, yapıları, sosyal ve iktisadî hayatı teker teker ele alınarak incelenmiştir. 1656-1658 yılları arasında

Bursa'nın sosyo-ekonomik tarihi hakkında şer'iye sicillerine dayanılarak yapılan bu araştırma bu belgelerin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZ, "Tahrir Defterlerine Göre Vezir-köprü Yöresinde Mâlikâne-Divânî Sistemi" (s. 229-241). Bir yerin gelirinin iki ayrı hisse, yani divânî (devlet veya temsilcileri) ve mâlikâne mülk sahipleri ve vakıflar arasında paylaşılması şeklinde ortaya çıkan bu uygulama tahrir defterlerine dayanılarak belirlenmektedir. Gelirlerin dağılımının tablolar hâlinde verilmesi araştırmalara kolaylık sağlayacaktır.

Kâmil ŞAHİN, "Deniz Hamamları" (s. 244-254), 4 resim, 3 çizim, XIX'uncu yüzyılda denize girmek isteyen erkek ve kadınlar için üstü ve etrafı ağaç kerestelerle tamamen örtülü deniz hamamlarının ele alındığı bu makale ilgi çekicidir. 1847 yılından itibaren yapılmaya başlanmış bu yapıların plân ve mimarî özellikleri, bulunduğu bölgeler ve idaresi tanıtılmış, 1924 yılından sonra da deniz hamamları geleneğinin tarihe karıştığı vurgulanmıştır.

Doç. Dr. Ali AKTAN, "Ta'lik Yazı ve İbrahim Edhem'in 'Ruhut Ta'lik'i" (s. 255-281). Hat sanatı ile ilgilenen araştırmacıların dikkatini çekeceğini düşündüğümüz bu makalede Ta'lik yazı çeşitleri hakkında bilgi verilerek, İbrahim Edhem'in "Ruhut Ta'lik'i" tanıtılmıştır.

Doç. Dr. Bekir DENİZ, "Bir Vakıf Eser Olarak Cami, Mescid, Zaviye, Şifahane Gibi Dinî ve Sosyal Yapılarda Bulunan Halı, Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar ve Bunların Günümüzdeki Durumu", (s.283-296), 17 resim. Halı konusundaki değerli çalışmalarıyla tanıdığımız B. Deniz'in bu makalesinde vakfedilen halılar ortaya çıkarılarak tanıtılmıştır. Selçuklular ve Osmanlılar döneminde dinî ve sosyal yapılara halı, kilim ve düz dokuma yaygılar vakfedildiğini o dönemlere ait vakfiyeler, şer'iye sicilleri, tahrir defterlerinden öğrenildiği satılmadığı ve değiştirile-

mediği için günümüze ulaşabildiği belirtilmiştir. Ayrıca bu halıların hem hırsızlık yoluyla hem de tarihî değeri farkına varılmadığından yenisi ile değiştirilmesi sonucu yok olduğu vurgulanmıştır. Yazar, "Böylece bir değer ortadan kaldırılmakta, kültür yok edilmektedir" diyerek konunun önemine dikkat çekmiştir.

Dr. Nazif ÖZTÜRK, "Batılılaşma Döneminde Vakıfların Çözülmesine Yol Açan Uygulamalar" (s. 297-309), 5 adet belge. Osmanlı dönemindeki batılılaşma hareketleriyle vakıf sistemindeki çözümler ve aksaklıklar belgelerle vurgulanmıştır.

Doç. Dr. Hüseyin MEMİŞOĞLU, "Bulgaristan'da Türk Kültür ve Sanat Eserleri" (s. 311-319). XV'inci yüzyıldan XIX'uncu yüzyılın sonlarına doğru Türklerin hakim olduğu Bulgaristan topraklarındaki zengin kültür mirası olan sanat eserleri tanıtılmıştır.

Sadi BAYRAM, "Türk Hat, Yazı, Resim, Cilt, Tezhip ve Minyatür Sanatı ile İlgili Seçilmiş Bibliyografya" (s. 321-342). Bibliyografya çalışmaları araştırmacıların çalışmalarına yön verici niteliktedir. S. Bayram'ın bu yayını da hat, yazı-resim, cilt, tezhip ve minyatür sanatı ile ilgili gelmiş geçmiş makale, kitap ve tebliğlere yer verdiği için önemlidir. Gerek tarih sınırlamasının, gerekse hangi kütüphane vb. araştırmaları sonucu bu bilgilerin elde edildiğinin vurgulanarak yazının başında belirtilmesinin araştırmacılara daha bir kolaylık sağlayacağı düşüncesindeyiz.

Sıtkı ÇEBİ, "Ordu Yöresi Tarihi Bibliyografyası" (s. 343-352). Üç ayrı bölüm halinde hazırlanan, birinci bölümünün yayımlandığı bu çalışmada Ordu iline ait kitaplar, dergiler ve broşürlerin künyeleri verilerek bazı yayınlar hakkında da kısa açıklamalar yapılmıştır.

"VAKIFLAR DERGİSİ II"

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıflar Dergisi, Sayı XXIV, Yayına Hazırlayan İbrahim ATEŞ, Ankara - 1994. 352 s.

Sevay OKAY

Atatürk Kültür Merkezi
Türk Sanatı Bilim ve Uygulama
Kolu Uzmanı

Millî kültür ve bütünlüğümüzün gelecek nesillere aktarılmasında bir köprü vazifesi gören, vakıf, âbide ve eski eserlerimizin korunması, restore edilerek yaşatılması doğrultusunda çeşitli kurum ve kuruluşlar oluşturulmuştur. Vakıflar Genel Müdürlüğü bu amaçla yurt çapında gerçekleştirdiği koruma, restorasyon ve arazi çalışmalarını yayınlar yoluyla da destekleyerek Türk kültürünün yaşatılması ve geleceğe aktarılmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Bu yayınlardan biri olan **Vakıflar Dergisi** de önemli araştırma ve çalışmalarını kültürümüze ışık tutmaktadır. Derginin XXIV'üncü sayısında 15 yazarımızın Türk kültürüne ilişkin değerli makaleleri yer almaktadır. Bu çalışmalar kısaca şu şekildedir :

Dr.İbrahim ATEŞ, "Mescid-i Nebevî'nin Yapıldığı Günden Bu Yana Geçirdiği Genişletme Girişimleri" adlı çalışmasında, İslâm sanatının ilk cami tipini oluşturması bakımından önemli olan Mescid-i Nebevî hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Yazar caminin nasıl ve ne zaman yapıldığı konusuna değinerek, yapım özellikleri ve plânı üzerinde durmuştur. Yapının bugüne kadar geçirdiği değişikliklere gelince; öncelikle Hz. Muhammed dönemindeki genişletme çalışmaları aktarılmış, daha sonra ilki ikinci Halife Ömer zamanında başlayan ve sonucusu bugünkü Suudi Arabistan Kralı Fahd bin

Abdülaziz tarafından gerçekleştirilen genişletme ve onarımlara ilişkin bilgi verilmiştir. Yapının özellikle Osmanlılar döneminde uğradığı değişiklikler için yazar, 14 belge tespit etmiş ve bunları ayrı ayrıntılarıyla sunmuştur. Yazının son bölümünde Mescid-i Nebevî'nin tefrişi ve aydınlatma düzeni yine çeşitli belgeler ışığında verilmiştir. Metnin sonunda, adı geçen Osmanlıca belgelerin dışında, Mescid-i Nebevî'de yapılan genişletmeleri gösteren 2 plân ve 6 resim yer almaktadır.

Yapının ilk durumundan, bugüne kadar geçirdiği evreleri ayrıntılarıyla ve belgeler ışığında titizlikle sunan yazar, kuşkusuz konuyla ilgilenenler için önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

Sadi BAYRAM bu sayıya, "Silsile-nâminleler ve İrlanda-Dublin, Chester Beatty Library'de Bulunan 1598 Tarihli Zübdetü't Tevârih" adlı çalışmasıyla katılmıştır. Özellikle 16'ncı yüzyıl'da Osmanlılarda, devrin önemli idarecilerine, kendilerinden önceki tarihi yazıp verme ve onların bunlardan ders alması geleneği iyice yerleşmiştir. Bu amaçla yazılan eserler Zübdetü't-Tevârih, Subhatu'l-Ahbar veya Silsilenâme adıyla anılmaktadır. Yazar, söz konusu minyatür portreli eserlerin, Bağdat, İstanbul, Edirne, Kazvin ve Konya ekolleri ve atölyeleri olduğuna değinerek, bunlardan İrlanda'nın Dublin ken-

tinde Chester Beatty Kütüphanesi'nde bulunan Bağdat ekolüne ait bir Zübdetü't-Tevârih'in tanıtımına geçmiştir. İsfahan'lı hattat Ebu Talib'e ait olup üç kısımdan oluşan bu minyatürlü yazma M. 1598/H. 1006 tarihidir. Yazar bu üç kısmı ayrıntılarıyla ele almıştır. Ayrıca makalesinin sonunda 56 sayfa minyatürlü yazma şeklinde, orijinaline uygun olarak eserin kendisi yer almaktadır. Bu yazma, minyatürlerdeki canlı ifadelendirme ve figürlerin biçimlenişi ile Türk resim tarihi açısından oldukça dikkat çekicidir.

Doç. Dr. Hasan YÜKSEL, "Kafkas Göçmen Vakıfları" adlı makalesinde, Osmanlıların dağılma döneminde Kafkaslar'da Ruslara bırakmak zorunda kaldığı topraklardan Anadolu'ya göçen grupların, yerleştikleri çeşitli yerlerde yaptırmış oldukları vakıflar üzerinde durmuştur. Yazar, bu eserlerin tesis tarihleri, kurucularının kimlikleri, iskân edildikleri bölgeler ve yerleşim birimleri, vakfettikleri mal ve mülk ile tesis ettikleri vakıfların amacı ve hizmet alanlarına ilişkin kısa bilgiler vermiştir. Makale, 1864-1866 yılları arasında Ankara çevresine yerleştirilen Çerkez muhacirlerine tevzi edilen araziler, Kafkas göçmenlerinin yerleşim alanları, araştırmanın yürütüldüğü vakfiyeler, göçmenlerin Anadolu'da tesis etmiş oldukları vakıfların genel özelliklerini gösteren çizelgeler ile bu vakıfların illere göre dağılı-

mını gösteren bir ha-ritayla son bulmaktadır.

Dr. Ali ÖNGÜL, "Tarih-i Câmî-i Nuruosmânî" adlı çalışmasında selâtin camilerinin en büyüklerinden İstanbul Cağaloğlu'ndaki Nuruosmânîye Külliyesi'ni ayrıntılarıyla ele almıştır. Cami, medrese, imâret, kütüphane, türbe, muvakkit odası, sebil, çeşme ile etrafındaki dükkânlar ve handan oluşan yapının inşası 1730-1754'de Sultan I'inci Mahmud tarafından başlatılmıştır. Ancak yapıyı kardeşi Sultan III'üncü Osman tamamlatarak, kendi adına izâfeten Nuruosmânî adını vermiştir. Yazar bu bilgilere değindikten sonra yapının, "Rokoko" üslubuyla Türk mimarî tarzının karışımı olan "Barok" üslubunda inşa edildiğini vurgulayarak, yapım özellikleri, kullanılan malzeme ve süslemelerine ilişkin bilgi vermiştir. Bunun ardından, Sultan III'üncü Osman'ın Târih-i Câmî'i Şerif-i Nuruosmânî'ye ait Osmanlıca vakfiyeye yer verilmiştir. Makale, konuyla ilgili kısa bir bibliyografya ve yapının bir plânıyla sona ermektedir. Geç dönem Osmanlı camileri içinde önemli bir yeri olan Nuruosmânîye Camisi'ne ilişkin bu makalede, özellikle yapıyı inşa ettiren III'üncü Osman'ın ilgili vakfiyesi ayrıntılı bilgiler içermektedir. Bu açıdan, yapının gelişim çizgisi ve Osmanlı mimarisindeki yerinin anlaşılmasına ışık tutacaktır.

Yard. Doç. Dr. İnci KUYULU makalesinde, İzmir'in Ödemiş ilçesinde yer alan "Bademli Kılıczade Mehmet Ağa Camii'ni ele almıştır. Ne zaman ve kimin tarafından inşa ettirildiği bilinmeyen yapının kitabesinden 1226-1811'de Kılıczade Mehmet Ağa tarafından bü-yütüldüğü anlaşılmıştır. Yazar bu kitabeyi ve ona ilişkin bilgileri ayrıntılarıyla sunmuştur. Daha

sonra yapının plânı, örtü sistemi, malzemesi ve dış süslemeleri anlatılmıştır. Özellikle bu dış süslemeler üzerinde önemle durulmuştur. Ahşap, boya ve alçının kullanıldığı bu süslemeler, natürmortlu panoları ve manzara tasvirleriyle Batılılaşma dönemi Türk resim sanatının geç Osmanlı'daki öncül örnekleri olarak dikkat çekmektedir. Yazar çalışmasını 15 resim ve 1 plân küçük bir de bibliyografya ile tamamlamıştır.

Deniz AYDA, "XIX'uncü Yüzyıl Çanakkale Seramiklerinden Ördek Başlı Testiler" adlı kısa makalesinde, seramik tarihine ilişkin çok kısa bir bilginin ardından halk sanatı ürünü olan Çanakkale seramiklerini resimli örnekleriyle tek tek tanıtmıştır. Ankara Etnografya Müzesi'nde yer alan bu eserler, Anadolu insanının yaratıcı gücünü ifade eden halk sanatı örnekleri olarak önem taşımaktadır.

Yıldırım ÖZBEK "Son Dönem Osmanlı Medreselerine Bir Örnek : Şıhlı Hamidiye Medresesi" adlı çalışmasında, Kayseri'nin Develi İlçesine bağlı Şıhlı kasabasında yer alan Hamidiye Medresesi'ni kısaca tanıtmıştır. Kasabanın çok kısa bir tarihçesi ardından medresenin yapım özellikleri, kitabesi (H. 1309/M. 1891), kullanılan malzeme ve plânı üzerinde durulmuştur. 1988 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restorasyonu yapılan medrese II'nci Abdülhamid döneminin zor eğitimin taşraya yayılması çabasına bir örnek teşkil etmektedir. Makalenin sonunda 13 resim, 3 plân ve iki kesit ile kısa bir bibliyografya yer almaktadır.

Erol YURDAKUL çalışmasında, "Amasya-Yolpınar (Hakala-Kağla-Kağala) Köyünde bulunan İslâmî Yapılar"ı tanıtmıştır. Amas-

ya tarihi içerisinde Hakala köyünün ve buradaki yapıların geçmişine ilişkin kısa bir bilginin ardından bu eserler yapıldıkları tarih sırasına göre ele alınmıştır. Bu yapılardan ilki es Seyyid Necmeddin Yahya er-Rufai Türbesi (H.771/M.1369-70)'dir. Daha sonra klâsik Osmanlı medreselerine bir geçiş niteliği yansıtan Kasım Bey Medresesi ile köyün tek hamamı (15'inci yy'dan) tanıtılmıştır. Makale 21 resim, 11 çizim (plân ve kesit) ile son bulmaktadır.

Dr. Saim SAVAŞ, "Tokat'ta Hoca Sümbül Zaviyesi" adlı çalışmasında öncelikle yapının H. 691/M.1292 tarihli kitabesi ve bânisi üzerinde durmaktadır. Hoca Sümbül'ün kimliği üzerine ayrıntılı açıklamalar içeren bu kısmın sonunda yazarın vardığı yargı; Hoca Sümbül'ün 1292'den önce, Pervâne Muînüddin'in kızı ve Selçuklu Sultanı II'nci Mesud'un hanımının sarayında hadım edilmiş bir köle olduğu ve zamanla azat edildiği ve sarayın da desteği ile bu zaviyeyi yaptırdığıdır. Daha sonra zaviyenin yapım özellikleri ve adına kurulan vakıfların tanıtımı ile zaviyedeki vakıf görevlilerine ilişkin bilgi verilmiştir. Yazar makalesinin sonuna, 1 resim ile Hoca Sümbül Vakfiyesi'nin Osmanlıca metinlerinden örnekler eklemiştir.

Yıldırım ÖZBEK bu sayıya yer alan ikinci çalışmasında "Şeyh Hacı İbrahim Tekke veya Manzumesi" hakkında bilgi vermektedir. Kayseri'nin Develi ilçesine bağlı Havadan köyündeki Şeyh Hacı İbrahim Tekkesi olarak bilinen yapı topluluğunu (Aşhane, Türbe, Mescid ve diğer Türbe) ele almıştır. Kısaca köyün tarihçesine değinen yazar daha sonra, yapının plân ve malzeme özellikleri, iç ve dış süslemelerine ilişkin ayrıntılı

bilgi vermiştir. Makale 17 resim ve 3 plân ile tamamlanmıştır.

Yard. Doç. Dr. Ali BAŞ, "İnay Köyü Manzumesi" adlı yazısında, Uşak'ın Ulubey ilçesine bağlı İnay köyündeki bir grup esere yer vermiştir. Toplulukta cami, çeşme, kervansaray ve köprü gibi yapılar yer almaktadır. Bu eserlerin tek tek tanıtıldığı çalışma, henüz özellikle köylerimizde gün ışığına çıkarılmayı bekleyen pek çok eserin varlığına dikkat çekmesi bakımından önem taşımaktadır. Yazar makalesini 5 plân, 2 kesit, 15 de resim ile tamamlamıştır.

Dr. Fatih MÜDERRİSOĞLU, "Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen" adlı çalışmasında, Hatay'a bağlı Belen ilçesini, Türk kültür ve sanatı açısından ele almıştır. Öncelikle Belen'in coğrafi konum özelliklerine değinilerek, tarihî gelişimi içerisinde, eski dönemlerin ticaret güzergâhları arasındaki önemi vurgulanmıştır. Daha sonra Belen'in ve aynı adla bilinen Belen Külliyesi'nin tarihî belgelere ve yayınlara dayanarak çeşitli devirlerde geçirdiği evreleri anlatılmıştır. Makalenin sonunda, konuyla ilgili uzun bir bibliyografya, 27 resim, çeşitli haritalar ve yapılara ait 6 plân yer almaktadır.

Doç. Dr. Nusret ÇAM, "İslâm'ın Sanata ve Mimariye Bakışı" adlı çalışmasında, son zamanların güncel konularından birine değinmektedir. Son günlerin İslâm, Sanat ve Tasvir Yasağı gibi tartışmalı kavramlarına ışık tutacak nitelikteki bu çalışmada yazar konuya önce, "Sanat'tan neyin anlaşılması gerekir" sorusuyla giriş yapmaktadır. Sanat ve güzellik kavramları, inşanda sanat ve güzellik duygusunun doğuştan var oluşu gibi konulara ilişkin düşüncelerini

açıklayan yazar daha sonra, Kur'an ve Hadislerin ışığı altında güzellik duygusunun anlaşılabilmesini, Kur'an'da "İnsan" kavramının ele alınış biçiminden hareketle açıklamaya çalışmıştır. İslâmın insanî arzulara ve kabiliyetlere bakış açısını da, İslâm dininin sanatla uğraşmayı yasaklamak değil, birtakım kurallar içinde icra edilmesi gerekliliği olarak açıklamıştır. Yazar daha sonra Hadis ve Ayetlerin ışığında ayrıntılı olarak tasvir sorununu ele almıştır. Bu bilgiler sonucunda tasvir yasağının puta tapma anlayışıyla bütünleştiğinde vuku bulduğuna dikkat çekerek, Hadis ve Ayetlerin iyice anlaşılıp yorumlanması ve özellikle iyi niyetin gerekliliği üzerinde durmuştur. Makale kısa bir bibliyografya ile son bulmaktadır.

Dr. Mehmet İBRAHİM, "Eski Yugoslavya Sınırları Dahilinde Tarikat Hareketlerinin Tarih İçindeki Gelişimi ve Önemi" adlı çalışmasının giriş bölümünde eski Yugoslavya'daki tarikatların tarihçesi ve buradaki tarikat hareketleri ile İslâmın yayılmasını ele almıştır. Daha sonra Eski Yugoslavya'da Osmanlı döneminde tarikatların faaliyetlerini ele alarak, onların dinî, sosyal, eğitim, kültür ve sanat alanlarındaki çalışmalarını ayrıntılarıyla incelemiştir. Ardından burada mevcut tarikatlar ve tekkeler ele alınarak, bu teşkilatların organizasyon şekilleri anlatılmıştır. Makale 13 resim ve 1 plân ile son bulmaktadır.

Derginin bu sayısında yer alan son makale, Doç. Dr. Hüseyin Memişoğlu'nun "Bulgaristan Müslümanlarının Dinî Teşkilatlarını ve Kurumlarını Düzenleyen Nizam-nâme" adlı çalışmasıdır. Sayın Memişoğlu, Bulgaristan Müslümanları ile onlara ait müftülük ve vakıf

heyetlerinin görevlerini tespit eden nizam-nâmelerin tarihî evrelerinin anlatıldığı bir çalışma sunmaktadır. Bulgar hükümetiyle Osmanlı hükümetinin 1895 yılından beri karşılıklı yürüttükleri antlaşmalar sonucunda oluşturulan, 26 Haziran 1919 tarihli, 189 maddelik "Bulgar Çarlığı Dahilinde Müslüman Müessesat-ı Diniye, İdare ve Teşkilâtı Nizam-nâmesi" ayrıntılı bir biçimde ele alınmış, metnin sonunda da Bulgarca ve Osmanlıcası yer almıştır.

TERİM SORUNLARI VE "İLETİŞİM SÖZLÜĞÜ" (*)

Mesut ÇETİNTAŞ

Atatürk Yüksek Kurumu
Basın Yayın Uzmanı

İletişim, insanların söz konusu olduğu mekân ve zamanlarda "olmazsa olmaz" bir unsur olarak üzerinde uzlaşılan bir kavramdır. İletişim'e yüklenen anlam o kadar yüceltilir ki çağımızı "İletişim Çağı" olarak adlandıranlar da vardır. Ne var ki bu kadar yüceltilen bir kavramın tanımı üzerinde pek uzlaşılmaz.

Bunun temel nedeni olarak da, "iletişim"i bir bilim dalı olarak kabul eden, bu alanda çalışmalar yapan bilim adamlarının farklı disiplinlerden (Sosyoloji, Sosyal psikoloji, ekonomi, siyaset bilimi, antropoloji ve halk bilimi gibi) gelmeleri ve alanı, disiplinler arası ve hatta disiplinler üstü bir bilim dalı olarak görmeleridir. Söz konusu çok disiplinlilik ve bu farklı bilim dallarını kendi kurallarını kısmen ya da tamamen bu bilim dalına aktarmaları ilk bakışta bir karışıklığa da yol açmaktadır.

Türkiye de az çok bu alanda dünyadaki gelişmelerden ve araştırmalardan etkilendiği için durum pek farklı değildir. Türkiye'de bu karışıklığa biraz da önceleri olaya sadece "gazetecilik faaliyeti", daha sonra buna "halkla ilişkiler", "radyo-televizyon" ve "reklamcılık"ın katılımıyla alanın daha çok pratiğe yansıyan uygulamalı bir meslek alanı olarak görülmesi yol açmaktadır. Bu gelişmelere paralel olarak alanda eğitim veren lisans seviyesindeki okulların önceleri "Gazetecilik Enstitüsü", "Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu" daha sonra "Basın-Yayın Yüksek Okulu" ve nihayet "İletişim Fakülteleri" olarak isim değiştirdikleri gözlenir. Söz konusu süreç dikkatle izlendiğinde alanın, gazetecilik gibi bir uğraşının araştırılması ve meslek adamı yetiştirilmesi gibi bir noktadan, günümüzde daha çok üzerinde kurama ilişkin araştırmalar yapılan bir disiplin olma derecesine geldiği gözlenmektedir.

Doç. Dr. Mutlu'nun İletişim Sözlüğü sayfaları içinde yer alan terim ve terim gruplarının büyük bir kısmı bu alanın teorik konularından ve açıklamalardan oluşmaktadır.

Bu alanın eğitiminde de, isim değişikliği ile fakülte olan eğitim kurumlarında gazetecilik, Türk basın tarihi, halkla ilişkiler, radyo - televizyon ve teorik iletişim alanlarında araştırmalar ve bilim faaliyetleri yürütülmektedir. Bu farklı faaliyet alanlarının kavramlarını, alanlar üzerinde eğitim gören öğrenciler farklı kitaplar ve buna bağlı olarak farklı disiplinlerin tanımlamalarıyla öğreniyorlardı.

Ancak "İletişim" in ne olduğunu dışarıdan birine tanıtacak, açıklayacak, bilgilendirecek bir terim sözlüğüne her zaman ihtiyaç vardı. Bu alanda ilk kez **Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü**¹ Türk Dil Kurumu tarafından 1981 yılında yayımlandı.

Son olarak İletişim alanını teorik açıdan kapsayıcı bir terim sözlüğü Doç. Dr. Erol Mutlu tarafından hazırlanarak ARK yayınevinde yayımlandı. Doç. Dr. Mutlu'nun **İletişim Sözlüğü** adlı eserinde 600'ün üzerinde terime yer verdiği gözlenmektedir. Burada şöyle bir hatırlatmanın da yararlı olacağı katindeyim :

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu 1991 yılında bir proje başlatarak değişik bilim dallarında terim sözlükleri hazırlanması için bilim uygulama kolları kurmuştu. Buradaki kaygı da "kendi alan-

larında terim ihtiyaçlarını en iyi şekilde her konunun yetkili öğretim üyesinin tespit edebileceği" düşüncesiydi. Aynı proje kapsamında çeşitli üniversitelerle işbirliği sağlanarak ilgili fakültelerde kendi konuları ile ilgili 32 terim bilim uygulama kolu kurulmuştu : Askerî (Harp Akademisi), Hukuk, Tarım, Gramer (Türk Dil Kurumu), Eğitim, Fen, İlahiyat, Tıp, Teknik Eğitim, Meslekî Eğitim, İktisadî ve İdarî Bilimler, İktisat, Veterinerlik, İnşaat, Elektrik-Elektronik, Mimarlık, Tarih, Kültür, Onkoloji, Eczacılık, Coğrafya, Jeoloji, Edebiyat, Makine, Gemi İnşaat

ve Deniz, Maden, Kimya-Metalurji, Mühendislik, Güzel Sanatlar, Dişçilik, Beden Eğitimi, İletişim².

Yine söz konusu bilim uygulama kollarına ve işbirliği yapacak öğretim üyelerine konuyla ilgili çalışmalarında yardımcı olacağı inancıyla Türk Dil Kurumu yayınlarından Prof. Dr. Hamza Zülfiyar'ın **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları, Türkçe Sözlük, İmlâ Kılavuzu, Türkçenin Grameri, Tarama ve Derleme Sözlükleri** ile terim sözlükleri, İngilizce terim sözlükleri, ders kitapları ile terim hazırlama fişleri verilmişti.

Ne tesadüfdür ki iletişim alanında da söz konusu çalışmayı yürütme görevini Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden Doç. Dr. Erol Mutlu yüklenmişti. Doç. Dr. Mutlu önsözünde bu duruma bir açıklık getirmediği için **İletişim Sözlüğü** adlı eserini farklı kaygılarla, alan üzerinde yaptığı çalışmalar sonucu hazırladığını ileri sürmektedir :

"..... Özgül bir disiplinde, özgül bir bilimsel alanda sözlük yapma çabalarının ne çok emeğe, göz nuruna ve kaybolan yıllara mal olduğunu bilmez değilim. Ama iletişim disiplinler üstü, alanlar üstü bir üst alan. Elbette bazıları iletişimin ne olduğuna ilişkin tartışmalara bakıp daha gizemli ve şiirsel bir yok-alan nitelemesini de yakıştırayabilirler bu üst alana. Ne var ki burada iletişimi sıkı sıkıya bir disiplin, sınırları iyice özgüleştirilen bir bilimsel alan olarak tanımlayanların azımsanamayacak sayıda, ne azımsanmasını belki çoğunlukta olduklarını da söylemem gerekiyor. Üstelik bir de kişisel itiraf : **'İletişim Sözlüğü'**nü hazırlamaya başlamamda bu çoğunluğun görüşünü bir ölçüde dahi olsa paylaşmamın etkisi olmadı değil. Aksi taktirde böyle bir çaba baştan beyhude gelebilirdi bana. Şimdi ise sonuçtan tam olarak olmasa da, girişimimden bir hayli memnunum. Bu cüretkârlığım iletişim üst ya da yok-alana bir yerlerden müdahale etme olanağını sağlamış oldu bana.

Bir yerlere bir yerlerden müdahale etme amacı, bu sözlüğün oluşturulmasındaki temel motivasyon kaynağımdı belki ama tek kaynak değildi. İletişim üzerine bunca çok lafın edildiği, basın-yayın okullarının iletişim fakülteleri'ne dönüştürüldüğü, işleri iletişimin şu ya da bu yönüyle ilgili insanların devasa sayılara ulaştığı bir ülkede, laf ve eylem üretmede yol-iz gösterici temel metinlerden yana bunca fakir olmaya, entelektüel ve meslekî ilgi bakımından gönlüm hiç razı değildi. Bu düşünceler çerçevesinde, metnin tamamlanmış haline baktığım zaman, tüm eksikliklerine karşın **İletişim Sözlüğü'**nün bu fukaralığın giderilmesi yolunda Türkiye'deki ciddi ilklerden olduğunu söyleyebiliyorum. Ayrıca ileti-

şimin tüm entelektüel etkinlikleri kesen mahiyetinden dolayı, diğer bir çok alanda, toplumbilimde, psikolojide, siyaset bilimde, felsefede hatta ekonomide ter akıtanların da bu sözlükte kendileri için bir şeyler bulabileceklerini sanıyorum..."³.

Yazarın gözlemediği kadar "sıkı sıkıya bir disiplin" olan iletişim bilimi kavramlarını Türkçe terimlerle karşılamak kaygısını taşımadığı ortadadır. Yazarın temel kaygısı, tekrar edersek, "insanların varoluşunu anlamlı kılan ve moderniteyle birlikte özerkleşen bilişselin [cognitive] etik ve politik olanın, libidinal [içgüdünün] ve estetiğin tümünü kesmekte, tümünü kuşatmakta..." olan alanını, yazarın deyişle ve "popüler ve sorunlu kavramı" açıklayıcı olmaktadır.

İletişim Sözlüğü'nde yer alan 600'ün üzerinde iletişim kavramına açıklık getirilmeye çalışılmış, başka bir deyişle alanlar üstü bir bilim dalı olan iletişim terimleri İngilizce'den çevirilmiştir. Bazı kavramları karşılayan terimler ise İngilizce asıllarından aynen Türkçeye aktarılmıştır. Bu aktarmalara örnek olarak şu terimler gösterilebilir : Hiper Gerçeklik (Hyper Reality), Jargon (Jargon), Karizma (Charisma), Kod, (Code), Pozitivizm (Positivism), Postmodernizm (Postmodernism), Prestij Reklâmı (Prestige Advertising), Psikodinamik İletişim Modeli (Psychodynamic Model), Psikografik Yaklaşım (Psychographic Approach), Referans Grubu (Reference Group), Retorik (Rhetoric), Rol (Role), Sibernetik (Cybernetics), Simulacrum [?], Toplumsal Episot (Social Episode).

Diğer yandan Doç. Dr. Mutlu çalışmasında bazı iletişim kavramlarının İngilizce karşılıklarına Türkçe'de gerçekten güzel terimler kullanmıştır. Bunlara örnek olarak şu terimler gösterilebilir : Çokanlamlı metin (Polysemic text), Çokdeğerlik (Polyvalence), Düzanlam (Denotation), Eğretileme (Metaphor), Göldeste (Anthologie), İlkörnek (Prototype), İzlerkitle (Audience), İzleyici Profili (Audience Profile), Sanayi-sonrası Toplum (Postindustrial Society), Töre (Mores), Tutum Değişikliği; Ölçeği; Testi (Attitude Change; Scale; Test), Uyarıcı (Stimulus) Veri Bankası; Tabanı (Data Bank; Base) v.b. gibi.

Yalnız burada gördüğümüz bir kaç çelişkiyi de belirtmeden geçmemek gerekir. Doç. Dr. Mutlu "P" harfi bölümünde "Postmodernizm" "(Postmodernism) kavramını İngilizce'den olduğu gibi aktarıırken" "Postindustrial Society" kavramını Türkçeye "Sanayi-sonrası Toplum" olarak çevirmiş. Belki de Doç. Dr. Mutlu burada, şimdilik Türkçeye yerleşmiş ve üzerinde yoğun tartışmalar yapılan "Postmodernizm" kavramını bilindiği şekliyle bırakmak istemiş, kabul etmiş olabilir.

Benzer bir yaklaşım "İzlerkitle" (Audience) ve "İzleyici Profili" (Audience Profile) terimlerinde gözlenmektedir. Yine burada konuya şu şekilde bir açıklık getirebiliriz. Doç. Dr. Mutlu iletişim bilimi üzerine çalışmaları yapan biri olarak "İletişim" kavramının daha çok kitleye ilişkin tarafını ortaya koymak istemiş olabilir. Gazeteler, radyo - televizyon yayınları ve sinema bilindiği gibi karşısında kitle halindeki bir izleyici bulur. Bu nedenle "iletişim" kavramı kullanıldığında genellikle bu tarafı dikkate alınır, çok nadir olarak "iletişim" bireyler arasındaki bir süreç olarak kabul edilir.

Doç. Dr. Mutlu'nun **İletişim Sözlüğü** sayfaları içinde yer alan terim ve terim gruplarının büyük bir kısmı bu alanın teorik kavramlarından ve açıklamalarından oluşmaktadır. Kendisinin de belirttiği gibi söz konusu terimler daha çok sosyoloji, siyaset bilimi, psikoloji, sosyal-psikoloji gibi değişik alanların kavramlarının, iletişim alanının bakış açısıyla, anlamlarını karşılamaktadır. Bunlara örnek olarak da şu terim ve terim grupları gösterilebilir :

Alımlama Kuramı (Reception Theory), Eleştirel İletişim Çalışmaları (Critical Communication Studies), Eleştirel Kuram (Critical Theory), Enformasyon İşleme Kuramı (Information Processing Theory), Enformasyon Kuramı (Information Theory), Gösterge Toplumu (Semiotic Society), Gündem Kuramı (Agenda Theory), İletişim Araçlarının Siyasete Müdahalesi (Media Introsion Theory), İzlerkitle (Audience), Kanı (Opinion), Kanı Önderi (Opinion Leader), Kitle (Mass), Kitle İletişimi (Mass Communication), Kitle Toplumu (Mass Society), Kitle Sanatı (Mass Art), Kitle Kültürü (Mass Culture), Kodlama (Encoding), Kod Açıklama (Decoding), Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı (Uses and Gratification), Kullanımlar ve Etkiler Modeli (Uses and Effect Model), Kültür Endüstrisi (Culture Industry), Kültürel Çalışmalar (Cultural Studies), Kültürel Göstergeler Yaklaşımı (Cultural Indicators Approach), Metin Çözümlemesi (Textual Analysis), Popüler Kültür (Popular Culture), Postmodernizm (Postmodernism), Sarmal İletişim Modeli (Spiral Model of Communication), Sihirli Mermi Kuramı (Magic Bullet Theory), Suskunluk Sarmalı (Spiral of Silence), Şırınga Modeli (Hypodermic Needle Model of Communication), Söylem Kuramı (Discourse Theory), Tek Aşamalı İletişim Akışı (One-Step Flow of Communication), Toplumsal Öğrenme Kuramı (Social Learning Theory), Töre (Mores), Tutum (Attitude), Tutum Değişikliği (Attitude Change), Tüketim Kültürü (Consumer Culture), Uyarıcı (Stimulus), Uyarıcı-Tepki Modeli (Stimulus-Response Models of Com-

munication), Zayıf Bağların Gücü Kuramı (The Strength of the Weak Ties Theory).

İletişim Sözlüğü, alanın ilki olması sebebiyle eksiklikleri ve hataları olacağını yazarı da kabul etmektedir. Ayrıca eserin dilbilim açısından da bir analize tâbi tutulması da gerekmektedir. Sözlükte yer alan terimlerin "yapı ve ses özellikleri" ile "eğitim ve öğretimdeki yeri" açısından dikkatle incelenmesi gerekmektedir. Ancak uzmanlık alanımız dilbilim olmadığı için **İletişim Sözlüğü**'nün bu yöndeki eleştirisine hiç girmedik. Bu açıdan yararlanılacak ve ölçü alınacak eser olarak Prof. Dr. Hamza Zülfikar'ın **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları** adlı eserini gösterebiliriz.⁴

Yapıcı eleştiriler ve daha sonra yapılacak çalışmalarla daha iyi ve yanlışsız hâle getirilmesi beklentisiyle beraber, **İletişim Sözlüğü**'nün, alanın kavramlarının alan dışı kişilere tanıtıcı ve açıklayıcı olması açısından değerli bir çalışma olduğunu da belirtmek gerekir.

Dipnotlar

(*) Erol MUTLU, *İletişim Sözlüğü*. ARK Yayınevi. Ankara 1994. 276 s.

1 Nijat ÖZÖN, *Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü*. TDK Yayını. Ankara 1981. 592 s.

2 *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Bülten*. Temmuz 1991. S. 18. C. VI s. 4

3 Erol MUTLU, A.g.e., s. VIII - IX.

4 Hamza ZÜLFİKAR, *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*. TDK Yayını. Ankara 1991. 213 s.

DERS KİTAPLARINDA ŞAİR - YAZAR VE METİN SEÇİMİ ÜZERİNE

İdris KARAKUŞ

Atatürk Kültür Merkezi
Bilim Uzmanı

Dergimiz Bilge'nin ilk sayısında Nurer Uğurlu'nun lise 3'üncü sınıflar için hazırladığı **Türk Dili ve Edebiyatı-3(*)** adlı ders kitabını imlâ ve noktalama yönünden değerlendirmiştik. Bu yazımızda yine aynı eseri, şair ve yazarları ve bu şair ve yazarlardan alınan metinler bakımından değerlendirmeye tâbi tutacağız.

Ders kitapları, Talim Terbiye Kurulu'nun incelemesinden geçerek okullarda "okutulabilir" onayını almaktır. Her yıl milyonlarca ders kitabı basılmakta, genç dimağların ellerine verilmektedir. Bu sebeple ders kitaplarına alınan metinler, metin alınan şair ve yazarlar itina ile seçilmelidir.

Ders kitabındaki şair-yazar ve metin seçimi ile ilgili örneklerle bakalım :

"Tevfik Fikret, edebiyatımıza yeni duygular, düşünceler ve görüşler getirmiş, inkılâpçı, vatansever, milliyetçi, ilerici ve insanlı bir şâir olarak vatan, millet, hürriyet, eşitlik, kardeşlik, adalet gibi toplumsal ve çağdaş düşünceleri savunmuş..." (s.53) olarak tanıtılmaktadır.

Ders kitaplarına alınacak metinler Türk'ün estetik zevkini, fikrini, kıymet hükümlerini tarihin süzgecinden süzerek yarına aktaran eserler olmalıdır.

Hâluk'un Amentüsü'nde :

"Toprak vatanım; nev-i beşer milletim" diyen bir insan vatansever ve milliyetçi olarak takdim edilmiştir.

Kahramanlığı "Kan ve Vahşet" diye horlayan, Materyalizm'in potasında dine, tarihe ve mukaddes değerlere küfrederek eriyen, Türk tarihinin en büyük yöne-ticilerinden Sultan II'inci Abdülhamd'i bomba ile öldür-mek isteyen Ermeni anarşiste :

"Ey şanlı avcı!.. Dâminı beyhüde kurmadın;

Attın... Fakat yazık ki, yazıklar ki vurmadın!.." diyen Tevfik FİKRET'tir.

"Genellikle İstanbul'un aydın çevrelerini anlatan

Edebiyat-ı Cedide yazarları hikâye ve romanlarında halkın yaşayışına, gelenek ve göreneklerine uzak kalmamaya çalışmışlardır. Kullandıkları dil yabancı kelime ve kurallarla çok yüklü, ağır, süslü ve eserlerine zarar verecek kadar özentili olmasına rağmen, bu topluluk yazarları eserlerini hikâye ve roman tekniğini çok iyi bilerek yazmışlar, Türk edebiyatında 'modern hikâye ve romanın' kurucusu sayılmışlardır" (s.54) gibi ifadelerle Servet-i Fünûncular hakkında bilgi verilmiş, ama, cümlelerinin sağlam ve zarif olduğundan, Türk sentaksının mükemmel örneklerini verdiklerinden bahsedilmemiştir.

1940'dan sonra "başlıca şair ve yazarlar" olarak O. Veli, Oktay Rifat, Melih Cevdet, Fazıl Hüsnü, Behçet Necatigil, Cahit Külebi, İlhan Berk, Salâh Bırsel, Sabahattin K. Aksal, Ceyhan A. Kansu, Necati Cumalı, Atilla İlhan, Turgut Uyar, Edip Cansever, Cemal Süreya, Sezai Karakoç, Halikarnas Balıkcısı, Sait Faik, Sabahattin Ali, Rifat Ilgaz, Kemal Tahir, Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Mehmet Kaplan, Orhan Kemal, Haldun Taner, Samim Karagöz, Yaşar Kemal, Recep Bilginer, Ok-

tay Akbal, Tarrık Buğra, Nezihe Meriç, Fakir Baykurt, Turgut Özakman..." (s.55-56) (Aynı isimler 333. sayfada tekrar verilmiştir.) gibi isimler zikredilmiş, Yavuz B. Bâkiler, N. Yıldırım Gençosmanoğlu, Ali Akbaş, Dilâver Cebeci, Abdurrahim Karakoç... gibi şâirlerle Nihal Atsız, Cemil Meriç, M.N. Sepetçioğlu, Emine Işınsoy, Sevinç Çokum, Aka Gündüz, Ahmet Kabaklı, Osman Çeviksoy, Mustafa Kutlu, Mümtaz Turhan... gibi nesir vâdisinde sahalarının en büyük temsilcisi olan sanatçıların isimleri zikredilmemiştir.

Kitabın 63'üncü sayfasında "Nedim" tanıtılırken "Türk edebiyatının en büyük şairlerinden biri sayılan Nedim, Divan edebiyatı geleneğinden uzaklaşarak ve bu edebiyat anlayışının dışına çıkarak şiire bir yenilik ge-

tirmiş şair değildir" deniliyor. Akabindeki cümlede de "O, Divan edebiyatı'nın bilinen nazım şekilleriyle, ses, söz ve anlam bütünlüğü içinde, şiire yeni bir hava, yeni bir öz getirmiştir" denilerek, bir önceki cümledeki kanaatler tekzip ediliyor ve öğrencinin kafasında tereddütlerin doğmasına sebep olunuyor. Yazar, Nedim hakkında bilgi vermeye devam ediyor; Nedim'in hece vezniyle yazdığı, "Sevdiğim cemâlin çünkü göremem" mısraı ile başlayan türküsü ile ilgili açıklamalarda şöyle diyor :

"Hece vezniyle yazılmış şiirlerin şiir sayılmadığı bir devirde ve çevrede, Nedim'in bu tek denemesi, ondaki halk sevgisinin en açık ve belirgin bir belirtisi sayılmıştır" (s.67).

Nedim, XVII'nci asrın sonlarında ve XVIII'inci asrın başlarında yaşamıştır. XVII'nci asır, Halk şiirinin altın devridir. XVIII'inci asırda büyük şairler yetişmese bile XVII'nci asrın mirası üzerine kurulmuştur. Hasılı, XVII'nci ve XVIII'inci asır "hece vezniyle yazılmış şiirlerin şiir sayılmadığı bir devir" olamaz.

Kitabın yazarı Ahmet Midhat hakkında bilgi verirken "bütün eserlerini halkın anlayacağı bir dille yazmayı amaç edinen yazar, (.....) Türkçe'nin sadeleştirilmesine uygun bir yazı dili kullanmamıştır" (s.125) diyor. Günümüzün edebiyat tarihçilerinden Ahmet Kabaklı ise "Ahmet Midhat, halkın anlayacağı "sade bir dil'i yalnız istemekle kalmayıp, Tanzimatçılar arasında halk dilini en iyi kullanabilen bir yazar olmuştur" diye, aksini iddia ederek tafsilâtlı bilgi vermektedir.¹

Ziya Gökalp, sayfa 224 ve 225'te şair olarak tanıtılıyor. Halbuki, Ziya Gökalp'i bir şair veya yazar olarak tanıtmak yanlışır. Gökalp'i sosyolog olarak tanıtmak icap eder.

Halide Edip, "Sinekli Bakkal" ile değil, devrini daha iyi tanıtan "Yeni Turan" ile tanıtılmalıdır (s. 279).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu "Yaban" ile değil "Ankara" ile tanıtılmalıdır. "Yaban" da, köylü düşmanlığı intibai uyandıracak bölümler vardır. Öğrenci oradaki inceliği kavrayacak kültüre sahip değildir (s.285).

338'inci sayfada, Ahmet Hamdi Tanpınar, bir şair olarak tanıtılıyor. Ahmet Hamdi'nin şairlik tarafı, edebiyat tarihçiliğinden, deneme yazarlığından ve romancılığından daha zayıftır. Ahmet Hamdi, özellikle, "Beş Şehir" ile bir deneme yazarı olarak tanıtılmalıdır.

Necip Fazıl Kısakürek, bir şair olarak "Otel Odaları" ile değil, "Sakarya Türküsü" ile tanıtılmalıdır. Aynı zamanda, bir mütefekkir yazar olarak takdim edilmelidir (s.348).

Sait Faik Abasıyanık bir hikâyeci olarak tanıtılmalı, fakat, "Gün Ola Harman Ola" isimli hikâyesi ile ta-nıtılmamalıdır. Bu hikâyenin ders kitaplarına girmesi doğru değildir (s.350).

Müfredat programında ismi zikredilmeyen "v.b.", "ve çağdaşlarından seçilmiş örnekler" gibi açık kapılardan istifade edilerek, bir takım şair ve yazardan metinler alınmıştır.

Halbuki ders kitaplarına alınacak metinlerin vasıfları devlet dokümanlarında kesin çizgilerle tespit edilmiştir.

Ders kitaplarına alınacak metinler, edebî değeri olan² cümleleri sağlam, kelimeleri zarif ve itina ile seçilmiş; Türk'ün yaşayış tarzını, estetik zevkini, inancını, fikrini, duygu ve düşüncelerini, kıymet hükümlerini nakış nakış işleyip tarihin süzgecinden süzerek yarına aktaran eserler olmalıdır.

"Biz edebî eserlerimizde milletimizin çağlar boyunca duyduğu, düşündüğü, inandığı değerleri buluruz. Bundan dolayı edebiyat ile millet hayatı arasında sıkı bir münasebet vardır. Bizim edebiyatımız bize bizi anlatır. Bu surette bizde millî şuur, sevgi ve birlik yaratır"³ Bize bizi öğreten, "millî kimlik" kazanmamızı sağlayan, Türklük şuuru veren kültürümüzü, edebi metinler vasıtasıyla tanırız. "Hakikî mânâda bir kültür dersi olan edebiyat"⁴ ile de bu kıymet hükümlerimizi okullarda öğrenir ve severiz. Bu sebeple "edebiyat, dile dayanan ve dili işle-yen bir sanat olarak milletlerin hayatında çok önemli bir yer tutar"⁵

Çocuklarımıza tarihe saygıyı, ecdâda hürmeti öğreten, Türk tarihinin şeref sahnelerinden birini gözlerimizin önüne seren, vatan sevgisini gönüllerimize işleyen, ruhumuza îman şırınga eden eserlerimizden biri Mehmet Akif'in "Çanakkale Şehitleri"dir.

Bu şiir, bütün insanlarımızın ruhunu besleyen kaynaklardan biridir. "Çanakkale Şehitleri" adı ile bilinir. Mehmet Akif'in 6'ncı kitabı Asım'da yer alır. Bu şiir, ders kitaplarında bilinen adı ile verilmelidir. Kitap yazarlarının metin başlıklarında tasarruf hakkı yoktur. 249'uncu sayfada "Asım'dan" başlığı ile verilmiştir; bu, doğru değildir.

Sait Faik, Türk edebiyatı tarihinin büyük hikâyecilerinden biridir. Okullarımızda hikâyeci olarak öğretilmelidir.

Ders kitaplarına alınacak metinlerin birtakım özellikleri olmalıdır. Çocukların beyinlerini bulandıracak metinlerin ders kitaplarına alınması mahzurludur.

Sait Faik'in "Gün Ola Harman Ola" isimli hikâyesi de bunlardan biridir. Bakınız, hikâyede neler söyleniyor :

".... bütün karaciğer hastalıklarını bu akşamlik bir kenara itip Mercan Usta ile salaş deniz kenarında, sıcak sıcak ıstrongilos balığı ile içmek istediğini taşıdığım için iftihar ederim" (s.350).

"İki kadehçik Mercan Usta ile... " (s.350).

"Mercan Usta eski bir kantoyu mutlaka söyler.

'Yanağında bir beni mutlaka olsun'.

der; sonra Madam işitti mi, işitmedi mi diye gözlüklerinin altından iki tarafına mutlaka bakar. Mercan Usta ya kendisi Ermenidir; yahut Madamı. Mercan Usta Ermeni de olsa, Türk de Tunuslu zenci kırması da olsa mutlaka İstanbul'un Türk halkındandır" (s.350).

İstanbul halkından olabilir ama, nasıl Türk olacaksa!?

"... İcinizde Mercan Usta ile içmek ve Mercan Usta'dan ayrılırken elini öpmek..." (s.351).

"Bir akşam üstü Bakırköy'ün deniz üstü bir salaş yerinde Mercan Usta ile bir sıcak istrongilos balığı ile içmek şerefine erdim" (s.351).

Talebelerin niçin alkole tevessül ettiği şimdi daha iyi anlaşılıyor.

Orhan Kemal'in adı Müfredat programında olmamasına rağmen "Grev" isimli eserinden alınan "Burhan Bey" başlıklı hikâyede öğrencilere verilmek istenilenlere bakalım :

"Büyük toprak sahibi bir avukatın gak dedikçe et, guk dedikçe suyla, binbir naz, nizaıyla yetiştirilmiş biricik oğlu..." (s.366).

"Sınıfın en arka sıralarından birinde, bütün ders boyunca, ya önünde ayna, elinde tarak ya da moda dergilerini karıştırırdı" (s.366).

"Öğretmene :

Sıfırı basarsın birader!" (s.367).

"Valla" (s.367).

"Peder" (s.368)

"... hârikulâde kadınlar, viski, şampanyalar..." (s.368).

Yine Müfredat programında adı zikredilmeyen ve "vs." ile "ve çağdaşlarından seçilmiş örnekler" açık kapısından içeri alınan Haldun Taner'in "Tuş" isimli kitabından seçilmiş "Bir Motörde Dört Kişi" başlıklı hikâyede neler verildiğine bakalım :

"... Sarişın kadın bacak bacak üstüne atmış, sigara içiyor, dumanını da şahane bir tavırla gecenin serinliğine savuruyordu.

"Esmer delikanlı piposunu içiyordu" (s.373).

"Sonra yeni bir sigara yakıp dışarı üfürdü" (s.373).

"... üç goyun gurban edecem!" (s.373).

"Teprenmeyün be!... Ne olıysiniz? Motörü Paturacaksınız?..." (s.374).

"handiyse" (s.374).

"Delikanlı yine piposunu içiyordu" (s.374).

Müfredat'ın açık kapılarından girenlerden biri de İlhan Berk. "Aşık Veysel" başlıklı yazısında "Bir cigara kulağının arkasında duruyor" (s.376) diyor.

Disiplin yönetmeliği ile içki, kumar, sigara... yasaklanırken ders kitaplarında teşvik ediliyor.

Eşkiyaların okullarda türetildiği hükmü doğrudur. Türkiye'nin eşkiyalar ülkesi gibi gösterilmesi her halde bundandır.

Cahit Külebi'nin "Hikâye" isimli şiirinde bizim köyler nasıl anlatılıyor bakalım :

"Benim doğduğum köyleri

Akşamları eşkiyalar basardı.

Ben bu yüzden yalnızlığı hiç sevmem.

Konuş biraz!" (s.377).

Eşkiyalar artık köyde değil şehirde, gece değil gündüz basıyor. Sebebi, kitaplar olsa gerek...

Recep Bilginer "Yunus Emre" isimli tiyatro eserinde, Yunus Emre'yi 20'nci asrın sonunda yaşayan gençler gibi "yücesin sevgilim..." diye konuşturuyor, biz de ders kitaplarında okutuyoruz. Öğrencilere, Yunus Emre'yi böyle öğretiyoruz (s.393).

Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı bölümünde verilen birçok metin adeta devrik cümleyi empoze etmektedir. Türk sentaksına aykırı olan devrik cümlelerin sık kullanıldığı metinler özellikle seçilmiş gibidir. Bu cümlelerde "çünkü" gibi cümle başı edatı diye öğretilen edatlar, lüzumsuz yere cümlelerin sonlarında yer almaktadır. Verilen bilgilerin tersinin yapıldığı metinler öğrenciyi tereddüte düşürmektedir.

Bunların yanında "kaba kaba sırtmaya hazırlanırken..." (Salâh Birsal'ın, "Gene Değirmen üzerine" alt başlıklı "Şiirin İlkeleri" isimli 378'inci sayfada yer alan denemesi) gibi argo kelime ve deyimler öğretiliyor. Müfredat programından açık kapı olur da, Yaşar Kemal ve "İnce Memed"i ders kitaplarına girmez olur mu!?

"İnce Memed'in eşkiyalığı zamanında..." (s.385).

Osmanlı askerleri, "padişahın askerleri" (padişahın değil, devletin askeridir.) zalim ve halkına eziyet eden insanlar olarak gösterilir.

"Bu sıralar Çukurova asker kaçakları eşkiyalarla dolu".

Türk çocuklarına Birinci Dünya Savaşından kaçıp eşkiya (!) olan dedeleri anlatılıyor, öğretiliyor.

"vs"nin içine giren Nezihe Meriç'ten alınan "Bazıları" başlıklı hikâye ile ne verildiğine ve niçin ders kitabına alındığına bakalım :

"valde"

"hınzır"

"Sönen sigarasını yaktı..." (s.391).

"Bir sigara daha yaktı..." (s.392).

"... Likör kadehlerine gitti" (s.392).

"Dudakları buruk buruk, bir sigara daha yaktı" (s:393).

"... aş mı eriyorsun yoksa?" (s.393).

Türk Edebiyatı bölümündeki metinlerle öğren-
cilere içkinin, sigaranın, piponun nasıl içildiğini, toprak
ağalarının oğullarını, öğretmene nasıl hitap edildiğini,
Türkçe'nin nasıl konuşulup yazıldığını, hârikulâde kad-
ınları ve aş ermelerini, derste saç tarandığını ve moda
dergileri karıştırıldığını, sarışın kadınların bacak bacak
üstüne atışını, Türkiye'nin eşkiyalar ülkesi olduğunu,
nasıl gülündüğünü, savaştan kaçan eşkiya atalarımızı,
argo kelimelerle ahlâksız deyimleri... öğrettik. Şimdi sıra,
Batı edebiyatı ile neler öğrettiğimizde :

397'nci sayfada Sophokles'in "Kral Oidipus" isimli
trajedisi yer alıyor. Özet kısmında da şu bilgiler verili-
yor :

"Thebai (Tebai) kralı Laios'un, karısı İokaste (İyo-
kaste)'den bir oğlu olur. Biliciler, bu çocuğun babasını
öldürüp kral olacağını ve annesiyle evleneceğini haber
verirler. Laios, bu kötü sonu önlemek amacıyla, oğlunu
ayaklarından bağlar, öldürmesi için bir çobana verir.
Çoban çocuğu öldürmez. (...) Oidipus, kral olur. Kraliçe
İokaste ile evlenir. İki erkek, iki kız çocuğu olur" (s.397).

Asıl metinde şu cümleler zikrediliyor :

Çocukların hem babası, hem kardeşi; onu doğu-
ran ananın hem kocası, hem oğlu olduğu; babasının
karısından çocukları doğduğu, babasını öldürdüğü mey-
dana çıkacak" (s.399).

Müslüman-Türk çocuklarını bu metinlerle eğitip
"millî kimlik" kazandırmak ve namuslu insanlar olarak
yetiştirmek mümkün olabilir mi?

"Dostluk, insanların, insanlara ve tanrılara ait ko-
nulara..." (Cicero, Dostluk. s.403). Bizim Tanrımız bir
tanedir.

Bazı politikacıların sık sık kullandığı "Burjuva
pansiyonu..." (Balzac, Goriot Baba. s.431) gibi siyasî ter-
rimleri biz, mektep kitaplarıyla okullarımızda öğretiriz.

Asker olacak çocuklarımıza nöbette içki içildiğini
daha önceden öğreterek tedbirimizi alırız :

"Nöbetçiler sızmış körkütük" (Shakespeare, Mac-
beth, s. 444).

Goethe'nin "Faust"u ile "Yunan Tanrı ve Tanrı-
çalarının işledikleri cinayetleri... "öğretip Tanrı'nın eleş-
tirildiğini, Tanrı ile bahse girildiğini beyinlerine nakşede-
rek öğrencileri eğitmeye çalışırız.

Bu kitap Talim Terbiye'den geçmemiş mi? Geçti
ise -ki geçmiştir- nasıl geçmiştir? Dedikoduların aslı var
mıdır dersiniz.

Dipnotlar

(*) Nurer UGURLU, *Türk Dili ve Edebiyatı* - 3, Örgün Yay., İst., 1989.
496. Sayfa.

1 Ahmet KABAĞLI, *Türk Edebiyatı*, c. III, Türk Edebiyatı Vakfı Yay.,
İst., 1990, s. 91.

2 Dr. Sadık Kemal Tural, *Zamanın Elinden Tutmak* isimli kitabında
"edebî eser"i şöyle tarif ediyor: "Malzemesi dil olan ve sanat mak-
sadiyla meydana getirilerek muhayyileye hitâbetmek suretiyle in-
sanda hissi fikrî tesir alışverişlerine yol açan; bedîî zevk ve heye-
can yaratmak kabiliyeti bulunan eserlere "edebî eser" diyoruz.

3 Mehmet KAPLAN, *Lise - 1 Edebiyat Ders Kitabı*, MEB. Bas., Ank.,
1976, s.4.

4 Mehmet KAPLAN (Mül : Safa KAPLAN), *Boğaziçi Dergisi*, Nu. 40,
Ekim 1985, s. 15.

5 Prof. Dr. Zeynep KERMAN, "Kültür, Dil ve Edebiyat", *Türk Di-
linin Öğretimi Toplantısı*, A.Ü. Bas., Ank., 1988, s. 8.

ÇOCUK KİTAPLARI KILAVUZUNA İHTİYACIMIZ VAR

Dr. Zeki GÜREL

Hacettepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Çocuk kitapları kılavuzu, Türkiye'de ilk defa 1943 yılında yayımlanmıştır. **Seçme Çocuk Masal ve Hikâyeleri Kılavuzu**¹ adını taşıyan bu eseri Rami Akman ve Ferit Ragıp Tuncor birlikte hazırlamışlardır.

Bu sahada yayımlanan ikinci eser ise 1946 tarihini taşıyor. **Okul ve Öğrenci Kitapları Kılavuzu**² adıyla yayımlanan bu eser benzerlerinden oldukça farklıdır. Çocuk Esirgeme Kurumu'nun o yıllarda çıkan çocuk kitaplarının³ yirmibir soruluk bir inceleme plânına bağlı kalınarak değerlendirildiği bu kılavuz; üzerinde durulması gereken bir eserdir. Gazi Eğitim Enstitüsü Eğitim Bilim Şubesi 1944-1945 ve 1945-1946 ders yılları mezunlarının iki yıllık seminer çalışmalarının mahsulü olan bu eserin hikâyesi önsözde şu şekilde anlatılmaktadır.

"Çalışmalara, bir inceleme plânının tespiti ile başladık. Bir çocuk kitabının -genel olarak- ne bakımından gözden geçirileceğini düşündük.

Bundan sonra kitapları, tatilde memleketlerine giden öğrenci arkadaşlar arasında birer ikişer dağıttık ve kendileriyle, yapılacak deneyimin esasları üzerinde görüştük. Onlar bu kitapları önce kendileri okudular. Sonra ellerindeki inceleme plânına ve görüşmelerimize dayanak yapacakları deneyimin esaslarını kararlaştırdılar. Tatil sırasında bu kitapları çevrelerinde bulunan çocuklara sesli veya sessiz olarak okuttular. Bunların muhtevası üzerinde onlarla konuştular. Muhtevanın resim, iş, yazı ... ile değerlendirilmesine çalıştılar. Bu ilk araştırma ile kitapların hangi sınıf öğrencilerine hitap edebileceği hususunda ilk fikri edinmiş oldular.

Bundan sonra kitapları, ders yılı başında, çevrelerinde bulunan ilkokulların muhtelif sınıflarında

sesli ve sessiz olarak okuttular. Muhtevanın söz, yazı, resim, iş dramatizasyon ile değerlendirilmesine çalıştılar. Bu suretle sözü geçen kitapların hangi sınıf öğrencileri için elverişli olduğunu tesbit etmiş oldukları gibi, okuma konusunun nasıl değerlendirilebileceği hususunda da bir kanaate varmış bulundular.

Aynı kitapların uygulanmasında, ders yılı içinde, Ankara ilkokullarında devam ettiler.

Son bir safha olarak bu deneyimler, seminer toplantılarında beraberce gözden geçirilmiştir. Bu sırada her arkadaş hazırladığı raporu okumuş, her nokta üzerinde birlikte durulmuş, kitabın bütünü okunmuştur".⁴

Bu eserden faydalanmayı kolaylaştırmak amacıyla kılavuzun başına üç fihrist konmuş. Birinci fihrist kitapların tavsiye edildikleri sınıflara göre düzenlenmiş. Hatta konuları itibariyle birden fazla sınıfta okunabilecek

olan kitaplar, sınıflarda ayrı ayrı gösterilmiştir. İkinci fihristte ise kitapların konuları beş seri hâlinde toplanmıştır.⁵ Kitap adlarının alfabetik olarak sıralaması ise üçüncü fihristi oluşturmaktadır.

Her kitap için iki sayfanın ayrıldığı bu kılavuzda, yetmiş eser incelenerek tanıtılmıştır. Tanıtılan ilk kitabın adı **İnönü** iken ikinci kitabın adı ise **Atatürk**'tür.⁶

Çocuk Kitapları Kataloğu, V'inci Millî Eğitim Şurası çalışmaları

sırasında oluşturulmuş ve Millî Eğitim Vekaleti tarafından 1953 yılında yayımlanmıştır.⁷

Bu **Çocuk Kitapları Kataloğu**, çocuk kütüphanelerimizin maksatları doğrultusunda başarıyla çalışmalarını sağlamak için -devlet eliyle- hazırlanmış ilk denemidir. Bu katalogta, Millî Eğitim Bakanlığı'nca tavsiye edilmiş veya edilmemiş çocuk kitaplarının sadece

Hazırlanacak olan çocuk kitapları kılavuzunda siyasi ve ideolojik yaklaşımdan kaçınılmalıdır. Bu kılavuz, Türk'ün kültür coğrafyasında derinliğine ve genişliğine (tarih ve mekân) yapılacak bir inceleme ve araştırmanın ürünü olmalıdır.

künyeleri yer almaktadır. Bakanlıkça tavsiye edilmiş olan çocuk yayınlarından her biri katalogta (V.T) işaretiyle gösterilmiştir.

Türkçe, Roman, Masal, Zooloji, Amerikan Coğrafyası, Ahlâk, Türk Tarihi gibi başlıklar altında tasnif edilmiş olan çocuk kitapları, bu başlıklar altında yazarlarının soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmışlardır. Katalogun sonundaki "Müellif ve Mütercim İndeksi" (s.64-70) ile "Konu İndeksi" (s.71-73) ise eserden faydalanmayı kolaylaştırıyor.

Bu katalogun önsözünde bir müjde ile karşılıyoruz :

"Vekâletçe ayrıca bir Çocuk Kitapları Bibliyografyası'nın hazırlıklarına girişilmiştir. Bu bibliyografya neşredilince yalnız çocuk kütüphanelerimizin değil, öğretmenlerimizi, öğretmen okullarımızı ve bu mevzu üzerinde etüt yapacak olan meslektaşları ilgilendirecektir. Bu bibliyografya, katalogumuzun noksanlarını telâfi edecektir".⁸

Millî Eğitim Bakanlığınca, 1953 yılında hazırlıklarına başlanıldığı belirtilen **Çocuk Kitapları Bibliyografyası** bilmediğimiz sebeplerle bugüne kadar yayımlanamamıştır. Ancak, Millî Eğitim Bakanlığı mensuplarından Ferit Ragıp Tuncor, Vildan Kâmran Ağralı ile birlikte hazırladığı **Çocuk Kitapları Kılavuzu**'nu 1953 yılında yayımlayarak bakanlığın yükünü hafifletmiştir.⁹

Toplam 307 kitabın tanıtıldığı bu kılavuz, kitap adına ve yazar adına göre düzenlenmiş iki indekse başlıyor.¹⁰ Tanıtılan kitaplar ise kılavuzda eser adlarına göre alfabetik bir sıralamaya tâbi tutulmuş ve her bir kitabın tanıtılması için bir paragraflık bilgi yeterli görülmüştür.

Millî Eğitim Vekaleti'nin, her il ve ilçede bir çocuk kütüphanesi kurulmasına dair olan kararının hemen ardından yayımlanan bu eserin nasıl meydana getirilmiş olduğunu hazırlayanlar şöyle anlatıyorlar :

"Piyasada mevcut bütün çocuk kitaplarını bizzat sahiplerine veya editörlerine müracaat ederek temin ettik. Bu kitapları, metinde görüleceği üzere ayrı ayrı inceledik ve ebeveyn ile öğretmenin her çocuk kitabı hakkındaki bütün sorularını cevaplandırabilecek bu rehberi hazırladık. Ebeveyn ve öğretmenler bu kitabı hazırlayanlara belki şöyle bir soru sorabilirler :

Hakikaten bu kitapta, piyasada mevcut olan bütün çocuk kitapları var mı? diye .... Bu suale malesef diyeceğiz. Çünkü bazı şahsî çocuk neşriyatı yapan zatlar ile iki editör yazdığımız mektuplara cevap verememişlerdir. Gelecek sene çıkarılacak olan rehberde bütün pi-

yasada mevcut neşriyatın temini sağlanacaktır".¹¹

Bu çocuk kitapları rehberi, noksan da olsa -o günün Türkiye'sinde- ebeveyn, kütüphaneci ve öğretmene yol gösterici olabilmiş ve bu sahadaki ihtiyacı büyük ölçüde karşılamıştır.

"Çocuk kütüphanelerimize satın alınacak çocuk neşriyatında kolaylık sağlamak, ilkokullarımızda tesis olunacak sınıf kitaplıklarında bulundurulacak çocuk kitaplarının seçiminde kolaylık getirmek, öğretmenlerimizle anne ve babalara, öğretmen okullarımıza, yetiştirme yurtlarımıza, eğitim enstitülerimize çocuk kitaplarımızı tanıtmak ve çocuk edebiyatı neşri sahasında tetkiklere girişecek olanlara bu hususta gerekli yardımlarda bulunmak üzere" hazırlanmış olduğu önsözünde bu şekilde belirtilen **Türkiye Çocuk Kitapları Katalogu** ise 1966 yılında yayımlanmıştır.¹²

Toplam 2362 eserin bibliyografik künyelerinin verildiği bu katalogta, kitaplar yazarlarının soyadlarına göre alfabetik bir şekilde sıralandırılmışlardır. Katalogta, her kitaba ayrıca bir numara verilmiştir. Türk dilinde yayımlanan çocuk kitaplarının içinden çocuklar için fayda temin etmeyecek olanların bu kataloga alınmamasına bilhassa itina edilmiştir. Bu katalog, 1959 yılı başına kadar Türkiye'de yayımlanan çocuk kitaplarından çocuk edebiyatı bakımından bir değer taşıyanları ihtiva etmektedir. Çocuk yayınları hakkında Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Kurulu'nun tavsiye ettiklerine bilhassa dikkat edilmiş ve bu eserler (x) işareti ile katalogda belirtilmiştir.

Bu katalogta, hazırlayıcısının bir kütüphaneci olması hasebiyle, her kitap, telif ve tercüme oluşu ve yayımlayan kaydı ile genel envanter kaidelerine uyularak takdim edilmiştir.¹³ Faydalanacak olanlara kolaylık sağlamak amacıyla eserin sonuna bir de "Yazar ve Çeviren İndeksi" ilâve edilmiştir.

İstanbul Atatürk Erkek Lisesi Edebiyat Öğretmeni Vasfi Bingöl tarafından hazırlanan **Metinli Çocuk Kitapları Kılavuzu** bu sahada bu güne kadar yayımlanan en hacimli çalışmadır.¹⁴

İki ciltten oluşan bu eserde çocuk kitapları, çocuk edebiyatına dahil olanlar veya olmayanlar şeklinde bir tercihe gidilmeksizin; "Destanlar", "Halk ve Peri Masalları", "Destansı Hikâyeler", "Romanlar", "Hatırat ve Seyahat", "Biyografiler", "Şiirler", "Çocuğun Çeşitli Konularla İlgili Merak ve Tecessüsüne Cevap Veren Kitaplar" ve "Ansiklopediler" olmak üzere tasnif edilerek bu başlıklar altında incelenmişlerdir.

Çocuk kitaplarının önce bibliyografik künyeleri ve fizikî özelliklerine dair bazı bilgilerin çerçeveler içinde verildiği bu kılavuzda her kitapla ilgili birer değerlendirme yapılmış, daha sonra da tanıtılan kitaptan örnek parça veya bölümler iktibas edilmiştir. Herhalde bu kılavuzun benzerlerinden ayrılan en önemli özelliği de bu iktibaslar olsa gerektir ¹⁵.

Kılavuzda tanıtılan eserlerin sipariş adreslerinin bir sayfa hâlinde kitabın sonuna ilâve edilmiş olması ise, çocuk kitabı temini için ilgilenenlere bir yardım amacını taşımaktadır, diye düşünüyoruz.

Leman Şenalp ve Ayten Şan'ın birlikte yayına hazırladıkları **Çocuk Yılında Çocuk Kitapları** isimli bir eser var ki, bu kitap sadece 1979 Dünya Çocuk Yılı'nda Türkiye'de yayımlanan çocuk kitapları açıklamalı kaynakçası olarak kayda değerdir. ¹⁶

Kitabın önsözünde çocuk edebiyatımızın kısa bir tarihçesi verilmiştir. ¹⁷ Çocuk kitapları, kullanımı kolaylaştırmak amacıyla olsa gerek, önce konularına göre belli başlıklar altında toplanarak alfabetik sıraya konmuşlar. Her konu başlığı altında yer alan kitaplar da, yazar adına, yoksa kitap adına göre sıralanmıştır. Ayrıca her kitabın konusu ve hangi yaş grubundaki çocukların yararlanabileceği hakkında bilgi verilmiştir. Kitabın sonundaki alfabetik yazar adları indeksi ile de çok yazarlı kitaplarda diğer yazar adları, çeviren, derleyen, toplayan, anlatan, resimleyen gibi diğer emeği geçenlerin adları yoluyla ilgililerin kitaba ulaşma şanslarını artırmaktadır. ¹⁸

1979 Dünya Çocuk Yılı, bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de gereken ilgiyi görmüştü. Ne var ki, her kutlama gösterileri gibi çocuk yılı da bütün coşkularıyla geride kaldı. 1979 Dünya Çocuk Yılı'nda Türkiye'de yayımlanan **Çocuk Kitapları Açıklamalı Kaynakçası** bu anlamda bir belge niteliğindedir.

Çocuk Kitapları kılavuzu olma özelliği taşımamakla birlikte, **Çocuk Kitapları Kataloğu** adıyla 1990'da yayımlanan bu kitaptan da bahsetmemiz gerekmektedir. ¹⁹

Türkiye Yayıncılar Birliği, Türkiye'de yayımlanan çocuklara yönelik kitapları içine alan **Çocuk Kitapları Kataloğu**'nu özellikle okullara yönelik olarak hazırlamıştır. Türkiye Yayıncılar Birliği Yönetim Kurulu Başkanı Aygören Dirim, bu kataloğun girişinde yer alan "Yeni Bir Kataloğa İlk Adım" başlıklı yazısında :

"Bu kataloğun, yetkililerin, özellikle Kültür Bakanlığı'nın, Millî Eğitim Bakanlığı'nın, eğitimcilerin ve ya-

zırların dikkatini çekerek konuyu ciddi biçimde ele almaya yönlendireceğini umuyoruz" diyerek, eserin hazırlanış ve yayımlanış sebebini açıklamaktadır.

Bu katalogta, ilk 62 sayfada yazar ve kitap adları verilmiştir. Sonraki sayfalarda ise çocuklara yönelik yayım yapan kuruluşların reklamları ve yayınları listeler halinde verilmektedir.

Bu kataloğu düzenleyenler, meseleye edebî veya çocuk edebiyatı açısından bakmamışlardır. Onun için de bu katalogta çocuklar için yayımlanmış olduğu söylenen her türlü kitap; tanıtıcı bilgi ve tenkide yer verilmeksizin isim olarak listelere dahil edilmiştir. Katalogdaki bibliyografik künyelerde de eksiklikler vardır. Meselâ, bu katalogta, "Ne zaman? Nerede Basılmış?" sorularına cevap bulamazsınız.

Bu katalogta çocuk kitapları şu başlıklar altında tasnif edilmiştir :

1. Okul Öncesi Kitaplar (s. 9-11).
2. 6-9 Yaş Kitapları (s. 12-32).
3. 9-12 Yaş Kitapları (s. 3-62).

Yayımlanan kitapların çocuk kitapları olmasındaki ölçü nedir? Bu katalogta bu husus belirtilmemiştir. Meselâ, Ömer Seyfettin'in 38 adet eseri bu katalogta isim olarak zikredilmiştir (s. 55-56). Bunlardan **Bahar ve Kelebekler, Bir Çocuk Aleko, Efruz Bey, Dil Konusunda Yazılar** isimli eserlerin muhatabı acaba çocuklar mı? Veya çocuklar bu kitapları okusalar ne anlarlar? Yazarın vermek istediği mesajı alabilirler mi? Bu eserlerde bedî olanı yakalayabilirler mi? Eğer böyle bir sorgulama yapılmış olsaydı bu eserler **Çocuk Kitapları Kataloğu**'nda yer alır mıydı?

Çocuk kitapları kataloğu veya kılavuzunu hazırlarken, sadece yayıncının "Çocuk Kitapları" ifadesini kullanıyor olması hareket noktamız olmamalıdır diye düşünüyoruz. Meselâ öyle kitaplarla karşılaşılıyor ki, üzerinde herhangi bir şekilde çocuklar için yayımlandığını gösterir bir bilgi bulunmamasına rağmen çocuklar tarafından zevkle okunmaktadırlar.

Bu katalogta yer alan yazarlar içinde 101 kitapla Kemalettin Tuğcu'nun başta geldiğini görmekteyiz (s. 59-61). Bu liste, çocuk edebiyatıyla ve özellikle de çocuk sosyolojisiyle; tabii ki, edebiyat sosyolojisiyle, uğraşanlar açısından da oldukça dikkate şayandır.

Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı'na bağlı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü tarafından Nurten Eke, Tülin Tepiltepe ve Sevgi Ünlü'ye hazırlattırılan, fakat bugüne kadar yayımı gerçekleştirilemeyen **Türkiye**

Yazarlarının Yayımladıkları Çocuk Kitapları Bibliyografyası, 1923-1973 yılları arasındaki yayınların künyelerinden oluşmaktadır. ²⁰

Bekir Dereli'nin hazırlamış olduğu 1980-1985 Yıllarında Türkiye'de Yayımlanmış Çocuk Kitapları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi başlıklı mezuniyet çalışmasını da konumuzla ilgili olduğunu düşünerek buraya kaydediyoruz. ²¹

Çocuk Kitapları kılavuzu konusuna ilgi duyanlara bir bilgi olmak üzere, bu sahada bugüne kadar yapılmış olan çalışmalardan görebildiklerimizi tanıttıktan sonra, ihtiyacını duyduğumuz çocuk kitapları kılavuzunun hazırlanmasında hareket noktamızı oluşturması gerektiğine inandığımız sorulara geçmek istiyoruz :

ÇOCUK KİTAPLARINI İNCELEME VE DEĞERLENDİRME PLÂNI

A - ESERİN KÜNYESİ

- a - Yazarın soyadı, adı :
- b - Eserin adı :
- c - Çeviren, hazırlayan :
- ç - Resimleyen :
- d - Yayımlayan :
- e - Kaçınıcı baskı olduğu :
- f - Basıldığı yer :
- g - Basıldığı yıl :
- ğ - Sayfa sayısı :
- h - Fiyatı

B - ESERİN FİZİKİ ÖZELLİKLERİ

- a - Eserin ebadı
- b - Kapak (karton, ciltli, resimli, vs.).
- c - Kullanılan kağıdın özellikleri (birinci hamur, ikinci hamur, saman kağıt, kuş, bristol, bez, ıslanmaz kağıt ..... v.s.)
  - ç - Baskıda kullanılan yazılar (Karakter ve punto)
    - El yazısı mı? Kabartma yazı mı?
    - Kitap harfleriyle mi?
    - Kaç punto?
  - d - Resimli mi? (Renkli, siyah beyaz, tam sayfa, küçük kareler hâlinde, v.s.)
  - e - Resimler metinle birlikte takip edilecek bir düzenleme içerisinde mi?
  - f - Resim altı yazıları resimde anlatılanla uygunluk arz ediyor mu?

g - Çizgi roman mı?

ğ - Resimler, renk, baskı ve çocuk muhayyilesine seslenme bakımından metne uygun ve onun anlaşılmasında yardımcı olabiliyor mu?

h - Boyama kitabı mı?

ı - Müzikli mi? Işıklı mı?

i - Oyuna dayalı mı?

j - Form, cilt, mizanpaj (sayfa düzenlemesi) çocuk kitabı niteliğine uygun mudur?

k - Kitapta hitap ettiği yaş grubuna dair herhangi bir kayıt var mı?

HÜKÜM : Eser, fiziki özellikleriyle hangi yaş grubundaki çocuklara hitap etmektedir?

C - EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN

a - Eser, bugüne kadar kaç defa ve kaç adet basılmıştır?

b - Eseri yayımlayan kurumun ya da kişinin çocuk edebiyatı ile ilgisi nedir? Ve bu konuda başka tecrübeleri var mıdır?

c - Eserin dağıtımı nasıl sağlanmaktadır?

ç - Kişi veya kurumlarca hediye ve bağış olarak mı dağıtılmaktadır?

d - Kültür Bakanlığı'nca çocuk kütüphanelerine gönderilmek üzere satın alınmış mı? Eğer satın alınmışsa kaç adet alınmıştır?

e - Millî Eğitim Bakanlığı'nca **Tebliğler Dergisi**'nde tavsiye edilmiş mi?

f - Eserden ders kitaplarına örnek parça alınmış mı?

g - Yazarın başka eserlerinden örnek parçalar ders kitaplarında yer alıyor mu?

ğ - Yazarın çocuklar için yazdığı başka eserler var mı?

h - Yazar edebiyatçı ve eğitimci çevrelerce çocuk edebiyatçısı olarak tanınıyor mu?

ı - Yazar, çocuk edebiyatını bir meslek olarak düşünüyor mu?

i - Yazarın asıl geçim kaynağı nedir?

j - Yazar, çocuk edebiyatı nazariyeti ile de uğraşılıyor mu? Bu konuda yayınları varsa künyeleri nelerdir?

k - Yazar bugüne kadar hiç ödül almış mı?

l - Eser bugüne kadar hiç ödül almış mı?

m - Eserin başka dillere çevirisi yapılmış mı?

n - Eserle ilgili bugüne kadar tanıtımlar ve eleştiriler yapılmış mı? Bunlardan yayımlanmış olanların künyeleri nelerdir?

o - Eser veya yazar hakkında herhangi bir yasaklama söz konusu mu?

ö - Okuyucu zümreleri açısından eserin muhatabı kimdir?

p - Eser, yazarı tarafından çocuklar muhatap olarak düşünülecek mi yazılmıştır?

r - Kitap, büyükler için yazılıp da çocuklar tarafından zevkle okunan eserlerden biri mi?

s - Eser, başlangıçta büyükler için yazılmış olmasına rağmen, daha sonra çocuklar düşünülerek uyarlanmış mı?

ş - Sözbaşında ve arka kapakta neler anlatılmaktadır? Bu iki kısmın muhatabı çocuklar mı, yoksa ebeveyn veya öğretmenler mi?

t - Eser, radyo, televizyon veya sinemalarda oynatılmak veya gösterilmek üzere herhangi bir şekilde uyarlanmış ve filme alınmış mı?

u - Eseri isteme adresi

D - MUHTEVAYA DAYALI ÖZELLİKLER

a - Eserde işlenen konu

b - Eserde işlenen ana fikir

c - Eserde kullanılan yazılı anlatımın türü : Masal, şiir, hikâye, roman, tiyatro, fabl, tekerleme, ninni, biyografi, monografi, monolog, seyahat, hatıra, mektup, tarih (büyük adamlar, kahramanlıklar, olaylar, Atatürk inkılabları, vs.), tabiat ve teknik, oyun, derslerle ilgili araştırma kitapları (matematik, yazı, resim, iş, v.s.)

d - Eserde işlenen temel değerler

e - Eserde işlenen kavramlar ve kabuller (vatan, millet, bayrak, din, humanizm, Atatürkçülük, v.s.)

f - Eserin şahıslar kadrosu

- İnsanlar : Cinsiyet, yaş, toplumdaki rolleri ve fonksiyonları (öğretmen, asker, işçi, memur, köylü, ana-baba, amca, dede, kardeş, çocuklar, yabancılar, üvey anne...)

- Olağanüstü varlıklar : Destan kahramanları (cin, peri, şeytan, cadı, dev, parmak çocuk, He-man, iskeletor...)

- Hayvanlar : Evcil hayvanlar (Kedi, köpek, at, eşek, öküz, keçi ...), Yabani hayvanlar (kuşlar, yılan, domuz, arslan, kurt, kaplumbağa...)

- Cansız varlıklar : Rüzgar, dağ, makinalar, robotlar, kuklalar...

- Bitkiler

g - Eserde işlenen zaman

- Takvime bağlı zaman

- Kozmik zaman

ğ - Eserde işlenen mekân

h - Eserin dili

- Yazar, eserde muhatabı olan çocukların dil seviyesine inebilmiş ve çocuğa göre bir dili yakalayabilmiş mi?

- Eserde çocuğa açıklanması lüzumlu görülen ke-limeler, tabirler, deyimler, atasözleri, ayetler, hadisler, fikirler ve paragraflar hangileridir?

ı - Eser ne kadar zamanda okunabiliyor?

i - Eserin ders içinde mi yoksa sınıf dışında mı okunması daha uygundur?

j - Eser, hangi dersin hangi konularıyla ilgilidir?

k - Eser, çocukta iş sevgisi uyandırabiliyor mu?

l - Eser, çocuklar arasında rol dağılımı yaparak okutmaya, temsile uygun mu?

m - Eser, çocuğu bir resim yapmaya, yazı yazmaya, deney ve gözleme sevk ediyor mu?

n - Eser okunduğu zaman çocukta başka bir eseri okuma hevesi uyandırabiliyor mu?

o - Eserde ilmi, millî ve dinî kabullere ters düşen taraflar var mı?

ö - Eserde Atatürk ilke ve inkılablarına ters düşen fikirler ve ifadeler yer alıyor mu?

p - Eserin çocuğa görelik bakımından değeri

r - Eserin hayata yakınlık bakımından değeri

s - Eserden çocuklar için hazırlanacak bir ders kitabı için örnek bir parça seçecek olsanız hangi kısmı seçerdiniz?

- Seçtiğiniz örnek parçayı ıktibas esaslarına göre yazınız ve bu metni çocuklarla birlikte Türkçe dersinde işleyeceğinizi düşünerek en az beş soru tespit ediniz.

ş - Eser muhteva bakımından hangi yaş grubundaki çocuklara hitap etmektedir?

t - Eser hakkında başka düşünceleriniz var mıdır?²²

Çocuk kitapları için geliştirdiğimiz bu inceleme plânındaki soruların sayısını daha da arttırmak, hatta alt

başlıklar hâlinde teferruata inmek de mümkündür. Bu sorulardan bazıları çıkartılarak veya yeni bir takım sorular ilâve edilerek, sesli ve görüntülü çocuk yayınları için de bir kılavuz hazırlanması yoluna gidilebilir. Aslında böyle bir kılavuza da ihtiyacımız vardır. Eğer mümkün olabilirse, çocuk kitaplarıyla birlikte sesli ve görüntülü çocuk yayınlarının tamamının birlikte değerlendirileceği **Çocuk Yayınları Kılavuzu** zaman geçirilmeden hazırlanmalıdır.

Çocuk kitapları kılavuzuna konmak üzere incelenecek eseri, eğer mümkünse, sosyo-ekonomik bakımdan farklı çevrelerin çocuklarına okutmalı veya okumalıdır. Hatta, aynı kitapları farklı bölgelerde çocukların beğenisine ve değerlendirmesine sunmaya da özel bir gayret gösterilmelidir. Böylece aynı kitabı daha çok çocuğa okuttuğumuz gibi, farklı çevrelerin çocukları üzerinde de uygulamış oluruz. Bu yaklaşımdan dikkate değer sonuçlar çıkacaktır. Bunlardan bir tanesi, ayrı çevre çocuklarının, kelime hazinelerinin arasındaki farktır. Mesela, kıyı şeridindeki çocukların bildikleri bazı denizcilik tabirleri, iç memleketlerin çocukları tarafından bilinmemekte; tersine olarak, sonuncular tarafından bilinen bazı kelimeler de ötekiler tarafından bilinmemektedir.

Farklı çevrelerdeki çocukların kelime bilgisinin farklarından bahsetmeden önce, normal şartlarda çocukların hangi yaşta ne kadar kelime bilmesi gerektiği konusunda öncelikle bilgilenmek gerektiğine inanmaktayız. En kısa zamanda ülkemiz çocuklarının dil gelişimi ve kelime dağarcıkları (aktif ve pasif) ile ilgili durum tespiti yapılmalı, ülkemizin bu açıdan bir dil haritası çıkartılmalıdır. Hedefler de buna göre tespit edilmelidir. Çocuk kitapları kılavuzunun hazırlanmasında olduğu gibi ders araç ve gereçlerinin hazırlanmasında da böyle bir ön çalışmaya ihtiyaç olduğu kanaatindeyiz.

Hazırlanacak olan çocuk kitapları kılavuzu için incelenecek eserler, çevrede bulunan değişik yaş gruplarındaki (zekâ, biyolojik, sosyolojik yaş) çocuklara; hatta özür (işitme, görme ... gibi) çocuklara sesli ve sessiz olarak okutturulmalı ve incelemeyi yapacak kişi tarafından okunarak dinlettirilmeli, gerekiyorsa işaret diliyle anlatılmalıdır. Muhtevanın söz, yazı, resim, iş ve dramtizasyon ile değerlendirilmesi yapılmalıdır. Kitabın fizikî özelliklerinin çocuklar üzerindeki tesirleri gözlemlendikten sonra söz konusu eserin hangi yaş grubundaki çocuklara hitap ettiği konusundaki tespitler belirtilmelidir.

Hazırlanacak olan çocuk kitapları kılavuzunda

siyasî ve ideolojik yaklaşımlardan kaçınılmalıdır. Bu kılavuz, Türk'ün kültür coğrafyasında derinliğine ve genişliğine (tarih ve mekân olarak) yapılacak bir inceleme ve araştırmanın ürünü olmalıdır. Bunun için de sadece Türkiye'de yayımlanan çocuk kitapları değil bütün Türk dünyasındaki çocuk yayınları ulaşılabildiği kadarıyla bu kılavuzda yer almalıdır. Tarih olarak da, çocuklara yönelik olarak hazırlanmış ilk yayınlardan itibaren bu günlere gelinmelidir. Türkiye dışındaki Türk çocuklarına (özellikle dışardaki işçilerimizin çocuklarına) yönelik olarak hazırlanmış yayınlar, bizim dışımızdaki dünyaya kendimizi tanıtmak üzere hazırladığımız yabancı dillerdeki çocuk yayınları ile Türkiye'de yabancı dil öğretiminde kullandığımız, dış kaynaklı ve yabancı dillerle basılmış olan çocuklara yönelik yayınlar da bu kılavuzda değerlendirilmelidir diye düşünüyoruz.

Böyle bir kılavuz, Türkçe çocuk edebiyatı ve yayıncılığının tâ başlangıcından itibaren geçirdiği safhaları ve bugün ulaştığı merhaleleri araştırarak olan çocuk edebiyatçıları ile yayıncıları için bir kaynak değeri taşıyacaktır.

Çeviri, tercüme ve uyarlama veya aynen aktarma yoluyla çocuklarımızın dünyasına sokmaya çalıştığımız eserlerdeki kabulleri, mesajları, değer ve normları göstermesi bakımından da önemli bir kaynak olacağına inandığımız bu kılavuz, kültürel değişiklikleri, yanlış yönelmeleri ve bazı sosyal hadiselerle ideolojik hareketlenmelerin de izahında ipuçları verecektir.

Türkiye'de yeni bir pedagojik yaklaşımla 1952 yılından itibaren kurulmasına başlanan ve 1960'da sayıları 120'ye ulaşan çocuk kütüphanelerimizde, vatan sathında sayıları bugün 1226'ya ulaşmış bulunan bütün kütüphanelerimizde olduğu gibi okul ve sınıf kütüphanelerinde de çocuklarımızın istifadelerine sunulacak çocuk yayınları için, bu kütüphanelerde görev yapacak olanlara her bakımdan kolaylıklar sağlayacağına şüphe yoktur.

Gerçek değeri ile çocuk edebiyatı ve yayınlarının çocuklarımızın eğitiminde ve onların geleceğe layıkıyla hazırlanmasında ne derece önemli olduğunu izaha gerek yoktur. Öğretmenlerimiz, anne ve babalarımız, psikologlar, din adamları, çocuk eğitimi ve gelişimiyle uğraşan eğitimciler ve tıbbiyeliler, devlet adamı vasfını taşıyan siyasîler, çocukların yetiştirilmesinde ve geleceğin kurulmasında çocuk edebiyatının ve yayınlarının önemine inanmaktadırlar.

Bugün ülkemizde çocuklar için yapılan yayınların ulaştığı başarı ve olumlu istikamet ögünülecek bir kıy-

met kazanmıştır. Bunun yanında, zararlı ve aykırı yayınların da varlığına dikkatleri çekmek zorundayız. Mevcut yayınlar içinde hangilerinin, ne bakımdan değerli oldukları bilinmedikçe, bu yayınların yaş gruplarına göre ayarlanmış listeleri meydana getirilmedikçe, bu yayınlardan gerektiği şekilde istifadeye imkân yoktur.

Hazırlanacak olan çocuk kitapları kılavuzu edebiyat hayatı ile ilişkisi bulunan herkesi ve her kesimi, özellikle de yazarı, okuyucuyu, basım ve pazarlama ile uğraşanları, kütüphaneciyi, anne ve babayı, öğretmeni... daha doğrusu cemiyeti ilgilendirecektir. Böyle bir kılavuz, ülkede millî birlik ve beraberliği sağlayarak huzuru temin etmek isteyenlerin, yurtda ve dünyada barışa katkıda bulunmak isteyen herkesin başvurabileceği bir eser olacaktır.

Daha dikkatli ve kaliteli yayıncılığın yapılmasına zemin hazırlayacak olan bu kılavuz, edebî eserin seviyesinde de yükselme yaratacak, edebiyat dünyasını canlandıracaktır.

Bu kılavuz, malzemesi dile dayanan bir sanat olarak edebiyatın ve dolayısıyla edebiyat biliminin içinde yer alan edebî tenkit, edebiyat tarihi ve edebiyat nazariyatı ile uğraşanlarımızın da ufkunu genişletecektir.

Evet, en kısa zamanda bir çocuk kitapları kılavuzu hazırlanmalıdır. Bu kılavuz hazırlanıp yayımlandıktan sonra, yeni yayınların takibi için de, en az iki ayda bir, devlet eliyle yayımlanacak çocuk kitapları tanıtma kılavuzu fasılasız yayımını sürdürmelidir.

Şu da bir gerçek ki, bütün bunlar bir kişinin yapabileceği işler değildir. Çocuk kitapları kılavuzunun hazırlanması ve devam ettirilmesi, sesli ve görüntülü çocuk yayınları için de benzeri bir kılavuzun hazırlanması ile çocuk edebiyatının diğer meselelerinin halli için bir uzmanlar heyetine ihtiyaç vardır.

Çocuk edebiyatı sahasında uzman kişilerin yetiştirilmesi için, çocuk edebiyatı sahasının meselelerinin şuurlu bir şekilde incelenerek ve araştırılarak çözüme kavuşturulabilmesi için, çocukla ilgili politikasızlığın terkedilerek, yerine ilmî ve millî politikaların konabilmesi ve hayata geçirilebilmesi için EN KISA ZAMANDA BİR ÇOCUK EDEBİYATI ENSTİTÜSÜ KURULMALIDIR.

Dipnotlar

- 1 Rami AKMAN - Ferit Rağıp TUNCER : Seçme Çocuk Masal ve Hikâyeleri Kılavuzu. Arbaş Matbaası, Ankara, 1943.
- 2 Çocuk Esirgeme Kurumu Okul ve Öğrenci Kitapları Kılavuzu, Hazırlayanlar : Ziya KOZAN - Necdet ESİN - Kemal GÜNGÖRDÜ - İbrahim YAVUZER, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1946, 144 s.

3Eserin önsözünü kaleme alan eğitimiçi yazar Fuat BAYMUR, niçin sadece Çocuk Esirgeme Kurumu'nun kitaplarını incelemekle yetindiklerini şöyle anlatıyor :

"Bu çalışmamıza zemin olarak, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun, son yıllarda çıkan çocuk kitaplarını seçtik. Bunları tercihimizin sebepleri ise şunlardır :

- a. Sözü geçen kitapların tedarikinin kolay olması,
- b. Bunların bugün memleketin dört bucağında yayılmış bulunması,
- c. Sayılarının çok olması,
- d. Öteki yayınlar arasında özel bir yere sahip bulunması,
- e. Devamlı bir yayın hareketinin mahsulü olması.

Çocuk Esirgeme Kurumu'nun değerli çocuk yayınları yapması karşısında şübheminiz duyduğunuz minneti duyurmak ve Kurum'a bu vesile ile bir hizmette bulunmak istekleri de, sözü geçen yayınların tercihinde ayrıca âmil olmuştur".

4 a. g. e., s. IV - V.

5 A. İyi Vatandaş (Türk Devrimi, uz kişiler, ulusal bayramlar, yurda faydalı kurlar)

B. Yeryüzü (Yurdumuz, medeniyet tarihinden levhalar, seyahatlar, keşifler, ihtiralar, faydalı insanlar)

C. Tabiat ve insan (Bedenimiz, oyun ve spor, hayvan masal ve hikâyeleri, tabiat olayları)

D. Güzel Yazılar (Türk Mitolojisi, destan ve halk masalları, dünya çocuk edebiyatından parçalar, hikâyeler, okul temsilileri, okul şiirleri)

E. Yardımcı kitaplar (Resim-iş, matematik, yazı, aile bilgisi, okuma)

F. Albümler.

6 Görülüyor ki, bu kılavuzda tanıtılan kitapların sıralanmasında ilimle uğraşanların alışık olmadıkları bir metot kullanılmıştır. Kılavuzun hemen başında kendini gösteren bu siyasî tercihe diğer sayfalarda rastlamıyoruz. Burada şunu da belirtmekte fayda görüyoruz: siyasilerin gölgesi ilimle uğraşanların üzerine düşmeğe devam ettiğİ sürece -hele çocuğu merkez kabul eden ilmî faaliyetlerde- bu gölgelenme barizleşirse istikbalin kararına tehlikesi bile gündeme gelebilir.

7 Çocuk Kitapları Kataloğu, İstanbul, 1953, 73 s. Milli Eğitim Vekâleti V. Millî Eğitim Şurası Dokümantasyon Nu : 24

8 a. g. e., s.1.

9 Çocuk Kitaplarını Tanıtma ve Sipariş Kılavuzu, Hazırlayanlar : Ferit Rağıp TUNCOR - Vildan KÂMRAN AĞRALI, İstiklâl Matbaacılık ve Gazetecilik Koll. Ort., Ankara, 1953, XV+88 s.

10 a. g. e., s. V - XV.

11 a. g. e., s. IV.

12 Mediha YURTTABİR, Türkiye Çocuk Kitapları Kataloğu, Ege Matbaası, Ankara, 1960, (4) + 177 + X s.

13 Mediha YURTTABİR, bu eserini hazırladığı yıllarda Maarif Vekâleti Kütüphaneler Umum Müdürlüğü Çocuk ve Halk Kütüphaneleri şefi olarak çalışıyordu.

14 Vasfî BİNGÖL, Metinli Çocuk Kitapları Kılavuzu - I, Fatış Yayınevi, İstanbul, 1961, 291 s.

....., Metinli Çocuk Kitapları Kılavuzu - II, Atlas Kitapevi, İstanbul, 1963, 303 s.

15 a. g. e., I ve II. Ciltler.

16 Çocuk Yılında Çocuk Kitapları, Hazırlayanlar : Leman ŞENALP - Ayten ŞAN, İstanbul, 1981.

17 a. g. e., s. 1-8.

18 a. g. e.

19 Çocuk Kitapları Kataloğu, İstanbul, 1990, 62 + (35) s.

20 Türkiye Yazarlarının Yayınladıkları Çocuk Kitapları Bibliyografyası (1923-1973), Hazırlayanlar : Nurten EKE - Tülin TEPİLTEPE - Sevgi ÜNLÜ, Ankara, 1973, (Yayımlanmamış teksir).

21 Bekir DEREL, 1980-1985 Yıllarında Türkiye'de Yayımlanmış Çocuk kitapları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi, Ankara, 1990, 78 s. (Ankara Üniversitesi Dil - Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik bölümü yayımlanmamış Lisans Tezi).

22 Bu yazı vesilesiyle, öğretmenlere, üniversitelerimizin ilgili bölümlerinde çocuk edebiyatı dersi okutan akademisyenlere ve bu dersi okuyan öğrencilere bir çağrı da bulunmak istiyorum :

Geliniz çocuk kitapları kılavuzunu birlikte hazırlayalım. Bu plân çerçevesinde değerlendireceğiniz kitaplarla ilgili yazılarınızı bize gönderiniz. Sizce bu inceleme plânına dahil edilmesi gereken sorular varsa veya plândan çıkarılması gereken sorular varsa bunları lütfen gerekçeleriyle birlikte incelemenizin sonunda not olarak özellikle belirtiniz.

DERGİ YAYIM İLKELERİ

* **BİLGE** dergisi Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu bağlı kuruluşlarından **Atatürk Kültür Merkezi** yayını olarak 3 ayda bir, **Halk Bankası'nın** maddî ve manevî desteğiyle yayımlanmaktadır. Derginin içeriğini, basılı yayınların tanıtımını, tahlilini ve tenkidini, yapan yazılar oluşturur.

* **BİLGE**'ye gönderilen yazılar bir başka yayın organında yayımlanmış veya yayımlanmak üzere gönderilmiş ise, yazarı tarafından belirtilmek şartı ile, **Yayın Kurulu tarafından uygun görülmesi halinde**, yayımlanabilir.

* **BİLGE**'ye gönderilen yazılar, iki satır aralıklı olarak ve sayfanın iki yanında 3'er cm boşluk bırakılarak daktilo ile yazılmalıdır. Yazıların başlıkları mümkün olduğunca 60 harfi geçmemelidir. Tanıtma yazıları en az 2, en çok 5; tahlil ve eleştiri yazıları en az 5, en çok 12 sayfa olabilecektir.

* Yazarlar ad ve ünvanlarına açık adreslerine yazı başlığının altında yer vermeli ve takma ad kullanılmamalıdır.

* **BİLGE**'ye gönderilen yazılar mümkün olduğunca Lâtin harfleriyle ve Türkiye Türkçesiyle kaleme alınmalıdır. Özellikle yurt dışından değişik alfabe ve dillerde (Kiril ve Arap harfleriyle) gönderilen yazılar Latin harflerine ve Yayın Kurulu gerekli görürse Türkiye Türkçesine aktarılacaktır.

* Yazı içinde yer alacak şekil, fotoğraf, grafik, çizim ve şemaların tümü numaralandırılarak yazıda yeri geldikçe belirtilmelidir. Ayrıca makale yazarının adı, şekil, fotoğraf v.s. numaraları makale başlığı ve varsa alt yazıları yazılarak ayrı bir zarf ile gönderilebilir.

* Dergi'de yer alacak şekil, grafik, çizim ve şemalar aydınlar veya kuşe kağıda çini mürekkebi ile çizilmelidir. Yine gönderilecek fotoğrafların, derginin iç sayfa baskılarının tek renk olması nedeniyle, ayrıntıları görülecek derecede kontrast ve parlak kağıda basılmış olması gerekmektedir.

* **Yayın Kurulu bütün yazıların redaksiyonunu ve gerek gördüğünde yazıdaki ana fikrin bütünlüğünü bozmamak kaydıyla kısaltmasını yapabilir.**

* **BİLGE** dergisi yayın ilkelerine uygun olarak gönderilmeyen yazılar Yayın Kurulu'nca dikkate alınmayacaktır.

* **BİLGE**'ye gönderilen yazılar, mümkün olduğunca **TDK 1994 baskısı İmlâ Kılavuzu'na uygun olarak kaleme alınmalıdır. Yayın Kurulu gerekli gördüğünde yazıdaki imlâ değişikliklerini sözkonusu kılavuza göre yapabilir.**

* **BİLGE**'de yayımlanacak her makalenin yazarına telif ücreti ödenir ve ayrıca ücretsiz dergi gönderilir.

* **BİLGE**'ye gönderilen yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın yazarlarına geri verilmmez.

* **BİLGE**'de yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Buna bağlı olarak gönderilen yazılarda, Yayın Kurulu'nca husumet veya hakaret sayılabilecek ibarelerin bulunmadığına kanaat getirilirse yayımlanacaktır.

* **BİLGE**'de yayımlanan makale, çizim, grafik ve fotoğraflar kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

ATATÜRK KÜLTÜR
MERKEZİ
YAYINLARI

Kitap Satış Adresi:
Atatürk Bulvarı No : 225
06680
Kavaklıdere/ ANKARA

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI-SAYI: 33
FÂRÂBİ KÜLLİYATI-SAYI: 1

FÂRÂBÎ'NİN
"ŞERÂ'İT UL-YAKİN"İ

Prof. Dr. MÜBAHAT TÜRKER - KÜVEL

ANKARA, 1990

Eserde "Şerâ'it ul-Yakin" in Arapça metni ve mevcut belgeleri, Georr'un yaptığı Fransızca tercüme ile tetkik ve karşılaştırması yapılarak, Esat Efendi nüshası üzerinden ele alınıyor ve Türkçe tercümesine yer veriliyor. "Şerâ'it ul-Yakin" de kıyastan çıkarılan kesin bilgiye, yani burhâna ve burhân şartlarında noksan olma hâline çok kısa olarak işaret edildikten sonra, Aristoteles'in Burhân Kitabı'na göndermeler yapılmaktadır.

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI-SAYI: 31
FÂRÂBİ KÜLLİYATI-SAYI: 1

FÂRÂBÎ'NİN BAZI
MANTIK ESERLERİ

Prof. Dr. MÜBAHAT TÜRKER-KÜVEL

ANKARA, 1990

Eserde mevcut nüshalar yardımıyla yapılan karşılaştırmalar sonucunda, Fârâbî'nin bazı mantık eserlerinde bulunan meselelerden birkaçı aydınlatılmakta, bibliyografyalarda görülen düzeltilmesi gerekli noktalara değinilmektedir. Eser, Fârâbî'nin mantık eserlerinden üçününün Arapça asıllarıyla tenkitli yayınlarını Türkçe tercümeleriyle birlikte kapsamaktadır.

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI - SAYI : 47

MISIRLILARDA VE
MEZOPOTAMYALILARDA
MATEMATİK, ASTRONOMİ VE TIP

Özd. Prof. Dr. AYDIN SAYILI

İkinci Yarı Eski Türkçeler Derneği

3. Baskı

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEYİ - ANKARA
1991

Kitapta "Özellikle ilmin menşei ve ilk inkişafın meselesine ve Yunan ilmi ile Mısır ve Mezopotamya ilimleri arasındaki münasebetlere ışık tutulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, daha küçük konuların kendi özel problemleri üzerine de mümkün mertebe tafsilatlı olarak eğilinmiştir. Bu kitap hazırlanırken neşir ve tercüme edilmiş ilk elden kaynaklara yer yer başvurulmuştur. Fakat kitap esas itibarıyla ana kaynaklara dayanmaktadır.

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI - SAYI: 48

ULUÇ BEY VE SEMERKANDDEKİ İLİM
FAALİYETİ HAKKINDA GİYASÜDDİN-İ
KAŞİ'NİN MEKTUBU

(Ghiyâth al-Dîn al-Kâshî's Letter on Ulugh Bey
and the Scientific Activity in Samarqand)

Özd. Prof. Dr. AYDIN SAYILI

3. ve yeni baskı

ANKARA, 1992

Giyasüddin Cemşid el Kaşî'nin Uluğ Bey ve çevresindeki ilim hareketi üzerinde babasına mektubunu konu alan eserde Tahran'da Sipehsâlâr Camisi kütüphanesinde tesbit edilerek incelenen mektubun Farsça Türkçe ve İngilizce tercümeleri verilmektedir. Mektup o dönemde Semerkand'da cereyan eden ilmi faaliyet etrafında birçok yeni ve ilgi çekici tafsilatı ihtiva etmektedir.

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI-SAYI: 40

KERECİ'NİN "İLEL HESAB
EL-CEBR VE'L-MUKÂBELE"
ADLI ESERİ

MELİK İDİSAY

ANKARA, 1991

Yazar bu kitapta, Kereci'nin risalesinin dört nüshasını mukayese ederek kritik metni oluşturup, Türkçe tercümesini yapmıştır. Kereci'nin cebir tarihindeki yeri diğer İslâm dünyası cebircileriyle mukayese edilerek belirlenmeye çalışılmıştır. Bu sebeple yapılan çalışmaları ele alan kısa bir tarihçe bölümü verilmiştir. Cebir tarihinde metinlerin terminolojisine dayanarak bazı sonuçlara varıldığından araştırma içine bir de terminoloji bölümü eklenmiştir.

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ - SAYI 17
TÜRK FİKİR VE SANAT ADAMLARI DİZİSİ - No. 4

DOĞUMUNUN YÜZÜNCÜ YILINDA
AHMET HÂŞİM

1. Baskı

ANKARA, 1992

Son yüzyıl edebiyatımızda "Saf Şiirin Temsilcisi" olarak kabul edilen Ahmet Haşim'in doğumunun yüzüncü yılı münasebetiyle hazırlanan eserde, şiirlerinden, nesirlerinden, seyahatnamesinden ömekler verilmekte, şairin hayatı ve sanatı hakkında değerlendirilmeler yer almaktadır.

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
TÜRK FİKİR VE SANAT ADAMLARI DİZİSİ - No. 1

DOĞUMUNUN YÜZÜNCÜ YILINDA
ÖMER SEYFETTİN

1. Baskı

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEYİ - ANKARA
1992

Türk Hikâyeciliğinde değerini kaybetmeyecek ömek bir aşama teşkil eden Ömer Seyfettin'in doğumunun yüzüncü yılı münasebetiyle hazırlanan eserde yazarın hayatı, eserleri, sanatı, milletçilik görüşü üzerine değerlendirmeler yer almaktadır.

ATATÜRK
ARAŞTIRMA MERKEZİ
YAYINLARI

Kitap Satış Adresi:
Atatürk Bulvarı Nu : 225
06680
Kavaklıdere/ ANKARA

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÖRESK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

MÜTAREKE VE İŞGAL
DÖNEMİ İZMİR BASINI
(30 Ekim 1918 - 8 Eylül 1922)

İlçe. Dr. ZEKİ ARİKAN

1988

Yunan işgali sırasında (1919-1922) İzmir'de yayımlanan Türkçe gazetelerin gerek Millî Mücadele gerekse onun önderi hakkında verdikleri bilgi ve haberler değerlendirilerek işgal öncesi ve işgal sırasında yerel basın tutumu ortaya konulmuştur. Mondros Mütarekesi'nden İzmir'in kurtuluşuna kadar geçen sürenin basın çevresinde incelenmesi, bu çalışmanın ana planını oluşturmaktadır.

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÖRESK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

KURTULUŞ
SAVAŞININ
MALİ KAYNAKLARI

ALPTEKİN MÜDERBEROĞLU

ANKARA, 1986

Türk Kurtuluş savaşının hangi maddi ve mali kaynaklara başvurduğu ve dar boğazların nasıl aşıldığını ortaya koyan bir araştırma. Kitapta dönemin silâhlı kuvvetleri, ekonomisi, ulaşım durumu hakkında bilgiler veriliyor. Anadolu bütünleşme hareketinin ve Kuva-yi Milliye'nin finansmanı, Büyük Millet Meclisinin açılışından İkinci İnönü Muharebesine, İkinci İnönü Muharebesinden Sakarya'ya, ondan Büyük Taarruza kadar olan dönemin ekonomik durumu ve dış yardımlar ele alınıyor.

TÜRK DİL KURUMU
YAYINLARI

Kitap Satış Adresi:
Atatürk Bulvarı Nu : 225
06680
Kavaklıdere/ ANKARA

Yazar, araştırma gezileriyle topladığı "bitki örnekleri ve Derleme Sözlüğü"nde ki yöresel bitki adlarından yararlanarak Türkiye'de gıda, baharat, ilaç, boyar madde veya süs bitkisi olarak kullanılan bitkilerin yöresel adlarını" ve karşılığında da tam olarak tanınmasını sağlayacak Latince adını kapsayan bir sözlük hazırladığını belirtmektedir. Eserde 1300 kadar bitki türünün Latince verilirken saptanan Türkçe bitki adlarının sayısı ise 4.000 civarındadır.

TÜRK DİL KURUMU

OKUL
SÖZLÜĞÜ

ANKARA, 1994

"Temel ilk öğretimden orta öğretimin son sınıfına kadar süren eğitim düzeyini" kapsama amacı doğrultusunda Türk Dil Kurumunun büyük Türkçe Sözlükü (1988) ve değişik okullar düzeyinde hazırlanmış farklı sözlükler de taranarak Okul Sözlüğü hazırlandı. Ayrıca yayımlanan ders kitapları da taranarak bunlarda yer alan terimler de Okul Sözlüğü'ne alındı.

TÜRK TARİH
KURUMU
YAYINLARI

Kitap Satış Adresi :
Kızılay Sok. Nu. : 1
06100
Sıhhiye - ANKARA

CERRAHİYETÜ'L HANİYYE 2 CİLT
Prof. Dr. İter UZEL

Anadolu'da ilk Türkçe tıp eserleri XIV'üncü yüzyıldan itibaren kaleme alınmaya başlamıştır. Cerrahiyetü'l-Haniyye tıp ve bilim tarihi ile Türk dili ve edebiyatı araştırmaları yönünden de önemli bir eserdir. İki ciltlik bu eser, ilk Türkçe tıp yazmalarıyla ilgili üçüncü metin yayımıdır.

Eseri yayıma hazırlayan Prof. Dr. İter Uzel yaptığı araştırmalarda bazı eksiklikler görünce, Paris Bibliothèque National nüshası ile İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri kitapları arasındaki iki nüsha ile karşılaştırmalar yaparak tam metni oluşturmuştur. Eserin birinci cildinde Anadolu'da yazılan Türkçe tıp eserleri, eski tıpta hastalık teorisi, Sabuncuoğlu'nun yetiştirdiği çevre ve mevcut nüshalar hakkında kısa bilgiler yerlerken, ikinci cilt ise tıpkı basımı içermektedir.

AZERBAJCAN'DA BİR TÜRKOLOJİ DERGİSİ

Yayın hayatını yirmi yıldan beri sürdüren "Sovetskaya Tyurkologiya" adlı Türkoloji dergisi Azerbaycan'da "Türkologiya Jurnalı" adı altında yeniden çıkıyor.

Azerbaycan İlimler Akademîsi yayını olarak dergi Prof. Dr. Ağamusa Ahundav ve Prof. Dr. Kâmil Veliyev tarafından yönetilecek.

Dergide Türkolojinin önemli meseleleri, hadiseleri, önde gelen Türkologların hayatları ve eserleri, Türkoloji kongreleri konularına yer verilerek, Türkoloji konusunda Türkçe, İngilizce, Fransızcadan makaleler yayımlanacaktır.

Derginin ilmî açıdan güçlenmesi ve zenginlik kazanması için Türkiye ve yabancı ülkelerden makaleler beklenmektedir.

Konuyla ilgili bilgiler aşağıdadır.

Haberleşme Adresi :

Doç. Dr. F. Sema BARUTÇU - ÖZÖNDER
A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Sıhhiye/ANKARA
TÜRKİYE

Telefon : 392286, 393571 (Azerbaycan Dergi Merkezi)
Teleks : 142232 Bilik, "Türkologiya" dergisi
Belgegeçer (Faks) : 954090.

Banka Hesap Numarası : "Nüybar" firmasının Azerbaycan Uluslararası Bankasında hesapları : b/h 55071817, m/h 165901, FAD 501004

Yıllık Abone ücreti : 66 \$

Sayı 1 1994 (YAZ)

- Orhan F. KÖPRÜLÜ
Bir Tenkit Dergisinde Ne Gibi Yazılar Yer Almalıdır.
- Mübahat Türker KÜYEL
Türklerin ve Moğolların Eski Dini
- Em. Gen. Suat İLHAN
Türk Devrimi ve Sonrası
- Pakize ERCİŞ
Sarıkamyş'ta Köy Gezileri
- Fatma Ahsen TURAN
Çayeli Halk Şairleri..
- Tuncer GÜLENSOY
Ahlak Mezar Taşları
- Elifsu AKDEMİR
Yeniden Doğu veya Bir Zaferin Belgesi
"İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar"
- Harun GÜNGÖR
Gagavuzlar
- İnci ENGINÜN
Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler
- Orhan F. KÖPRÜLÜ
Genel Ansiklopediler ve Millî Kültürümüz
- Tuncer GÜLENSOY
Türk Dünyasında Yeni Basılan Üç Sözlük
- İdris KARAKUŞ
Lise Edebiyat Kitaplarında Görülen İmlâ Noktalama ve İfade Bozuklukları, Bunların Sebepleri ve Teklifler

Sayı 3 1994 (KIŞ)

- Ömer Faruk AKÜN
MEB Edebiyat Ders Kitaplarına Dair
- Sadık TURAL
Muhtar Tefikoğlu'nun Biyograf Yönü ve Bu Tür Eserleri
- Fahrettin OLGUNER
Kültürel Kimlik Konulu Bir Kitap Üzerine
- Mehmet Âkif TURAL
Ercüment Kuran Hoca'nın Makaleleri Toplandı
- Atilla BAŞÇUHADAR
Kürtçenin Etimolojik Sözlüğü (T. Gülensoy)
- M. Kayahan ÖZGÜL
Ahmet OKTAY'ın Kitabı veya Edebiyat Tarihçiliği
- Erkin EKREM
Baymirza Hayit Bey Adına Kitap
- Esin KAHYA
Information of Science and Medicine
- Mübahat TÜRKER-KÜYEL
Felsefeyi Öğretmeyen Ders Kitapları
- İsenbike TOGAN
Waqf in Central Asia
- Nadir DEVLET
Çar'a Müslüman Direnişi
- Nusret ALPEREN
Sorularla, Cevaplarla Kültür, Edebiyat,

TÜRKİYE

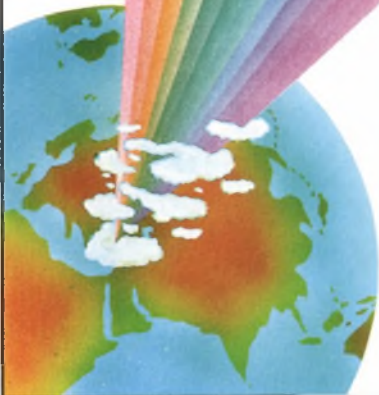

**TÜRK LİRASI
İLE
GÜÇLENECEKTİR**

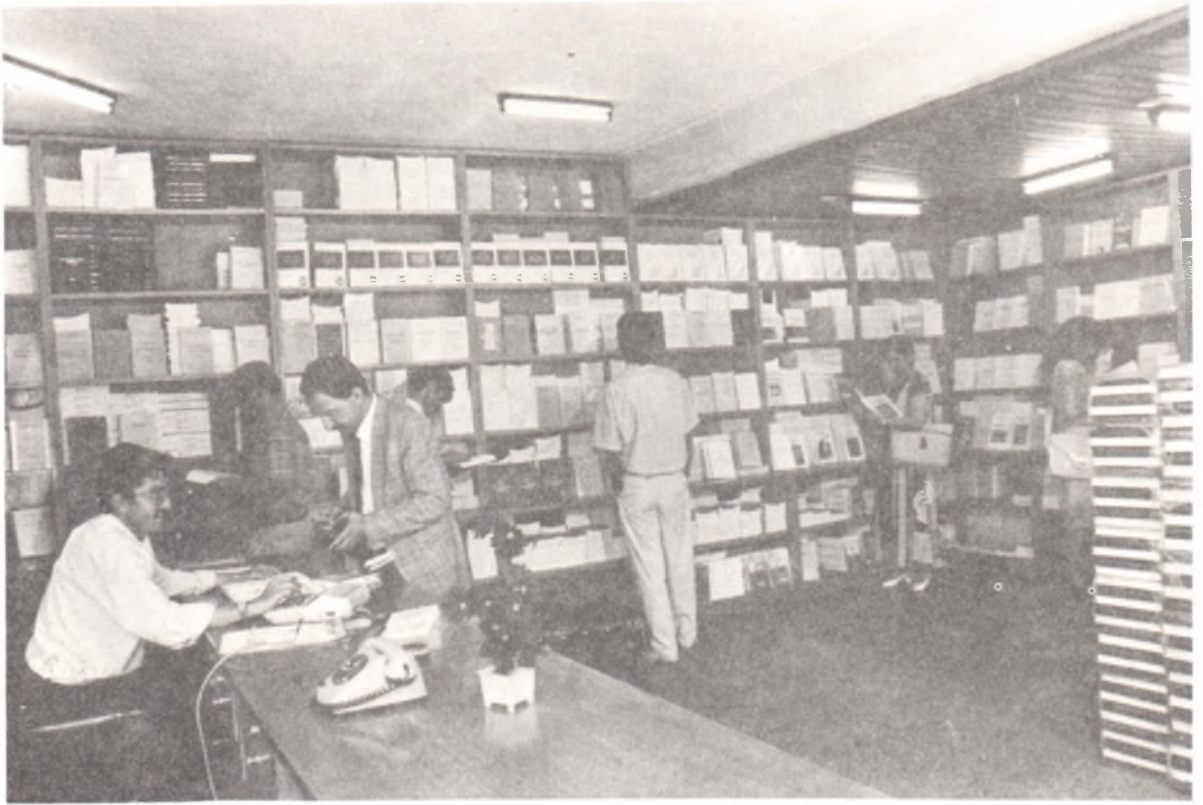
HALKBANK
TÜRKİYE HALK BANKASI

Çalışana, üretene kaynak.

HALKBANK / TANITMA

Kitap Satış Yeri

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Kütüphanesi